

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА IV

БРОЈ

17

ФЕБРУАР
2008.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojević

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ФЕБРУАР, 2008.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

За лажну причу, лажан језик	4
-----------------------------------	---

РАЗГОВОР

Синиша Ковачевић	9
------------------------	---

ЈЕЗИК

Драга Бојовић.....	26
Међународни скуп “Српско питање и србистика”	38
Радмило Маројевић	42
Ратко Р. Божовић	51

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Коста Радовић	84
---------------------	----

БЕЛЕТРИСТИКА

Ратко Делетић.....	94
Селимир Радуловић	98
Стевана Сремац	105
Јован Дујовић	108
Никола Маловић	114
Милосава Мијовић	117
Радомир Рајковић	119
Милош Симуновић	123
Из кинеске поезије	125

ЕСЕЈ

Стеван Кордић	130
Милутин Мићовић	135
Оливера Доклестић	145
Драган Дринчић	154

САДРЖАЈ

КРУТИКА

Драгица Ивановић.....	160
Илија Лакушић	164
Тодор Живаљевић Велички	167

У МАКАЗАМА

Борис Јовановић.....	172
Дејан Миличић.....	174
Војислав Караџић.....	177

БЕСЈЕДЕ

Зоран Лакић.....	180
------------------	-----

СТАВОВИ

Сњежана Кордић.....	186
Миле Медић	206

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Миодраг Ћупић	214
Посланица Србима из Москве	224

Цртежи: Златко КРСТЕВСКИ (Скопје)

Веселин МАТОВИЋ

ЗА ЛАЖНУ ПРИЧУ,
ЛАЖАН ЈЕЗИК

*(Неке посљедице инсталисања новог имена службеног
језика у Црној Гори)*

Рјешење питања имена службеног језика у новом црногорском уставу не само што је апсурдно - генетски, структурно и нормативно непостојећи језик установљен је као обавезујући, службени језик у држави (за лажну причу, лажан и језик, како би могло и бити друкчије!), него је то ђаволски смишљен план да би се, првенствено кроз школски систем, у најскоријој будућности, исисао и исушио и посљедњи животворни сок из српског коријена Црне Горе. Ђаволскије него се у први мах може и помислити!

Наиме, тим рјешењем говорницима српског језика се даје право на „језик у службеној употреби“ као националној мањини (слична формулација је постојала и у досадашњем уставу и односила се на националне мањине), што је иронија, јер су они једина већина у Црној Гори (Срби и Црногорци, подједнако), а то би значило да и они, попут, рецимо, Албанаца, имају право на образовање, средства информисања, судство итд. на њиховом језику, што је сарказам, јер подметачи замке добро знају да то никада неће бити примијењено у пракси, нити ће говорници српског језика моћи да се било коме пожале због тога што неће, пошто ће им се увијек цинично казати: ви имате право на „службену употребу“ језика којим говорите, а то је, функционално, комуникацијски, исти онај језик који је и „службени“ у држави. Зашто би се онда правила два система образовања?

Тако ће бити чак и ако се, наврат-нанос, изврши и некаква нова језичка квази-стандардизација (ако изнајме неког из „окружења“ да им то уради, јер се нико озбиљан у Црној Гори у тај посао неће упуштати*), - будући да ће то опет бити само рурална, покатуњена (ту и тамо махализована и подобро романизована) преправка српског

---

* Пошто јој није успјело да за тај посао придобије ЦАНУ и Студијску групу за српски језик и јужнословенске књижевности са Филозофског факултета, Влада је сама формирала некакву карађоз дружину, назвавши је Одбор за стандардизацију црногорског језика, са изричитим задатком да до почетка нове школске године изради, ни мање ни више него правопис, рјечник и граматику црногорског језика! У тој дружини, наравно, умјесто провјерених стручњака за језичку нормативистику, нашли су се освједочени продавачи интелектуалних услуга и локалшовинистички пеливани, који у свему томе виде само прилику за добре напојнице.

књижевног језика, која, и као таква, неће угрозити могућност основне комуникације између оних који тај језик називају једним или другим именом. При том власт, наравно, неће дозволити употребу два језичка стандарда у образовном систему, тако да ће дјеца оних који чувају српски језички идентитет бити приморана да свој језик уче по тој наметнутој, туђој уредби. Па ће бити као у Калајевој Босни, како каже Петар Кочић: „Наше ријечи, али језик није наш“. А када није језик, нијесу ни мисао, ни осјећање, нијесу ни прошлост, ни садашњост, ни будућност. Заправо, њихова дјеца ће ићи у школу не да уче него да кваре свој језик. Али ни тада они неће моћи да докажу како им је угрожено право на сопствени језик, јер ће им се опет хладнокрвно казати: ми се и даље сасвим добро разумијемо, а ви сте дужни поштовати кућни ред у кући коју смо вам ми опремили. „Коме се не свиђа, нека иступи“, како рече прије двије-три године црногорски министар за глотофагију и друга узгредна недјела.

Уосталом, власт ће се тада присјетити Повеље Савјета Европе о регионалним и мањинским језицима (Стразбур 1992), коју је несумњиво, намјерно заборавила приликом састављања уставне формулације о језику, а у којој дословно пише: „Регионални језици или језици мањина значе језике..., који су различити од званичног језика те државе, ово не укључује дијалекте званичног језика државе, нити језике миграната“ (Део I, Опште одредбе, члан 1, Дефиниција). Према томе, сасвим је јасно да у Црној Гори постоје само два таква (мањинска) језика: албански и ромски. Овај други, нажалост, изостављен у новом црногорском уставу – уколико се црногорски Роми на каквом тајном референдуму нијесу одрекли свог у корист црногорског језика! Тешко је вјеровати да су провјерене црногорске демократе намјерно заборавиле његово име, још мање да га, и поред свег њиховог надреалистичког слободоумља, сматрају дијалектом званичног, црногорског језика. Остаје једино претпоставка да можда мисле како су Роми имигранти у Црној Гори, па да ће их, првом згодном приликом, испоручити некој од држава у окружењу. Но, без обзира на то, јасно је да српски, бошњачки и хрватски (чак и када бисмо прихватили сва та нова именовања) нијесу мањински језици у Црној Гори - „не разликују се од званичног“ (под претпоставком да он постоји), а пошто нијесу ни службени (званични), формулација о њиховој тобожњој „службеној употреби“ само је провидна политикантска флоскула без икакве вриједности и значења – слијепо кријево, које се, нажалост, наивнима још увијек „продаје за бубреге“.

Да ли је ово својим присталицама - говорницима српског и „осталих језика“, предочио ПзП, приликом уговарања новог устава, и какви су планови у том погледу предводника бошњачког и хрватског народа у Црној Гори, ја не знам, али све ми се чини

да је њима било много важније да им се службени језик не зове српски, односно да његовим преименовањем припомогну језичко-културну пометњу већинског становништва у Црној Гори, него до некакве њихове националне језичке афирмације, која им, сама по себи, ништа посебно не доноси.

Наравно, конструкција матерњи (српски, црногорски, хрватски, бошњачки) за име наставног предмета, или нека њена модификација, можда само промијењен редосљед имена у загради, уграђена у школски систем три године прије доношења устава, неће се, макар за извјесно вријеме, мијењати, будући да се управо она показала као најефектнији досад измишљени модел асимилације (и пресеминације), али и најперфиднија злоупотреба дјецe у политичке и идеолошке сврхе икада примијењена у нашем школству.

Она тобоже подразумијева право ђака, односно њихових родитеља, да се слободно изјасне које ће име језика бити уписано у њихова свједочанства, али безобзирна пропагандна машинерија у коју су непосредно укључени директори школа и други наставници, који им, приликом тих изјашњавања, кажу да се могу одређити за које хоће име, али уз неизоставну опомену да је (досад су им говорили да ће бити) службени језик у Црној Гори црногорски, учинила је, да се, по неким процјенама, за мање од двије године број дјецe која се изјашњавају за име српски језик смањи за око 20 процената у корист имена црногорски језик. Шта ли ће тек бити за двије-три године? Тај посао око изјашњавања се обично обавља у директорским канцеларијама, па се само може замислити, чему су све изложени (или чему могу бити изложени) родитељи у таквим ситуацијама!

Дјецa, као природно, најподложнија утицају ауторитета, посебно школе и телевизије, али и средине у којој се крећу, све чешће траже од родитеља, то знам из личног искуства, да им упишу црногорски, јер неће да се издвајају, плаше се посљедица, али се, што је сасвим нормално, код њих јавља и комплекс мањине и посебности, па родитељи, и када су веома чврсти у својим увјерењима, морају да се сагињу, не желећи да своју дјецу излажу таквој непријатности и психичкој тортури. А власт је управо на то и рачунала!

О томе шта се све у тим новим наставним програмима предаје дјеци и шта ће им се тек сада предавати, да и не говоримо. Више није никаква новост да се цјелокупно српско културно наслеђе у Црној Гори већ и званично, у школским уџбеницима, преименује у црногорско, а српски народ проглашава вјековним окупатором и угњетачем Црне Горе и Црногораца.

За онај старији дио становништва, који не може бити претопљен у школама, већ одавно је, у кооперацији власти и опозиције, установљен механизам национално-језичке са страначком идентификацијом, па ће, након неколико узастопних катастрофалних пораза опозиције,

посебно након доношења новог устава, сви разочарани и који су због својих опозиционих опредјељења, фактички доведени у позицију грађана другог реда, потенцијално постати плијен онога ко ће им (а то је власт и њене сателитске странке), понудити каква-таква рјешења егзистенцијалних проблема што, наравно, подразумијева и њихово довођење у ситуацију да се одрекну и свог културног и језичког идентитета.

Тако ће власт, манипулацијом са именом језика, у врло кратком времену, спровести масовну асимилацију скоро двије трећине становништва Црне Горе, а остатку одузети његово културно и духовно наслеђе и „прекњижити“ на другога! Све ће то бити урађено по наводним европским стандардима и награђено од највиших европских институција, иако ни у једној европској држави ни језик, ни култура ни народ нијесу именовани по држави, нити је икада и у једној од њих установљаван, као службени, језик непознат језичкој пракси. Тај наопаки принцип, смишљен је само за новопроизведене балканске државе у којима преостале Србе треба по сваку цијену привољети да се одрекну свога имена и тако изједначе са бившим Србима који су то већ учинили.

Друкчије речено: да нам име на памук исисају!

И то се више тешко може зауставити.

Отпор политичких групација које су досад заступале (или су тврдиле да заступају) српски народ и говорнике српског језика у Црној Гори, лимитиран њиховим страначким интересима и нагодбама за опстанак на политичкој сцени, није дао, нити је као такав могао, а посебно сада не може, дати било какве ваљане резултате. Све што су те странке тврдиле да неће дозволити режиму да учини, и што је било основа њихових програма, не само што су дозволиле него су му, својом егоистичношћу и непринципијелношћу, посебно инфантлним доказивањем свог „европејства“ и умиљавањем разним европским надзорницима и лајчацима, и помогле да учини. Показало се да су ти њихови програми, иако прикључени на фреквенцију најдубље народне емоције, били у ствари импровизације у чију остваривост ни оне саме никада нијесу вјеровале. Зато су их и браниле само до оне границе која није угрожавала њихове групне и појединачне интересе, али која им је омогућавала да годинама вежу за себе, и пасивизирају, народ који се није слагао с режимским антисрпским програмом и отимањем друштвене имовине, - обезбјеђујући тако себи сигурне мандате у Скупштини, а режиму легитимитет и легалитет за све што је чинио. Био је то заправо дил (договорен или прећутан, свеједно), успостављен наочиглед по парадоксалној, а у ствари по једноставној формули. Наиме, све што је режим бивао грубљи и радикалнији, све што је јаче ударао на народну емоцију, њима је било лакше да играју ту игру, јер су се постојанији и којима је истински стало до свога српског културног

и језичког идентитета, морали, како - тако, везивати за опозицију, док су се они колебљивији и они за које те вриједности нијесу имале посебног значаја, поприлично и они којима је предуго било чекање да опозиција нешто предузме, приклањали власти, омогућујући јој побједу, за длаку, а опозиционим странкама да кривицу за своје поразе и промашаје, сваљује на њих, оптужујући их за кукавичлук, дволичност, поткупљивост и сл. Притом оне никада нијесу признале пораз (ни на изборима, ни на референдуму, ни приликом доношења устава – сваки пут су биле изигране, издане и покрадене), али су увијек прихватиле оно што нијесу признале, по оној „и да узмем и да кажем нећу“. Право речено, њихова руководства и нијесу никада ништа ни изгубила, јер су их увијек, послје тих пораза, чекале или посланичке или какве друге функционерске столице и привилегије (уколико у међусобним споровима, понеки преамбициозни појединац не би прешао црту). Поражени су били само они који су их гласали, поражен је народ који је тежио да сачува своју историјску, културну, језичку и етичку аутентичност.

Данас, пошто је власт остварила своје циљеве: приграбила неограничена материјална добра, обезбиједила себи несметану владавину, преименовала службени језик и културно наслеђе, обоготворила државу односно себе као њеног креатора - те групације и даље сједе у Скупштини, као некаква заостала декорација, као плакати послје представе који више нити шта представљају нити имају коме шта поручити, али, очито, са неугашеном амбицијом да се макар још једном домогну све боље плаћених посланичких мандата.

Сад, веле, неопходно је оснивање српских културних институција, али под њиховим патронатом. Као да то нијесу имале када чинити за посљедњих петнаест година, или као да им је то тада неко сметао, а данас одједном не смета. Још ако би то неко други учинио па им, као окрепу, пружио зготовљено, да се придигну, и да онда и то, у међусобним свађама око процентуалне заступљености и личне промоције, искомпромитују као и све остало.

Наравно да је, у оваквој, безизгледној, ситуацији једини пут за српски народ и говорнике српског језика у Црној Гори да се борба за очување њихове језичке и културне аутентичности, из политичко-страначког простора врати у простор културе (оснивање озбиљних медијских кућа, научних института, часописа и сл.) и повјери њиховој стваралачкој интелигенцији и СПЦ са њеним великодостојницима, али то мора бити строго изван домаћаја колективистичко-акцијашке, о-рук свијести која за протеклих петнаест година за то није имала, нити је као таква могла имати - ни слуша ни разумијевања.

Посебно од оних који су спремни да и од иконе направе страначки летак!

РАЗГОВОР

РАЗГОВОР

Синиша
КОВАЧЕВИЋ

Разговор водио
Спиридон БУЛАТОВИЋ

Синиша КОВАЧЕВИЋ

ДАЈ ТАТИНО ЋЕМАНЕ

У мојој Српској драми и у Синовцима, далеко (је) најважнија синтагма, и дијалошка ситуација, у којој један млади занесени Србин, осамнаестогодишњак, који је погинуо 1914. године, каже свом потомку, који је дочекао 21. век: „Има ли шта лепше него да се гине за отаџбину“?, а овај му одговара: „Има, има да се за њу живи“. Лепо је живети за отаџбину, лепо је за отаџбину пронаћи лек против сиде, лепо је за отаџбину освојити олимпијску медаљу, лепо је за отаџбину написати одличан роман, лепо је за отаџбину пећи добар хлеб, лепо је за отаџбину бити добар путар или туристички радник. У том смислу, дакле, постоје гурава, зла, вријућа времена кад заиста своје чојство и јунаштво, оданост према народу и отаџбини меримо и могућношћу да погинемо за идеју, за став, за нацију, али с друге стране, то је код нас Срба пречеста појава и зато бих ја сад просто волео и Бога молим, да дође неко време досаде, историјске досаде, и време празних листова у историјским читанкама, да се мало умножимо, да мало замладимо нацију, иначе неће имати ко да обуче униформу, не само војничку него ни полицијску ни лекарску.

Зечји насип је постављен четрдесет и нешто пута, Велика драма се игра годинама-обадвоје на Великој сцени Народног позоришта, а филм Синовци прошле године је, такође, проговорио о архетипу и митовима српске свијести, историје и идеологије. Да ли Вас представе подмлађују?

Да ли ме подмлађују, не знам, али ме премлађују, свакако. После сваке од тих представа ја будем јако уморан, исцеђен, али не би било упутно ни укусно да се жалим,

јер је суштина мог посла управо да трагам за тим представама. - Али подмладе ме утолико што, у тој размени енергије, у тој врсти колективног чина, у који свој индивидуални допринос уноси и онај декоратер који забија ексере у сценографију, али и онај шминкер, али и она добра жена која пре тога, или након нас, почисти сцену, а и глумци, а и сликари, а и композитори, а и сценографи, а и костимографи. Дакле, да би се направила једна представа треба каналисати синергијски јако

много људског потенцијала и онда ме то подмлади у том смислу што је свака размена тих енергетских добара, нарочито међу добрим и даровитим људима, драгоцен. Тако да ја Богу благодарим сваку ноћ пре него што легнем, и сваки дан почнем тако што захвалим Богу што ми је дао једну од великих предности у животу да радим и за то добијам новац, оно за шта бих плаћао у другим околностима. Оно што бих вероватно као лекар или као адвокат највише волео, а то је посао којим се сада бавим, тад бих волео као хоби. У том смислу сам имао срећу да будем благословен чињеницом да радим посао који волим и да проводим живот са људима које волим.

Да ли се често враћате репризама?

Да, то морам. Позориште је један живи механизам и, просто, опет са разлога које сам малочас навео, довољно је да један човек од стотинак људи буде недовољно спреман, индиспониран, или не знам, тог тренутка неодговоран па да се ствари отму контроли. С друге стране, свака представа мора да се негује и чува. Она има ту особину да ако не водите бригу о њој, она бива све гора и гора. Има позоришни израз - рашарафљенија. Дочим, уколико бринете о њој и пазите је, онда она из једне у другу репризу бива све боља. То умногоме зависи

и од глумаца које ангажујете. Постоје глумци који се, опет у колоквијалном позоришном жаргону, зову „чувари представа“. Један од таквих је, рецимо, био почивши господин Данило Стојковић. Е, ја увјек настојим да у своју представу унесем неколико тих „чувара представа“ који представу чувају и који је пазе.

Да ли се, и колико, држите ставова које сте удахнули својим јунацима?

Не могу да браним ставове својих ликова. То је просто позната ствар. Ја могу коинцидентно делити ставове одређеног типа кад је нека драмска персона у питању или неки лик, али шта ћу, рецимо, ако сутра будем писао роман о убици? Шта ћу ако сутра будем писао роман о издајницима? Не могу, дакле, делити све ставове, просто – етички корелатив који заговара писац може бити потпуно одвојен од етичког корелатива његових ликова. Ја ћу Вам сада набројати неке врло старе или релативно младе примере. За Аристофана се прича да је био битанга најгоре могуће врсте у античкој Грчкој. Његово дело није такво. Велики писци Кнут Хамсун или Езра Паунд су, такође, добри примери. Њихово дело је потпуно етично и потпуно морално, док је њихов лични поглед на свет, нарочито тај политички, крајње проблематичан. Обадвојица су

били фашисти и то врло зорни и врло ангажовани фашисти. Тако да је то питање које прати уметност, нарочито наративну уметност, откад је она настала, што би рекли Црногорци: „откако је гавран поцрнио“. Увек је одговор исти: не може уметник делити ставове својих ликова, јер би та врста одговорности била превелика.

Да ли је Ваш филм Синовци, као медиј, проширио теме Ваших драма?

Моје су теме, будући да сам ја српски писац, српски редитељ - увек српске. Чак и онда када бих, рецимо, писао драму која би се дешавала у некој Алтамирској пећини, или неку футуристичку драму која би се дешавала на Марсу 3069. године, зато што је моја акумулација потпуно српска, зато што сам ја на том архетипу културолошком, цивилизацијском, па ако хоћете и менталном и емоционалном, негован, развијан од детињства па редом. Тако да, рецимо, када бих се сад иселио у Аустралију или Холандију, не знам колико би година требало да ја поставим аустралијски писац. У мојим годинама, мислим, било би то прекасно, али чак под претпоставком да имам 30 година, требало би десет, петнаест година да се тај српски премаз са мене скине, да би та акумулација постала холандска

или аустралијска. Тако да ја у том смислу, попут вас новинара, могу да будем јако задовољан чињеницом, у времену које нам је Бог дао, ври и кипти око нас, увек. Ми живимо једно вријуће време, и у том смислу не оскудевамо у темама за разлику од неког Данца, рецимо. Али он се, говорим сада о *Синовцима* уклопио у тај ментални простор у коме ја тражим своје теме, углавном или искључиво. То је простор који припада менталном склопу који ја јако добро познајем, језику који добро познајем, односима које добро познајем. Он је атипичан по неким другим корелативима које отвара. Он је атипичан по томе што је то филм – драма, *Српска драма* из које је он настао, атипичан по неком менталном склопу који брани и атипичан по фабулативно-нарративном систему, по томе што једним потпуно реалистичним начином уметничког мишљења смешта основни драмски модел у крајње нереалистичну ситуацију, међу мртве људе и негде тамо на неким небеским ливадама. Мада је данас јако непопуларно говорити о тим стварима, али ја ћу правити трендове, нећу их следити, та синтагма „небески народ“ изречена је у једном од најпоетичнијих могућих исказа које сам ја чуо. Изрекао ју је човек који не припада Србима, господин **Енрико Јосиф**, а она је толико племенита и толико

емоционална. Злоупотребом, касније, и недобронамерношћу људи, претворена је у један потпуно обрнути принцип до те мере да се сада та синтагма користи искључиво у негативном контексту. Елем, у том смислу су *Српска драма* и *Синовци*, као што им и само име каже, потпуно српски. С друге стране, по свом педагошком, поетичком, па ако хоћете, и по неком наративном моделу, он је крајње атипичан.

Да ли назив филма Синовци подразумева да се у нашем народу трагедије дешавају најчешће под истим кровом?

Отприлике и то, да. Али пошто филм тражи свој простор и ван граница, не могу да кажем наше земље, јер смо сада, хвала Богу, раздробљени у три земље као корпус национални (за сад нас има у три, а бојим се да та ситуација још није завршена), и ван тог језичког модела, појављују се проблеми како превести *Синовце*. Многи језици немају тај израз у себи, не одређују тако прецизно тај степен сродства па га тамо преводимо као *Синови моје браће*. Дакле, сви су они моји, сви су они мени моји, што би рекао мој покојни отац, сви су они синови моје браће. Видите, син ваше браће, готово да је ваш син, етимолошки, имају исти корен, син - синовац, чак тај деминутив има неку топлину коју син у себи нема. Тако да

јесте, управо је тако као што сте рекли, с друге стране - унутар једног националног модела сви су синови нечије браће. Управо то – генетско сродство одређује чињеницу да ви припадате с разлогом и поносом једном корпусу који називате Енглезима, Французима или Србима, само што се код нас Срба некако, сходно историјским, политичким и осталим околностима, то национално ткиво дисперзира и системом неких чудних политичких марифетлука – дели, па од нас Срба врло често настају неки други народи и друге нације. Нисам нешто приметио да од Енглеза тако с лакоћом настају неки други национални корпуси. Примећујем, напротив, обрнуту ствар - да Американци једном великом вештином, на чему сам им врло завидан, праве Американце, готово преко ноћи, од Срба, Вијетнамаца, од Италијана, од Ираца. Примећујем да су Аустријанци с лакоћом, кад им је национални корпус посустао у својој бројности, у свом биолошком потенцијалу, једним великим умећем преко својих школа, преко своје културне матрице, преко медија, јако брзо од Курда, Португалаца, од Грка, од Срба направили Аустријанце. Нама то, нажалост, не полази за руком.

А Ваша синтагма мортална естетика, да ли, у ствари,

значи жудњу за смрћу и то самоубилачко у нама?

Не верујем. Ја просто мислим да та врста естетике може да буде контрапродуктивна, нарочито за нас, данас, кад смо биолошки уморни, кад нас је из дана у дан, буквално све мање. Сваке године један Сомбор на мапи Србије нестане, као да га избришете гумицом. То је алармантно забрињавајуће; ја мислим да се то у нормалним околностима дешава само нама и Русима. Њима, нормално, знатно драстичније, јер је њих много више. Сваки народ кад дође у ту врсту замора, мора да пронађе начин да се обнови, да се замлади. То је Де Гол урадио са Французима, половином прошлог века. Неговати данас, у таквим околностима, ту морталну или мрту естетику, просто мислим да је опасно. Требало би развијати однос према некој хедонији, према лепоти живљења, према чињеници да је лепо живети за отаџбину, морално је гинути за отаџбину, потребно је понекад гинути за отаџбину, потребно је, иначе бисмо негирали Термопиле и Мојковац и много других ситуација које су црвеним словима уписане у историју човечанства, али понекад заиста треба развијати естетику живог. У том смислу је у мојој Српској *драми* и у *Синовцима*, далеко најважнија синтагма, и дијалогска ситуација,

у којој један млади занесени Србин, осамнаестогодишњак, који је погинуо 1914. године, каже свом потомку, који је дочекао 21. век: „Има ли шта лепше него да се гине за отаџбину?“, а овај му одговара: „Има, има да се за њу живи“. Лепо је живети за отаџбину, лепо је за отаџбину пронаћи лек против сиде, лепо је за отаџбину освојити олимпијску медаљу, лепо је за отаџбину написати одличан роман, лепо је за отаџбину пећи добар хлеб, лепо је за отаџбину бити добар путар или туристички радник. У том смислу, дакле, постоје гурава, зла, вријућа времена кад заиста своје чојство и јунаштво, оданост према народу и отаџбини меримо и могућношћу да погинемо за идеју, за став, за нацију, али с друге стране, то је код нас Срба пречеста појава и зато бих ја сад просто волео и Бога молим, да дође неко време досаде, историјске досаде, и време празних листова у историјским читанкама, да се мало умножимо, да мало замладимо нацију, иначе неће имати ко да обуче униформу, не само војничку него ни полицијску ни лекарску. Кад се нација умори, кад се та популацијска купа, то се тако зове – обрне, кад је број старих много већи од броја младих, онда имате проблем и са пензионим фондовима и са функционисањем

комплетне нације. Али кад се тај моменат да се нација замлади изгуби, онда је он неповратно изгубљен. У старачким домовима, под претпоставком да имају седам звездица и да су бољи од хотела А категорије, најалост, кревети не шкрипе, старци не производе децу, старци производе мудрост.

Мјесец је март, па кад разговарамо о смрти, о том нашем баксузу, или усуду који нас прати, имамо само у марту два датума те морталне Србије: 11. Милошевићев и 12. премијера Ђинђића, који, опет, раздвајају наш народ, дубоко?

Па, да. „Чувај се мартовских Ида“ – речено је Цезару у једном тренутку. Шта да Вам кажем, ето и то је готово метафора тог српског трагизма да се два толико у поетичком, политичком и сваком другом смислу, два толико супротстављена става, идеје - кроз личности покојних Милошевића и Ђинђића, споје смрћу у размаку од једног дана, 24 сата, датумски гледано, не календарски. И то је метафора тих наших подела и тих наших трагизама. Не могу да тајим, у неком свом поимању српске судбине и начина на који Србија треба да производи историју био сам много ближи Ђинђићу него Милошевићу. Напокон, учествовао сам у свим тим бунтовима и побунама против Милошевића од првих дана до последњих, буквално. Има

једна црногорска пословица: “Мртвоме се вуку реп мјери“ а ја нисам од оних који мртвоме вуку мере репину. Само као пример бешчашћа наводим, једну зграду у Београду, сад сам прошао поред ње, на којој је 6. октобра написано: „Слобо, одлази!“ кад је ствар већ била и више него готова. Нека почивају у миру обојица и нека им Бог да рајско насеље, нек опрости оно што је опростиво, нек не опрости што је неопростиво. Ја мислим да је Милошевић велики кривац за ово што нам се сада дешава. С друге стране, видите, како се ствари одвијају, да је било ствари о којима је говорио а да је био у праву. Мислили смо – променимо капу на глави па ће све бити добро. Међутим, променили смо капе, а ствари су се наставиле одвијати по идентичном сценарију.

Господине Ковачевићу, када говоримо о покојницима, поготову покојницима који су симболи једне читаве нације, у мом родном Никшићу се не каже идем на сахрану него идем на покајање. Дакле, у хришћанском смислу ми као да немамо порива да нас смрти зближе; да опростимо, да се помиримо на гробу? Ту падају гордости...?

Не бих се сложио с Вама. Падају гордости код ствари које су опростиве. Али има у приватном, политичком, јавном животу, неопростивих ствари.

Покушаћу да вам аналошки објасним: не било примијењено, како се то лепо у народу каже, ако вам је неко силовао сестру, ишамарао старога оца, рашчупао мајку и затро међу, и сад је умро и Ви идете на покајање са флашом ракије, спремни да опростите. Ја нисам сигуран да је то прави пут. Ја не мислим да му треба преорати гроб да бисте га казнили, да му треба расипати кости по гробишту, али просто, ту врсту горчине човек мора носити у себи као опомињућу чињеницу. Има ствари које су опростиве, има их које нису опростиве. Моја тетка несрећна је изгубила сина у овом рату у Босни, не зна му ни гроба ни белега. И мислим, зашто би она опростила, и коме да прашта. Нема право да прашта у име мог мртвог брата који је као лекар на Озрену нестао негде нетрагом, у име чињенице да његово дете, рођено после очеве смрти и треба да одрасте и да проведе цео живот без оца. Ја мислим да има ствари које су неопростиве. То не значи да треба тежити нечему што је осветољубивост и да треба старозаветно реаговати. Просто, немојмо се ми спуштати на ниво убица са позиција жртве; немојмо сад на себе преузимати безразложно изглед кривца ако нисмо криви. Али рекао је Патријарх Герман: „Опростити морамо, али заборавити не смемо“ – мислећи на Јасеновац. Ја ћу се усудити да полемишем

са Српским Патријархом и да кажем да ја тако не мислим. Ја мислим да има ствари које су неопростиве, неопростиве у смислу да морају бити неговане као опомињућа успомена, а до које мере време лечи ране, нека покаже историја. Ја говорим у име савремеништва и нечега што припада једном животном простору који омеђује један људски век. Нормално, Французи су опростили Немцима, Немци Французима, али пошто је много воде протекло и француским и немачким рекама.

Али хришћански се овако гледа на смрт. Бакон Авакум каже: “Срб је Христов, радује се смрти”?

И то гледајте у реалном филозофско-историјском контексту и уметничком контексту у коме је то исказано. Смрт је радост само онда када је добродошла. А ретке су ситуације, историјске и животне, кад је смрт добродошла.

Да ли у нашем инату, и поносу има срљања? У једној сцени јунак Зечјег насипа каже њемачком официру, свом пријатељу: “Не, не можемо бити пријатељи. Ти си окупатор а ја сам Србин“, и онда му покаже одликовања из Првог светског рата, својих најближих.

Да, управо апропо овога о чему смо причали мало пре. Неке се ствари морају превазилазити,

да бисте нормално живели, да не бисте стално чепркали по истој рани, морате је пустити да зарасте, нека зацели. Али ја говорим о нечем другом. Немојте ми тај ожиљак негирати. Он мора да постоји, да вас подсећа. Иначе, немојте чепркати по ра-нама, или ћете перманентно крварити, или добити сепсу, треће, мислим, нема. А има ствари које нас спајају и ствари које нас раздвајају. Ја, рецимо, мислим да треба неговати ствари на принципима сличности, а не на принципима разлика. Кад бисмо ми, и Хрвати ствари неговали на принципима сличности, још бисмо се више клали, нас на то што радимо тера вишак сличности, а не различитост. Значи, каже тај јунак, не можемо ми пријатељовати на начин на који ја могу да пријатељујем са неким ко није огњем и мачем пролазио кроз Србију. У том смислу, без обзира на вишак сличности, њега и немачког официра, на заједничке хобије, и да нису у таквим историјским околностима они би били пријатељи. Зато је одговорност политичара и политике огромна, што од људи који би могли да буду фактички пријатељи, сарадници, истомишљеници, једнољубници, посвећени једном послу, једном Богу, једној идеји, једној научној дисциплини, пецању на крају крајева, што од њих, дакле, као од онога што Бог створи као идеалне

спојеве за неко пријатељство, политика неким својим чињењем прави неразумне људе који ће пуцати један на другога. Зато је мени *Зечји насип* драгоцен драма.

Срби су, господине Ковачевићу, данас суштински подијељени, у бићу, у оним, опет историјским расцјепима, само у новим улогама. Када смо претурили ону по-којног Милошевића националну хуку деведесетих, јесмо ли новим подјелама појели и 5. октобар?

Ја не знам шта је то толико у нама што нас тера у дисперзију и у те перманентне поделе. Једна једина подела коју смо ми успели да превазиђемо то је подела на обреновићевце и карађорђевићевце, јер је просто, стицајем животних околности, Обреновића нестало. Али да има неких живих Обреновића вероватно бисмо и данас били у тој династичкој подели. Зато смо, хвала Богу, добили неке нове поделе. И стално смо у поделама; нема духовне вертикале која ће нас повезати, нема ствари које су ван дискусије, нема ствари које су нулте категорије, као што имају Немци, Французи и други народи. Нулта категорија код Немаца је била уједињење Немачке. Код свих Немаца, буквално код свих, од првог до последњег. Буквално! Без обзира што су источни Немци стењали под комунистима, а западни добијали новац од

Маршаловог плана, развијали државу, сваки Немац је живио за дан кад ће скинути, срушити берлински зид и један комадић понети кући за успомену. Код Француза, такође, имате неке врсте духовних вертикала које су недодирљиве, код Американаца итд. Сад ћу рећи једну јеретичку реченицу - па чак и код Руса. Па чак и код Руса! Само код нас нема светих места. Код нас то нису ни Црква, ни култура, ни нација, ни Косово, ни државни суверенитет, ни целовитост земље. То је већ ствар за коју треба одређена врста психосоцијалне анализе, ствар која, бојим се, да залази у патологију. То је забрињавајуће до бола. Ви сад имате усред српског националног корпуса једну, морам рећи релевантну, политичку групацију која заговара ампутацију територије. Па то не памти савремена цивилизација, то је до те мере антицивизацијски чин да ја сваки пут кад о њему говорим, занемим, останем без текста. Можете ли Ви да замислите енглеску политичку партију у Енглеској која делује на енглеској политичкој сцени, која заговара независност Шкотске! Искључено! Можете ли Ви да замислите америчку политичку организацију, било ког типа, која заговара независност Тексаса! Нема говора!. Е, а овде се, у тој наопакој ситуацији, потпуно ишчашених историјских времена, потпуно преобраћених етичких

мерила, потпуно изгубљених параметара и критеријума, појављују људи који кажу – ладно, тоном којим се говоре граматичке палатализације – дајте Косово! Дај татин стан, бре, дај татино ћемане! Одакле теби право да ти некоме то дајеш, да ти ампутацијом решаваш проблеме? То је, знате, као она прича кад су баби лечили зубобољу, па јој одсекли главу. Па ће сутра ампутационим системом, који је до те мере примитиван да не заслужује коментар, ампутирати и Медвеђу и Бујановац и, не знам – Суботицу или источну Србију. Кадбисеампутационим моделима решавали проблеми, ампутирала би себи Француска Корзику, одавно би ампутирала себи Велика Британија Северну Ирску, одавно би се ампутационим моделом одвојила Баскија од Шпаније и Француске па направила себи независну државу. То је до те мере један ступидаријум, морални и политички, да он не заслужује коментар. Али, нажалост, и на несрећу, он овде добија један невероватан простор. И што каже Вилсон, да 10 добро организованих појединаца могу да контролишу хаос од милион јединки. А нас милион несрећних јединки, које то узбуђује на одређени начин, смо неорганизовани. Међутим, тих десет битанги врло организовано наступају и добијају, једну за ту процентуалну снагу коју они

имају, невероватну медијску пажњу. Тако да сам ја просто збланут над том чињеницом да ви овде, данас, не смете рећи „попу поп, а бобу боб“. Ја сам први човек који заговара политичку толеранцију и, дакле, начин комуникације међу људима који искључује увредљиве изразе, зато ми се допада атмосфера црногорског парламента. Ви, овде не смете да кажете да је чињеница да неко јавно, артикулисано и организовано наступа са позиција да треба значајан део, а у историјском и емоционалном смислу најзначајнији део Србије дати другоме. Не смете рећи да је то издаја, јер ћете од тих организованих гусака и гусана бити загушени колективним гакањем. Гуске су једном спасиле Рим, па је ваљда аргумент буке, сада важнији од аргумента који има прерогативе рационалног, етичког или тачног.

Када говорите о националној елити или о људима који су, како се то каже, интегрални Срби, да ли је њихову апстиненцију указао и покојни Михиз реченицом: „Читав живот сам чезнуо за партијом која би била апсолутно демократска и апсолутно српска“?

Па да, мени је то одлична дефиниција. Ја управо чезнем за таквом партијом. Моја тренутна склоност ка једној политичкој странци у Србији је управо у

чињеници да та партија има инклинацију у томе. С тим што бих ја, ако дозволите један мали коректив, ту врсту Срба о којима сте Ви говорили назвао *интегралистички Срби*. То су они који, данас, имају потребу и идеју да тих несрећних 10 милиона Срба гледају као једну емоционалну, културолошку и језичку целину, ако већ не можемо да их гледамо као државотворну целину. Кинези, са милијарду и двеста милиона становника, и са 759 дијалеката од којих су 350 толико удаљени један од другог да се уопште не разумеју међусобно, и са једном великом дисперзијом верском, могу да развијају тај интегралистички модел по коме је Кина управо свето место о коме смо причали малочас. То је та духовна вертикала у којој су стрпљиво и са само источњацима својственим стрпљењем чекали Хонконг да дође поново у окриље матице, а с једнаким стрпљењем чекају и Тајван и, верујте ми, дочекаће га. У том смислу мислим да национално и демократско не искључују једно друго, да човек, уколико има потребу да буде мондијалиста не мора по дефиницији ствари бити и већи демократа од мене, нити је. Напротив, то противречи једној елементарној животной чињеници; да би човек волео космос или човечанство, најпре мора волети свог комшију, рођака, пријатеља, своје дете, своје родитеље, своју

улицу у којој живи, град у коме живи и нацију којој припада. Постоји само један једини пут, и кад је Господ у питању, и кад је уметност у питању кад је све у питању – то је пут од појединачног према општем. Обрнути процес историја не познаје; он је, чак и у тренуцима када је неколико пута покушаван, увек завршавао са фијаском. Тако да ја, свестан свих мана о којима смо говорили, делом и у овом интервјуу с Вама, данас, народа коме припадам, морам да кажем да му припадам с чашћу и с поносом. Е, сад - на мени је да га чиним бољим у мери у којој ми је то дато, у којој то могу. Исто тако је обавеза, управо из те љубави, да га критикујем, да указујем на ствари које нису добре, које ми се не допадају, да заштитим неке друге народе или неке друге мањинске системе не само унутар свог народа него уопште, од осционе и бахате воље већине. Нисам знао да је то Михиз рекао, право да Вам кажем, али бих радо и сам потписао ту реченицу.

Да ли Вас нервира, господине Ковачевићу када у Београду српски национализам, ма у којој форми он био, највише критикују и нападају Хрвати, Јевреји или Црногорци антисрпског поријекла?

Бојим се да је та Ваша дефиниција мало груба. Међу нама, хвала Богу, има и одређен број припадника других нација и

народа: и Јевреја и Хрвата, и Рома, и Словака и Русина и Мађара. Немам ја ништа против да они критикују Србе са идејом и свешћу о припадању једној јединој држави, матичној држави која се зове Србија. Критика не мора да подразумева и критичерство – критику критике ради. Ако је она добронамерна и ако је она атрибуирана кроз свест о томе да се критиком укаже на одређену ману да би се она избегла или елиминисала, ја немам ништа против тога. Али давати национални предзнак критикама мислим да је сасвим погрешно. Имате ви већи број професионалних критичара српства међу Србима него међу овим инокосницима друге врсте. Мислим да је друга дефиниција тога проблема тачнија од ове коју сте Ви дали, има ту један други заједнички именитељ – криптокомунистички. Сви ти критизери српства су изишли из Брозовог болшевичког шињела. Ту бих се усудио да кажем једну јерес: „Оно што мачка омаци мора да лови мишеве“. Погледајте политичку мапу Србије – оно што је носило генералске еполете, што је било члан ЦК, што је било Брозов подшињелски ешалон, што је дошло у туђе куће на Дедињу, то је изродило децу која су данас више него антисрпски настројена.

Да ли је домаћинска Србија посрнула, на првом мјесту биолошки?

Да, потпуно. Ја ћу вам испричати пример из категорије личног: моја баба Јелисавка, прабаба моја по мајци, родила је деветоро, баба Савета, матерна мати, родила је четворо, моја мати је родила двоје, ја сам родио једно. То је отприлике један век. Значи у једном веку смо од девет успели да спустимо тај популациони план до једног потомка. Можда је девет било много, пристаћу на то, али сам сигуран да је једно невероватно мало. Ево, видите, колико сам лицемеран, колико сам фарисеј – критикујем нешто, а сам сам у том пороку нема ништа горе од тога. Тај биолошки замор материјално се може још врло кратко поправити, кориговати. Након тога ствари ће кренути у онај простор кад ће бити непоправљиве. Замислите ситуацију да нас за 200 година нема, а то је врло лако могуће и онда, што каже Ниче: „Још ништа у историјском смислу није пропало а да није заслужило да пропане“. Ја хоћу да верујем да ми Срби нисмо заслужили пропаст и да ћемо се дозвати памети.

Морам да Вас питам и о језичком редуccionизму у нашем говору, као и свакојаком језичком кварењу? Рецимо, ријеч која данас много шта покрива је прича. Када се деси неки злочин, неки тежак догађај, нека трагедија, кажемо је си чуо за ту причу? И сл. Такође та чудна употреба

неодређених замјеница: све је оно, биће оно, било оно итд.

Сваки језик је жива материја и он напредује или назадује заједно са културним простором коме припада. Не можете језик бранити силом, он сам себе брани. Узмите пример наших комшија Хрвата који су, у потреби да се што више одвоје од нас, почели да производе нове речи. Добро смишљена реч, која извире из духа језика, нађе своје место, утисне се у језичку матрицу, дочим неке друге речи, рогобатне попут, рецимо, зракомлата или сличних будалаштина, се из језичког ткива преселе у вицева. Имате још једну ствар која је у том смислу значајна, непорециво значајна, и бојим се значајнија и од породице и од онога што је раније формирало нашу језичку матрицу – то су медији. Све то што сте Ви рекли је потпуно тачно, сленга је било увек, арго и жаргона је увек било, он је био одлика микросоцијалних група: робијаши су имали свој начин говора, лопови свој, наркомани свој, одређени квартави по градовима свој, одређене социјалне или старосне групе такође свој жаргон. Међутим, сад је ово о чему Ви говорите једно жешће осиромашење језика и у том смислу за то постоји један фантастично добар лек – најбољи начин да добро говорите је да добро читате и да много читате. Постоје код нас крајеви где постоји ра-

звијена та усмена култура, то су, рецимо, у првом реду биле Херцеговина и Црна Гора. (Кад кажем код нас, видите како је то парадоксално, то више није код нас, то су сада две друге државе.) а сам познавајући, упознавајући, трагајући за неким стварима по Црној Гори, чуо неколико говора на покајањима од неписмених или полуписмених људи који су до те мере језички и поетички били квалитетни, праве филипике, да сте их рецимо записали, могли сте их истог тренутка, што би рекли клинци данас – ладно ставити у антологију беседништва. Али постоје крајеви где се говори штурије, таква је рецимо, источна и јужна Србија.

Традиционални корпус се увек иновирао новим речима, увек. Не можете Ви сада, то су покушали Мађари и Финци, па им није успело, заштитити језик од интернационализама. Шта ћемо са чипом, са телефоном, са телевизором? Да измислимо далековидницу па да нам се смеје свет. Тако да језик брани сам себе, али мало му се у томе мора и помоћи. А ко му помаже, управо они који својом повећаном одговорношћу на језик највише утичу – то су медији. Ја са задовољством примећујем један позитиван помак на РТС-у. Тамо се сада говори један добар, квалитетан језик и у језичком и у акцентолошком смислу и то ће се пренети и на улицу, на људе, то ми можете веровати.

Зашто су Вас црногорски колонисти инспирисали да пишете Велику драму?

То су људи са којима сам ја живео, уз које сам живео, то је свет који јако волим и јако добро познајем. С друге стране – селидба је најдраматичнија и најтрагичнија ситуација која човека може задесити. Ја то знам јер сам дете просветних радника. У то време, када су се моји родитељи сељакали, просвета је била организована по принципу декрета, па као из војске - и из министарства просвете добијете допис: наредна школска година - тамо и тамо. Онда купи прње и на трактор па у то село или у тај град. Таман сте склопили неколико познанстава, неколико пријатељстава, таман сте научили пут од школе до куће, а оно - хајде, сад нећете бити ту него тамо. То је већ таруматично по себи. Чак кад човек, рецимо, иде из мањег у већи стан, што би била једна лепа и радосна чињеница, он мења поглед кроз прозор, мења комшилук, мења кафану, мења бакалницу у којој купује хлеб и јогурт. Треба једно време да се прилагоди, треба једно време да пронађе нову кафану, нову цвећару. Е, сад замислите све то подигнуто на макро план у коме вас колективни усрећитељи, вас неколико десетина хиљада, премештају из једног места у друго. Сад замислите које су то разлике, не само цивилизацијске него и морфолошке. Погледајте

неког ко је навикао да се буди с погледом на Ловћен, који сад иде у неку пуну равницу, по којој не уме ни да хода, неког ко улази у кућу која је већа од цркве у којој се молио Богу у свом црногорском селу. Погледајте идеолошке промене, погледајте гастрономске промене – то је по самој својој дефиницији трагично. Много људи је просто увенуло у Војводини, много их се вратило у Црну Гору, али их је, хвала Богу, и остало доста који су се снашли. Али видите да и у том сналажењу имате неку социјалну патологију, данас у Војводини имате људе који хоће да граде аутокефалну Цркву.

Ето, то ме је заинтересовало. С друге стране - ја сам то рекао недавно, ја без обзира на ове нове политичке и историјске околности, од Црногораца рођеније браће немам. Што би рекао један опет значајан песник, „двije смо гране истог стабла“. Имамо исте језичке основе, културолошке, историјске, државне основе, уз потпуно уважавање чињенице да је у једном значајном историјском периоду Црна Гора имала своју непорециву државност и то је ноторна чињеница. *Gens supa sonus*, кажу Латини - један смо род, и ја тако мислим!

(Интервју дат Радио-Свети-гори. За штампу приредио В. М.)

ILONS

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Драга БОЈОВИЋ
“ЦРНОГОРСКИ ЈЕЗИК” И ЊЕГОВ КОД

Међународни научни скуп -
“СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА”

Радмило МАРОЈЕВИЋ
СРПСКИ ЈЕЗИК, СРБИСТИКА И
СЛАВИСТИКА

Ратко Р. БОЖОВИЋ
НАСИЉЕ НАД ЈЕЗИКОМ

“ЦРНОГОРСКИ ЈЕЗИК” И ЊЕГОВ КОД

Кључ за декодирање. Такозвано именовање (*црногорски, српско-црногорски*) праћено је наговјештајима нормирања и покушајем дестабилизације норме српског језика, што је груба спољна интервенција на природан језички ток, и резултат замагљене представе о језику и његовој улози у друштву, стихијним одређивањем ријечи и конструкција по (не)језичкој припадности, ради потпоре нечему што са језиком, његовом природом и улогом у друштву није ни у каквој вези. Тако, примјера ради, у средствима масовног информисања срећемо примјере: *нећељно*, али *недјеља видјети...*, *с’утра*, али *сјести*, и сл., у неким књижевним дјелима, ретроактивну корекцију са новим штампањем *с’* и *з’*,* а *с*** се не појављује зато

---

* „Спорни су парови којима се илуструје фонолошка опозиција: женица: з`еница и шеница:с`еница: шеница је у српском језику у Црној Гори само дијалектизам (књижевни лик је пшеница) док су сјеница, р.беседка, сјеница, р. синица, па и топоним Сјеница -књишке ријечи и у њима у живом језику (бар у црногорским говорима) не долази до појаве најновијег јотовања. Фонолошка опозиција ж: з` јесте спорна чак и на дијалекатском нивоу “док је палатално з` чувало своју палаталност није могла да опстане комбинација двају меких сугласника у непосредном сусједству, па је з`ѐ мимоишавши фазу \*з`је, директно прешло у з`е (касније је з` отворило). Тако смо добили у ијекавским говорима е-рефлекс у ријечи зеница, и тиме се објашњава његова раширеност у црногорским и другим говорима.(...)Неоснована је и реконструкција најновијег или јекавског јотовања у облицима изјести : изјелица, поготову што се у данашњим говорима срећу, поред јотованих и нејотовани облици придјева козји, па чак и лик кођи. Ово је забиљежио и Данило Вушовић у источнохерцеговачким говорима никшићког краја, а овај се лик среће и на ширем простору црногорских говора. Осим тога, постоји и варијантни лик козији, а из`ести је стилски обојена као простонародна, онда се лако може закључити да није рационално уводити ново слово за двије ријечи ријетке употребе, него је рационално увести орортоепско правило једноставне формулације, о изговору гласовне групе зј у ријечима козји и изјести и њиховим изведеницама у разговорном језику.” (Радмило Маројевић, Српски књижевни језик и његови историјски, регионално-конфесионални варијетети у: Српски језик X/1-2, 432-434).

** “За писање староцрногорских дијалектизама, који се ријетко

што у књижевном тексту и нема ријечи са тим гласом, а његова употреба је и у дијалектима ограничена на неколико лексема.***

Захтјеви за „преименовањем“ и новим именованњем српског језика у Црној Гори постали су замка малом проценту становника, а под утицајем политикантске машинерије, у чијој власти се нашао и занемарљив дио интелигенције. Оно што је ову ситуацију направило потпуно ишчашеном је то да је, идући принципом друштвене, а самим тим и политичке прихватљивости, изневјерена воља народа (говорника српског језика), која за саму науку о језику није ни од примарне важности, а онда се под плаштом називи демократије политичари надмећу у знању о језику, умјесто да то питање врате на достојно мјесто - процесима надградње стандарда српског језика. “Знања” политичара и исполитизираних, међу којима је и један лингвиста, сежу и до констатација да тзв. црногорски језик одавно постоји, али да се за то није знало!?!

У вези са овим разматрањима цитираћемо проф. Божа Ћорића чије виђење на лијеп начин обједињује општетеоријску мисао и актуелну ситуацију око језичких питања у Црној Гори: “Не постоји једна, већ више форми језика. Постоји, рецимо, такозвана народна форма (дијалекти) и надрегионалне форме (књижевно-стандардни језик). Обе форме, припадају истом језичком комплексу, а разлика је у старости и статусу. Народни дијалекти сежу у далеку прошлост, а нормирана и кодификована форма је много млађа. Тај је језички комплекс у прошлости, кад је то било потребно (ист. Д. Б), именован као српски језик.

Што се тиче стандардизације језика, тај посао завршио је Вук Стефановић Караџић још прије вијек и по када је добијено надрегионално средство писане и усмене комуникације којим се и данас служи двадесетак милиона људи што на Балкану, што у расејању.

употребљавају и у тим дијалектима и не налазе своје мјесто ни у иоле значајнијим књижевним дјелима нема потребе уводити ново слово, довољно је увести ортоепско правило: гласовна група дз у ријечима бидза, брондзин, и сл. изговара се сливено као африката. (У књижевном језику: отац би-у вези с енклитиком). У најпрогресивнијим говорима српскога језика; тј. оним који чине основицу стандардног српског језика ријечи из староцрногорских (биза, бронзин) изговарају се са з и протонародне су, а књижевн ликови су: кучка, лонац. Никчевићев квалификовани рецензент Ј. Силић ништа не говори о фонолошкој опозицији ц: дз, он је заправо не прихвата.” (Исто,435).

*** В. опширније: Јелица Стојановић, Драга Бојовић, Норма српског језика и језик медија у: Српски језик између истине и обмане, Јасен, Београд 2006,122-131.

У основним својим параметрима тај језик и данас служи као средство надрегионалне вербалне комуникације у Србији, Хрватској, БиХ, па и у Црној Гори, наравно. То, дакако, не значи да се и на другим формама језика, нпр. на дијалектима не одвија комуникација, али је она сужена, а сама та форма нема битне карактеристике такозваног књижевног (стандардног) језика. Свака језичка форма мења се континуално, а то важи и за његову надрегионалну форму - књижевни (стандардни) језик. Тиме се осигурава несметана вербална комуникација, али је неопходна спона са културним вредностима претходних генерација.

Мало је познато да лингвисти не би смели да се мешају и *споља* (ист. Д.Б) интервенишу у такву деликатну материју какав је језик. Такви потези су својствени само дилетантима. Језик је сјајано средство међуљудске комуникације, а спољашња интервенција може само смањити његову ефикасност.”****

О именовану и „преименовању“. Процес и структура акта *номинације*, у том смислу и именовања језика, уобичајава се описивати и изван трочланог односа “семантичког троугла” реалија – појам - име. Свака од компоненти тог универзално-логичког односа номинације у конкретној језичкој оваплоћености обогаћује се особинама, карактеристичним за поимање свијета у датом језику. Реалија је денотат имена, тј. свеукупност својстава, издвојених актом номинације код свих реалија које су означене датим именом. “Доживљај” укључује у себе категоријално-језичке особине и наступа као сигнификат (смисао) имена, у који могу ући и експресивна обиљежја. ****

Име се “сазнава” као ред звукова који је рашчлањив у језичком сазнању у саодносима са структурном организацијом датог језичког кода. Саоднос сигнификата имена и денотата и правац тог односа у конкретним актима номинације од смисла имена ка денотирајућем објекту (реалији) сачињавају базу структуру номинације, универзалну за природне језике. ****

Назив, термин, као и само име језика, јесте у неку руку

---

4 Божо Ђорић, Полемике око назива језика у новом уставу, Вечерње новости, среда, 9 мај, 2007.

**** В. :Большой, энциклопедический словарь, Языкознание, Научное издательство Большая энциклопедия, Москва 1998, 336.

“слика” погледа на свијет његових говорника, као и свако име у том језику, “ наука о стварању језичних могућности”^{*****}, тј. наука прије сваке друге науке, па није тешко претпоставити какве поремећаје може изазвати тзв. ново именовање.

Покушај промјене имена јесте “промјена” језичког кода и погледа на свијет утолико прије што је континуитет имена српског језика у Црној Гори чврст и постојан, и у дијахронији и у синхронији његовој. Други назив за исти језик (*црногорски за српски*), или пак двојни назив (*српско-црногорски*) изванјезички мотивисан, сада већ доводи до ситуације да говорници, у неком смијешно тужном амбијенту говоре: *А како се то назива на црногорском или српско-црногорском?* Такве ситуације озбиљна су опомена да један језик може постати средство раздвајања и неразумијевања, а не оно што он по својој друштвеној функцији јесте, - спајања и разумијевања.

Процес “разумењавања” једног језика, у нашем случају српског, неминовно прати и деструкција језичког система и на функционалном и на супстанцијалном плану, па се процеси у језику могу измаћи контроли струке и науке, и постати необавезна мјешавина свих, и научних и ненаучних критерија. Питање је онда колико је језик ефикасно средство комуникације и колико је доведен у опасност да то престане бити када се, примјера ради чују и захтјеви за “ ревитализацијом“ једног књижевног израза (Његошевског) под именом “црногорски језик”. У вези са овим неминовно се намеће разматрање појаве језичког инжењеринга и неопходност декодирања те, за језички систем и сами живот језика, погубне појаве.

Стога мислимо да је и сам назив „преименовање“ производ језичког инжењеринга.^{*****} Он се просто увукао као нешто што даје легитимитет и логику том процесу, а о томе се не може говорити ни на нивоу надлогике. Врло је вјероватно да је он настао у репертоару политике, која је већ поодавно оскрнавила питање језика, па се онда, по инерцији пренио и у науку о језику. Садржај тог назива обезбјеђује могућност немогућег.

Сликвито је објашњење отимања српског језика од црногорских

---

^{*****} Gustave Guillame, Principi teorijske lingvistike, Zbirka neobjavljenih tekstova, priredio: Roch Valin, Globus, Zagreb, 150.

^{*****} Чудна је судбина тих процеса промјене имена. Илустративан је примјер Титограда који је добио име по вођи, као продукт једне идеологије. Данас се, мислимо, више нико и не сјећа тог имена. Нестала идеологија, нестало име и вратило се извору-Подгорици.

„нормативиста и идеолога“ лингвисте Михаила Шћепановића на научном скупу у ЦАНУ поводом језичке ситуације у Црној Гори. Он, наиме, каже колегиници: „Хоћеш да узмеш мој капут, скратиш му рукаве и прогласиш га твојим“ - која се „дубоко“ замислила која би се дијалекатска основа узела за „црногорски“ стандард. Но, хитрине ради, прескочи се и утврђивање дијалекатске основе, одуста од копирања Вука, јер слава се данас стиче „експресно, демократски и глобалано“ и право у Уставу, који „устави“ све добро у традицији Црне Горе.*****

Црногорски као службени. Једну ствар, ипак треба рашчистити: једина истина о „службеном језику“ је та да га је изгласало самовољно педесетак посланика у Парламенту Црне Горе. Сходно томе, постоји могућност да се захтијева од Парламента да стави на гласање све оно гдје „неком нешто у мозгу зашкрипи“. Свакако, ако слиједи новоцрногорску идеологију.

Надлогика око „преименовања“ наводи творце новог правописа (имагинарних) да малко „измијене“ стандард српског језика на нивоу језикословних ситница које се у рјечницима биљеже као могућности, варијанте, дублети и који су истинским позанаваоцима језика обиљежје језичког богатства, на провјери у свим језичким слојевима са прецизношћу закључивања око преимућства одређених ликова. Можда би и о томе требало да се гласа у Парламенту!

Од носилаца новоцрногорске идеологије можете чути у вези са „црногорским језиком“ и ово: „Говори ли вам, поштовани слушаоци, ико у кући – Гдје си?“ То питање поставља уважени професор књижевности, универзитетски пензионер, предлажући да се у „црногорски“ унесе јекавско јотовање***** замјерајући Вуку што то није урадио. Питамо се да ли ико поистовјећује начин изражавања у кућној атмосфери и стандард једнога језика? Колико

***** Гостујући на радију Слободна Европа као представник власти Драган Кујовић око питања језика у уставу изјављује: „Остаће у „јавној“ употреби и српски јер смо морали донекле (ист. Д. Б.) уважити реалност“.

***** Говори Црне Горе, иначе дијалекатски подијељени на најпрогресивније и архаичније, и у погледу јекавског јотовања, које се проглашава за “црногорску особеност” показују Говори Црне Горе, иначе дијалекатски подијељени на најпрогресивније и архаичније, и у погледу јекавског јотовања, које се проглашава за “црногорску особеност” показују шаролокост типа: ђед, ђевојка, ћерати и сл. и дјед, дјевојка, тјерати.

би се онда могло поставити питања на том нивоу: Говори ли се код куће: *дошао, рекао...вуку...* и тако редом?

Замислите данас европску, трансатлантску... Црну Гору са „црногорским“ језиком и дијалекатским јотовањем и гласовима из дијалеката с ’ и з ’ које предалже, не плебејски дух, којему те говорне особине припадају, него урбани, незнатан дио „интелигенције“.

Или, питаће се лингвиста, колика је компетенција „доктора црногорског језика“ (*sic!*-непозната формулација за стицање степена стручности за било који језик) који каже да је особеност норме „црногорског језика“: „конкретно облик *гдје* особина штокавских говора, а *ће* црногорског говорног подручја“. Којим критеријима се руководи кад овако „збори“ и прави овакве опозиције и које и какво је то „црногорско говорно подручје“?

Питање је само како ће се извршити тај „прелом“ када се зна да и мање образован свијет данас зна да ликови *из’ести, с’ести...* нијесу „за школу“ и да би представљали „вулгаризацију“ језика. Остаје једино да се помисли да је „црногорски језик“ синоним „службеном језику“ (који није постао стандардним прије службеног) у Уставу Црне Горе, пошто је језик именован као службени. Можда је то само неки затворени језички систем парламентарне већине^{*****} за њихова досијеа и документа али и за оне који су им послушни!? Наиме, постоји могућност да данас парламенти изгласају све и свашта, ако изгубе легитимитет. Примјера ради, диктатора Екваторијалне Гвинеје (Teodoro Obiang Nguema Mbasogo) парламент његове државе прогласио је богом који је у дослуху са моћнијим богом и као такав има „неограничено располагање њиховим животима“.

„Службена“ преименовања. Одлука о „преименовању“ Одсјека за српски језик нуди се јавности од *спининг доктора* у емисијама информативног типа ових новогодишњих дана, како би се јавност што више „увјерила“ у оправданост њихову. Како је Црногорска академија наука и умјетности, с научног становишта, организујући научни скуп на тему Језичка ситуација у Црној Гори – норма и стандардизација, одговорила црногорском друштву да „црногорског језика у науци нема“, онда се Министарство

***** А што се тиче и овог питања, Вук Караџић, изграђујући српски књижевни језик, као врстан стилиста, ослушнуо је говор вароши Дубровника, Црне Горе, Босне. Иначе, ијекавско јотовање гласовних група тѣ, дѣ, постоји као стилски обојена варијанта, као дио локалног народног израза.

просвјете и науке досјетило да Филозофском факултету и његовом декану упути захтјев „да у име Црногорске академије наука и умјетности предложи стручњаке за стандардизацију тога језика“?! Да нијесмо свједоци ових збивања помислили би да је нека друга академија у питању. У медијима коментар „Одлуке о промјени назива Студијског програма за српски језик и књижевност, на папиру „Министарство просвјете и науке планира да *Влади Црне Горе упути иницијативу за формирање Одбора за стандардизацију црногорског језика*“?! Министарство просвјете и науке, што и не чуди, парадоксално признаје да црногорског језика нема и „да је црногорски језик доношењем Устава Црне Горе проглашен за службени и да је неопходно извршити његову стандардизацију. “Може се претпоставити да неки залутали лингвополитакант едукује Министарство у остваривању пројеката, истичући стандардологију, јер, „аман-заман“ тај језик се мора разликовати од српског, па силом тражи сарадњу са научним институцијама. На исти начин како је проглашен службеним може се очекивати и његова стандардизација континуираним негирањем и заташкавањем истине о језику у Црној Гори. Без иједне фазе у изградњи стандарда?! Пуким проглашавањем, обрнуто од сваког логичког, а да и не говоримо о научном поретку.

У том допису се даље каже: “Цијенећи да би чланови овог тијела требало да буду истакнути научни радници и стручњаци за поједине области компетентни да одговоре овом захтјеву важном за **сваку државу** (sic!) обраћамо се *са молбом (ист. Д. Б.) да у име Црногорске академије наука и умјетности* предложите истакнуте научне и стручне раднике, који би могли бити чланови будућег Одбора“*****. Како то, поставља се питање, да Декан Филозофског факултета у име Црногорске академије наука и умјетности може то чинити, јер то једно с другим нема, логички гледано, никакве везе, а поготову ако се још зна да се од ЦАНУ, узимајући у обзир само резултате Научног скупа о овом питању, може очекивати рад на стандарду и норми српског језика у Црној Гори, с обзиром на варијантност и функционалну раслојеност у поређењу са остатком територије српског језика, итд. Човјек нормалног расуђивања, најусловније речено, тешко да може ухватити на кога се шта

***** Допис достављен члановима Студијског програма за српски језик и књижевност: Министарство просвјете и науке, (Број 01-6432/, 23. новембар 2007. године, Подгорица) упутило Универзитету Црне Горе, Филозофски факултет, Проф. др. Бојка Ђукановић.

односи у том допису, што је израз панике онда када се појаве одвоје од онога што им припада. Најчудније је да се тај допис Министарства нађе пред члановима Студијског програма за српски језик и књижевност, а да се тај Студијски програм уопште не помиње, или како је то сликовито изрекао један колега: „Нуди ли се овом Одсјеку врућ кромпир“. И чудније од најчуднијег је да такав садржај нуде Руководилац студијског програма за српски језик и Декан филозофског факултета, угледни универзитетски професори на руководећим мјестима, који његују и развијају критичку мисао. Међутим, Декан Филозофског факултета у медијима ипак говори о „евентуалној промјени имена“ што указује да се ради о критичком осврту и свијести о научној и језичкој стварности. Но, вјероватно је да Министарство и Декан ноншалантно нуде „новогодишње пробне балончиће“. Природно је да се свако сваком може обратити, али је питање да ли се све може прихватити поготову на нивоу тако озбиљних институција какве су Министарство и Факултет од којих се очекује минимум академског поштовања. То исто Министарство није се обраћало ни Факултету, ни Студијском програму када је уводило „матерњи језик“ у основним и средњим школама, али је Одсјек као одговорна научностручна институција одговорио Министарству просјете и науке на бесмисао таквих пројеката.

Тврдња да Факултет „као државна институција треба да одговори ономе што је у Уставу“ неоснована је. Устав је политичка творевина, универзитет је научно-наставна институција и добро је када међусобно кореспондирају, ако је то могуће. Међутим, постоји Статут о Универзитета Црне Горе који каже:—Универзитет је аутономан у обављању своје дјелатности. Да ли то онда значи да Факултет треба да прихвати политичке тј. политикантске продукте и одговара свим политичким захтјевима. Да ли би Хемијски факултет прихватио да се мијења Менделеејев систем хемијских елемената ако добије налог од Министарстава и Владе? И без аргументације, само промјене ради, па ће неко „од истакнутих научних и стручних радника“ размишљати и смислити - како! Исто тако, да ли Филозофски факултет (а и остали) треба да одговори ономе што је у Уставу, а у уставу је „службени језик-црногорски“. Зна се да „црногорски језик“ није стандардизован, да је то политикантска измишљотина, објашњена је ситуација око језика у Црној Гори на Међународном научном скупу у Црногорској академији наука и умјетности гдје су вриједни научници саопштили реферате у вези са именовањем језика у Црној Гори и, природно, шире, говорили о могућностима ревизије, допуне, обнове норме српског па и српскохрватског језика

у вези са појединим проблемима и сл. Зна се и да термини стандардни и службени језик нијесу синонимни. Стандардни језик у Црној Гори јесте српски, сада је у Уставу српски у службеној употреби, и у том домену Устав је усаглашен стварности. „Службени језик у Црној Гори је црногорски“, прва је одредница у Уставу, а такав језик никад није имао свој стандард, тачније језика под тим именом једноставно нема те отуда, вјероватно, није у Уставу записано да је „у службеној употреби“, па се очекује, нелогично, израда стандарда, или како рече један лингвиста „стандардизација и кодификација“ на сједници Студијског програма за српски језик и књижевност на изнуђено мишљење од Руководиоца студијског програма о овоме питању. И такав акценат нешто показује! Слиједећи и логику и надлогику овдје је једино могућа службенизација или службенизаја црногорскога језика. Но, то је домен политиканства који са науком нема ама баш никаквих додира. Науку не обавезује ни политика!

Ствараоци новог имена понашају се као прави спининг доктори, па се најчешће може извући закључак да трагају за “украденим идентитетом“, а једно од обиљежја таквог идентитета јесте и језик као огледало духа и душе народа. Њихови наступи су, очигледно је, идеологија машинерије “умивеног фашизма“, отворено ниподаштавају моћ расуђивања четири стотине хиљада људи механизима пројектованих анкетирања, пројеката, наводне промјене стања у држави, па је свакако нужно глобално поставити питање: Ко су творци таквог идентитета, какав им је духовни, културни, друштвени, политички, а и сваки други кредибилитет за такав историјски „подвиг“?

Умјесто закључка. Иако је већ изнесен јавности неопходним се показује сумаран преглед лутајуће логике творца „црногорског језика“ која доприноси дестандардизацији, разумењавању и деструкцији језичког система језика који се у Црној Гори зове српски.

а) *Назови* лингвистичко штиво на тему кодификације тзв. црногорског језика, назови лингвисте које је такво да је норвешки лингвиста Свен Менесланд примијетио: *Тешко је изићи пред народ и саопштити му да говори таквим језиком.* Узгред буди речено, тај језик је нека неодређена архаизирана форма језика па се о његовој кодификованости уопште не може говорити.

б) Политикантски, празни називи - *црногорски, црногорско-српски* којима су назови упоришта објашњења различитог типа: сваки народ има право да језик назове својим именом, то је демократско право народа, сви народи у окружењу су језик назвали својим именом...

в) Матерњи језик у образовању са различитим називима, опет заснован на демократском праву родитеља и ђака да бирају назив..., као и на томе да “српски зовемо црногорски” и сл.

г) На крају аргументација да се име језика изводи од имена државе, гдје више, по бирократској логици не постоји категорија народа јер се дошло до сазнања да у Црној Гори живе народи који би језик именовали по националном приоритету, и као да језик и народ није постаојао прије државне творевине, а његов назив друштвено провјерен на попису становништва који је у читавом свијету нај-аутентичнија слика стварности неке појаве, јер, статистички гледано, обухвата стопроцентни узорак. Репрезентативна је у том смислу изјава посланика: *Нијесам чуо да се игде у свијету попис узима као релевантан за именовање језика*. Свакако да није, јер је то домен лингвистичке терминологије, а попис је домен статистике и социологије, које, у природним околностима сарађују на адекватан начин.

д) Уписивање у нацрт устава (сада у Уставу!) назива некодификованог језика на првом мјесту, а онда и назива компромисног типа, српско-црногорски, насталог опет из главе неколико посланика са аргументацијом: “У Црној Гори је језик који грађани зову српски и црногорски”. Међутим, нико се у Црној Гори није изјаснио да му је матерњи језик српски и(ли) црногорски, нити такав назив има упоришта у простору филологије, лингвистике, културе и народа. Одвећ, је међутим позната чињеница да “устав не прописује име језика, он га узима као готову категорију да означи језик чију употребу регулише и пише се (устав) на том језику”.*****

Сагледавањем критерија лингвистичке, социолингвистичке и понуђених критерија који се чак не могу назвати ни политичким већ политикантским зато што и на елементарном нивоу не кореспондирају са политичким чињеницама, по себи се намеће закључак:

а) Да је *име и стаандард српског језика* једина језичка и научна стварност у Црној Гори, без обзира на којекакве идеологизације, зато што се показало да је оно *матица* која окупља најшири друштвени колектив, док су присталице тзв. црногорског језика располућене - на једној страни фолклорном митоманијом и архаизацијом језика, а на другој – простом “позајмицом” стандарда српског језика и површном ненаучном анологијом имена језика и имена државе.

***** Академик Бранислав Остојић, Јавна расправа о нацрту устава, Побједа, 23.април, 2007.

Наравно, изван наше анализе остали су тзв. мањински језици.

б) Свако прекрајање језичке стварности изазвало би раскол језичког и друштвено-политичког јединства народа у Црној Гори, различитих националних и вјерских опредјељења. Неосновано доспијевање, мимо воље струке и народа, на ниво уставног решења имена језика показало је сву театрологију политикантског приступа, почеводострашћене искључивости везане за празно име црногорски, испразних, а двоструко неистинитих назива (по садржају и смислу) тзв. компромисног типа (*српски и(ли) црногорски*), што представља изједначавање непостојећег са постојећим језичким идентитетом - па све до изразито националистичких захтјева идентичности националног и језичког, па државног и језичког, превазиђених у модерном свијету, - није ништа друго до насиље над науком о језику и језичком стварношћу.

в) Такви резови на нивоу именовања усложнили би додатно језичку ситуацију растакањем српског језичког система и насљеђа у култури различитим идеологизацијама, расколу у оквирима протагониста и “нормативиста” тзв. црногорског језика и неизбјежном ипогубном инструментализацијом језика у сврху различитих диоба.

г) Као политичка творевина «црногорски језик» нимало не обавезује научно-наставне и образовне институције, осим критичких погледа па се, на крају, послије свих вратоломија са језиком у Црној Гори, очекује да наука не подлегне политици, а научне матрице на том пољу су Студијски програм за српски језик и књижевност и Црногорска академија наука и умјетности. Ако би и они изневјерили смисао свог постојања, онда би се могао, како духовито примјети један посланик у Парламенту Црне Горе, «расписати тендер за стандардизацију црногорског језика».

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП

„СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА“

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. године одржан међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Скуп је организован поводом двоструког јубилеја — десет година дјеловања Покрета за обнову србистике и седамдесет година од рођења професора Петра Милосављевића, доајена савремене србистике као научне дисциплине у области науке о књижевности.

Из Црне Горе на скупу су присуствовали, и активно у њему судјеловали, Радмило Маројевић, предсједник Српског фонда словенске писмености и словенских култура, и Веселин Матовић, главни уредник Слова, часописа за српски језик, књижевност и културу. Поред тога, у ванредном броју часописа Србистика објављени су и реферати Јелице Стојановић, Драге Бојовић, Лидије Томић и Ане Пејановић са Катедре за српски језик и јужнословенске књижевности Филозофског факултета у Никшићу. У књижевном дијелу програма учествовали су и пјесници из Црне Горе * Зоран Костић и Благоје Баковић.

Редакција Слова објављује Закључке Скупа (ијекавску верзију; екавска се објављује у трећем ванредном броју Србистике) и једно од уводних излагања — реферат Р. Маројевића.

ЗАКЉУЧЦИ

У Новом Саду је 23. и 24. новембра 2007. године одржан међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Скуп су организовали Покрет за обнову србистике и Влада Републике Српске Крајине у прогонству. Чињеницу да је једна влада подржала Покрет за обнову србистике учесници Скупа позитивно оцјењују. Истовремено, учесници Скупа изражавају незадовољство што Влада Републике Србије финансијски и морално подржава постојање сербокroatистике, квазидисциплине која је у XX вијеку нанијела огромне штете српском народу.

СРПСКО ПИТАЊЕ И СРБИСТИКА

Полазећи од става да се у рјешавању српског питања морају поштовати ставови и норме који важе за све европске народе, учесници Скупа су закључили слjedeће.

1. У српским земљама институционално се мора обновити србистика као дисциплина која се бави српским темама. Србистика треба да има исти статус као и друге националне филологије.

2. Прихвата се и основно полазиште које је важило у предјугословенском периоду: српски народ је мултиконфесионалан, као што су мултиконфесионални други народи.

3. У складу с принципом који важи за европске националне филологије по коме се народи разликују по језицима које су створили и којим говоре, Срби су објективно (Срби по себи) они који говоре српским језиком као матерњим, и чији су преци говорили тим језиком. Субјективно се као Срби не морају изјашњавати и сви који су по поријеклу и језику објективно Срби. И о једном и о другом аспекту мора се водити рачуна при рјешавању српског питања.

СРПСКИ ЈЕЗИК

1. Југословенски период и дуга превласт идеја сербокroatистике нису промијенили природу и карактер српског језика. Они су само довели до његовог погрешног третирања, и до његових преименовања. Учесници Скупа још једном потврђују да је српски језик исти онај језик који се, у другој терминологији, карактерисао као штокавско нарјечје. Учесници Скупа зато одбацују свако распарчавање и негирање српског језика које се обављало под именима *српскохрватски језик*, *хрватскосрпски језик*, *хрватски или српски језик*, *бошњачки/босански језик*, *црногорски језик*, *буњевачки језик*. Треба поштовати став прихваћен у свијету да један језик треба да има и једно национално име.

2. Учесници Скупа одбацују став — наметнут у периоду југословенства и владавине сербокroatистике а потврђен на Новосадском договору — да Срби и Хрвати имају један народни језик. У српски народни језик никад није спадало чакавско и кајкавско нарјечје.

3. На сва три изговора српског народног језика — екавском, ијекавском и икавском — изграђиван је, и у принципу се може изграђивати, српски књижевни језик. Историјски се српски књижевни језик изградио на двије његове изговорне варијанте, ијекавској и екавској. Обје ове варијанте темеље се на српском народном језику.

4. Хрвати су у XIX вијеку напустили свој народни језик и за свој књижевни језик прихватили ијекавску варијанту српског језика. То није изузетан него чест случај у свјетским размјерама. Многи се народи, на примјер, служе енглеским, шпанским, француским. Али тим језицима нису дали своја национална имена. Само су Хрвати

наметнули став да је страни језик, српски језик, који су преузели, такође хрватски. Такав став је научно неодржив. Нико не треба да забрањује Хрватима да се служе српским језиком, али се при том не смије заборавити чињеница да је тај језик изворно српски, па мора бити и по имену *српски*.

5. И језичке стандардизације су изграђиване на основама српског народног и књижевног језика. Најпознатија је она коју је створио Вук Караџић под насловом *Главна правила за јужно нарјечје*. Крајем XIX вијека хрватски филолог Иван Броз, кајкавац, направио је, по одлуци Хрватског сабора, *Хрватски правопис* (1891) на корпусу дјелâ Вука Караџића и Ђура Даничића, уз поштовање Вукових *Главних правила*. Овај правопис је кодификовао само једну од варијанти српског књижевног језика, ијекавску варијанту, и прогласио је хрватским језиком. У једнотомном рјечнику Ивана Броза и Фрање Ивековића, који је рађен на корпусу дјелâ Вука Караџића, Ђура Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића, српски језик је представљен у књизи под неаутентичним називом *Рјечник хрватског језика*. Али и поред тога тај језик је српски (и, наравно, само српски).

На оваквој пракси преименовања српског језика вршене су и касније стандардизације српског језика у Хрватској. Али оне не дају основа да се српски језик преименује у хрватски језик. То могу да буду само хрватске стандардизације српског народног и књижевног језика.

СРПСКА ЈЕЗИЧКО-ЕТНИЧКА ЗАЈЕДНИЦА

Слично пракси коју су у периоду сербокроатистике наметнули Хрвати, јавила су се настојања у Босни и Херцеговини и у Црној Гори да се стандардизују „бошњачки језик“, као језик босанских муслимана, али да се стандардизују и „босански језик“ и „црногорски језик“ као државни језици. Тако нешто се не чини нигдје у свијету. Ова настојања су не само лингвистички неутемељена него и штетна јер воде ка разбијању српске језичко-етничке заједнице.

Природна српска језичко-етничка заједница је опстала и после разбијања Југославије. Она би данас требало да има сличан статус какав имају и друге језичко-етничке заједнице у Европи и свијету. Постојање ових језичко-етничких заједница може се илустровати са неколико примјера. Њемачка језичко-етничка заједница не поклапа се са њемачком државом, као што се ни француска језичко-етничка заједница не поклапа са француском, мађарска са

мађарском државом. Тако се ни српска језичко-етничка заједница не поклапа са Србијом. Српска језичко-етничка заједница се протеже свуда гдје се српски говори.

Са обнављањем србистике мора се обнављати и свијест о стварном постојању српске језичко-етничке заједнице. Ова заједница треба да функционише онако како функционишу друге језичко-етничке заједнице у Европи и свијету.

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ

Српска књижевност у предјугословенском периоду имала је следећа четири саставна дијела: народну књижевност, стару књижевност, књижевност средњег периода и нову књижевност.

У југословенском и постјугословенском периоду учињено је то да се од ове цјелине одузму неки дјелови. Обнова србистике подразумијева и обнову цјелине српске књижевности каква је постојала у предјугословенском периоду.

СРПСКО ПИСМО

Српски народ је баштиник старославенске писмености на својим старим писмима, глагољци и ћирилицы, које су прихватили и други словенски народи.

Савремена Вукова (и вуковска) ћирилица је национално писмо српског народа и гарант његовог културног континуитета.

Српској култури припада и све што је на српском језику написано српском латиницом. Српску латиницу у савременој верзији за српски књижевни језик је кодификовао Вук Караџић. Ђуро Даничић је замијенио латиничке диграме посебним графемама, од којих је у употреби остало *đ* (умјесто *dj*).

Неприхватљив је, отуда, став да је садашња латиница којом се служи српски језик хрватско писмо, „гајица“. Људевит Гај је стварно створио једну верзију латинице, али његову латиницу и он сам је одбацио, и данас је нико више не употребљава.

ОЦЈЕНА СКУПА И ОБАВЕЗЕ ЊЕГОВИХ ОРГАНИЗАТОРА

Учесници Скупа су високо и позитивно оцијенили његове резултате. Организатори се обавезују да упознају јавност са тим резултатима, али и институције и истакнуте појединце, како би се научне истине Скупа што потпуније провеле у дјело.

Радмило МАРОЈЕВИЋ (Београд)

СРПСКИ ЈЕЗИК, СРБИСТИКА И СЛАВИСТИКА

Анстракт: У раду се разматра питање обнове србистике као научне дисциплине у крилу славистике као науке, а посебно — значај упоредне граматике словенских језика за њено заснивање. Као што се научна србистика изњедрила из словенске филологије, највише дјелатношћу Вука Стефановића Караџића, тако се она у последњих двадесетак година дијелом обнавља а дијелом и заснива на славистичким темељима. Зато је за њено поновно конституисање једно од најзначајнијих — питање мјеста српског дијалекта у систему прасловенског језика и питање мјеста српског језика у словенској језичкој породици данас, а то је уједно и темељно питање дефиниције српског језика и питање одређења предмета разматране науке.

Кључне ријечи: Српски дијалект прасловенског језика, савремени српски језик, конвергенција, дивергенција, васпостављање србистике.

0.1. Ми смо се данас [23. новембра 2007. године] окупили да обиљежимо јубилеј доајена србистике у области науке о књижевности, професора Петра Милосављевића, и десетогодишњицу дјеловања Покрета за обнову србистике, који је он основао и усмјеравао. При том треба имати у виду да се обнављање србистике не подудара хронолошки с протеклим десетљећем ни у организационом, ни у књижевнонаучном погледу.

Јесте да је 1997. основан Покрет за обнову србистике, 1998. покренут часопис Србистика/Serbica и објављено *Слово о српском језику*, а 1998/1999. обновљена Катедра за србистику на Филолошком факултету у Београду (што је спровео писац ових редова као декан, на иницијативу професора Милосављевића, а уз подршку национално оријентисане Владе Србије), али се први лингвистички часопис у коме се српски језик назива својим именом појавио годину дана раније; то су Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик, Београд, 1996, I, бр. 1–2.

Јесте да су се прије десет година појавиле књиге ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА *Срби и њихов језик: Хрестоматија* и МИЛОША КОВАЧЕВИЋА *У одбрану језика српскога* (друго, проширено издање *У одбрану језика српскога — и даље* објављено је 1999), али је, за књижевну србистику програмско Мило-сављевићево дјело, *Систем српске књижевности*, изишло 1995. године (друго издање објављено је 2000).

0.2. Као што се научна србистика изњедрила из словенске филологије, највише дјелатношћу Вука Стефановића Караџића, тако се она у посљедњих двадесетак година дијелом обнавља а дијелом и заснива на славистичким темељима, прије свега на фундаменту упоредне граматике словенских језика. У том смислу посебан значај има програмски текст [види т. 1] писца ових редова, чланак под насловом *Српски језик у породици словенских језика*, објављен најприје у часопису *Српски језик* [Маројевић 1996: 334–342], а потом прештампан у књизи *Српски језик данас* [Маројевић 2000^а: 38–45] и (екавски) у књизи *Старославенске студије* [Маројевић 2000^б: 105–112].

Обнављање србистике у општем и лингвистичком смислу није отпочело ни те, 1996. године, него — пола деценије раније. Све је, заправо, отпочело књигом *Ћирилица на раскрићу векова* [види т. 2], посебно уводном студијом *Српски језик, писмо и народност у културноисторијском и лингвистичком контексту* [Маројевић 1991: 5–17], која је потом, у новој редакцији, прештампана у књизи *Српски језик данас* [Маројевић 2000^а: 67–77].

Ако је отпочело књигом из 1991. године — а заправо чланцима који су објављени коју годину раније а сабрани у наведену књигу као *Огле ди о српској етничкој и културној самосвести* — обнављање србистике те године није и окончано. Требало је да прође читава деценија, у којој се водио прави рат за српски језик и правопис, па тек онда да се дође до чврстих темеља на којима почива, или треба да почива, научна србистика српска. Својеврсну хронику те борбе за успостављање србистике представља књига *Нови Рат за српски језик и правопис* [види т. 3], посебно предговор насловљен као и сама књига, али са препознатљивим поднасловом: „За српски језик у етничким и србистику у научним оквирима“ [Маројевић 2001: 5–13].

0.3. У претходном раду [Маројевић 2007: 245–254], којему је овај чланак нека врста усмене верзије (са освртом на историју питања основне теме читавог скупа), дате су

карактеристике фонолошког система (вокали и консонанти) и граматичког система савременог српског језика у погледу граматичких категорија (броја, рода, падежа и бића), врста ријечи (чување посесива, губљење супина, формирање предикатива те превођење бројева у именице нулте деклинације) и типова промјене (деклинација придјева одређеног и неодређеног вида, систем глаголских времена, партиципски систем, систем енклитика), као и преглед типова књижевних језика код Срба — од старославенског преко српскославенског и славеносрпског до савременог српског књижевног језика. Та питања се овдје неће понављати нити коментарисати.

1. Иницијална идеја о обнови србистике, којој је професор Милосављевић посветио наредну деценију свога живота и рада, родила се заправо на новосадском засиједању једног међународног научног скупа, који је организовао писац ових редова (засиједање је одржано, у септембру 1996, у гимназији у којој је радио Шафарик а под називом „Русский язык. Србский язык. Русистика. Србистика“). И заиста, ако је *русистика* наука која се бави руским језиком, онда и наука која се бави српским језиком (књижевношћу, писмом, културом) у систему научних дисциплина мора добити одговарајуће име а то име може бити само — *србистика*. Питање обнове србистике било је предмет и поменутог чланка објављеног у првом броју часописа Српски језик, 1996. године. А тај чланак овако почиње: „Централно питање науке о српском језику, лингвистичке србистике, јесте питање мјеста српског дијалекта у систему прасловенског језика и питање мјеста српског језика у словенској језичкој породици данас. То је уједно и питање дефиниције српскога језика и питање одређења предмета наведене науке. Стварна историја сваке науке отпочиње одређивањем њеног предмета“ [цит. по Маројевић 2007: 245].

У наставку чланка истакли смо да се назив *српски језик* контаминира „с називом другог јужнословенског језика (*хрватски*) или се чак њиме замјењује. На сјеверозападу у њега се укључују језички системи који му никада нису припадали (тзв. кајкавско и чакавско нарјечје), а на југоистоку се из њега изузимају језичке области које с њим чине генетско јединство“ [цит. по Маројевић 2007: 245]. Из наведене студије пренијећемо и даљу елаборацију. Посебно треба нагласити да је овим чланком учињен даљи, завршни корак у одређењу мјеста српског језика

међу јужнословенским језицима. Док је у уводној студији књиге из 1991. године оспорен с а с т а в западне групе јужнословенских језика [види т. 2.1], овим чланком (из 1996. године) оспорено је, из компаративно-историјске перспективе, и само по с т о ј а њ е западне (и источне) групе јужнословенских језика.

1.1. „Једна од заблуда идеологизоване науке о српском језику састоји се у томе што се овај језик сврстава у западнојужнословенску подгрупу јужнословенских језика, па се иде чак дотле да се ти језици генетски свODE на ј е д а н језик [...]. Савремена лингвистичка наука у том погледу је недвосмислена: српски језик (тзв. штокавски), хрватски језик (тзв. чакавски) и словињски језик (тзв. кајкавски) са словеначким — генетски се не могу свести на ј е д а н словенски прајезик нити на ј е д а н прасловенски дијалекат [...]. Највише што се може рећи, а што би било и најтачније, јесте факат да се српски језик са својим западним словенским сусједима (првенствено с хрватским) налазио и налази у некој врсти језичкога савеза и у односима типолошког приближавања или к о н в е р г е н ц и ј е“ [цит. по Маројевић 2007: 246].

1.2. „Прије доласка Протобугара на Балкан српски језик је чинио цјелину са словенским говорима данашње Македоније и данашње Бугарске, тако да можемо говорити о ј е д н о м (српско-словенском) прасловенском дијалекту: савремени српски и бугарски језик, с прелазним македонским говорима, генетски се могу свести на ј е д а н словенски прајезик (тачније: прадјалекат). Један дио тих говора у контакту с несловенским језиком Протобугара, уз развој | балканистичког иновационог жаришта, послужио је као основа за глотогенезу бугарског језика и етногенезу бугарског као новог словенског народа. Српско-словенски говори Македоније такође преживљавају крупне типолошке промјене, с извјесним обрисима нове глотогенезе који би говорили о могућности формирања новог, македонског језика (данас су ти говори више прелазни од старога српског према новом бугарском језику него што представљају већ формиран нови јужнословенски језик). Могло би се рећи, и то би било најтачније, да се на српском историјском југоистоку одвија процес типолошког удаљавања или д и в е р г е н ц и ј е“ [цит. по Маројевић 2007: 246–247 (знак | указује на прелазак на нову страну у тексту који се цитира)].

2. У уводној студији *Српски језик, писмо и народност у културноисторијском и лингвистичком контексту* књиге *Ћирилица на раскришћу векова* [Маројевић 1991: 5–17], која је потом, у новој редакцији, прештампана у књизи *Српски језик данас* [Маројевић 2000^а: 67–77], размотрени су појмови *српски народ*, *српски језик*, *српски књижевни језик* и *српско писмо*. За нашу данашњу тему значајна су, прије свега, друго и треће поглавље студије.

2.1. Из наведене студије пренијећемо у цјелини, у ијекавској форми, одјелјак „Српски језик“, у коме се, још у благој форми и с пуно обзира, осјећа дах будуће полемике с гледиштем Павла Ивића [уп. Маројевић 1991: 11–12].

„Разлике између варијаната српскохрватског књижевног језика такве су природе да је за сваку могуће наћи сличне случајеве у кругу разлика међу варијантама других књижевних језика“ [Ивић 1990: 322, напомена] — истиче ПАВЛЕ ИВИЋ. „Док је јединство књижевног језика неоспорна чињеница“ — констатује Ивић, — „у вези с јединством српскохрватског дијалекатског простора (‘дијасистема’) има места за резерве, па и за сумње. Тако се, на пример, кајкавско наречје разликује од штокавског толико да би се могло говорити о два језика кад би за то постојали социолингвистички услови, нпр. кад би кајкавци имали посебну националну свест и посебан књижевни језик“ [Ивић 1990: 321, напомена].

Први, лингвистички дио Ивићеве констатације — да се кајкавско наречје разликује од штокавског толико да се може говорити о два језика — ми у потпуности прихватимо. Чак и ватрени поборници јединства *хрватског или српског језика* у другој половини XIX вијека из новокомпонованог језика искључују кајкавско наречје, па се грађа из кајкавских споменика у почетку не наводи ни у *Rječniku hrvatskoga ili srpsko ga jezika* Југославенске академије знаности и умјетности [ова научна установа мијења своје име у Хрватска академија знаности и умјетности (види извјештај Тањуџа Гласање у Југославенској академији знаности и умјетности: *ЈАЗУ постаје ХАЗУ*. — Политика, 26. јануар 1991, 5)] Ђура Даничића и његових настављача. Ивићеву мисао треба довести до краја: као што се кајкавско наречје (етнички словињско) разликује од штокавског (етнички српског) тако да се, лингвистички гледано, може (ми бисмо рекли: мора) говорити о два језика, тако се и чакавско наречје (етнички хрватско) од претходна два разликује толико да се може и мора говорити о посебном језику.

Други, социолингвистички дио Ивићевог тумачења — да нас одсуство посебне националне свијести и посебног књижевног језика кајкаваца спречава да говоримо о посебном језику — не можемо прихватити. Чакавски и кајкавски данас имају статус словенских књижевних микројезика, док је на чакавском написана богата средњовјековна књижевност. Одсуство пуноправних и општепризнатих књижевних језика данас не би требало да утиче на лингвистички статус хрватског (чакавског) и словињског (кајкавског) језика. Па ни ширење хрватског етничког имена изван његовог матичног ареала не може бити доказ за негирање језичке посебности кајкаваца. Име *Хрвати*, као што смо видјели, кајкавци почињу да употребљавају тек у другој половини XVII вијека, докле се њихова земља звала *Словиње*, а они сами *Словињци*.

Српски (штокавски) и хрватски (чакавски) били су посебни дијалекти већ у позној фази прасловенског језика. Данас су то несумњиво засебни јужнословенски језици. Српски и хрватски се чак ни генетски не свде на један језик или дијалекат. Полазећи од ових неоспорних чињеница о језичкој и етничкој посебности српске и хрватске компоненте, ми не одричемо постојање дуготрајног раздобља паралелног развоја штокавског и чакавског дијалекта (језика), њиховог међусобног језичког утицаја, па чак и неке врсте језичког савеза. Зато је и било могуће да се још у средњем вијеку хрватско етничко име примјењује и на неке сусједне икавске говоре.

Свесрдно подржавајући прерастање чакавског и кајкавског књижевног микројезика у хрватски и словињски књижевни језик, ми сматрамо да се из коријена мора мијењати представа о западној групи јужнословенских језика. У њу несумњиво спадају српски (штокавски), хрватски (чакавски), словињски (кајкавски) словеначки језик. Ако би се узимало у обзир постојање књижевних језика, онда би се могло говорити о сљедећој структури: *српски језик са хрватским дијалектом, словеначки језик са словињским дијалектом*. Нама је, наравно, свеједно које ће од двају рјешења преовладати у науци, знамо само да садашње стање с вјештачком кованицом *српскохрватски језик* не одговара ни етнички ни лингвистички.

2.2. Из цитиране студије одјељак „Српски књижевни језик“ пренијећемо, у ијекавској форми, само у дјеловима [уп. Маројевић 1991: 12–15].

Из лингвистичке чињенице да један књижевни језик употребљавају Срби све три вјероисповијести и да га прихватају етнички Хрвати и Словињци изводи се неоправдан закључак да тај књижевни (стандардни) језик треба звати *српскохрватски*, *хрватскосрпски*, *хрватски* или *српски језик*. Такав став нема никаквог лингвистичког оправдања. Он се додуше и не заснива на науци, него на политици, и то на политици која је штетна за све народе који су у питању [...]. Наиме, и Вукова верзија српскога књижевног језика, и данашње обје поларизоване варијанте (загребачка и београдска), заиста представљају један књижевни језик, али је тај књижевни језик створен на основи српског народног језика, па је његово једино исправно име: *српски књижевни језик*. [...] Тзв. хрватски књижевни језик није ништа друго до западна варијанта српског књижевног језика [...]. У покушају стварања тзв. хрватског књижевног језика на српској лексичкој и граматичкој основи лингвистика се користи као средство етничког отуђења и социјалног експеримента. Тако је хрватска неолингвистика (Катичић, Бабић и др.) покушала да створи „ново учење о језику“ на пресеку марксистичке и католичке идеологије, понављајући грешке совјетског академика Николаја Мара и његове школе.

3. Из предговора књиге *Нови Рат за српски језик и правопис* за нашу данашњу расправу од највећег значаја је поглавље „Етнички оквири српског језика“ те уводни одјељак поглавља „Србистика у научним оквирима“, па ћемо их овдје, уз техничку редакцију, и преијети.

3.1. (1) Српски језик — „илирски језик с различитим говорима: бугарским, рацко-српским, босанским, славонским, далматинским и дубровачким“ односно „данашњи славонски или илирски (у Бугарској, Србији, Босни и Далмацији)“ — по концепцији утемељивача славистике Јозефа Добровског један је од два јужнословенска језика, поред хрватског (= кајкавског нарјечја) са словеначким. У српски језик Добровски је укључивао бугарски дијалекат, сматрајући да је старославенски језик формиран на старосрпској језичкој основи. Касније је „патријарх“ славистике унеколико измијенио своју концепцију: издвојио је словеначки као посебан словенски језик, а старославенски је посматрао као српско-бугарско-македонски идиом [Јгич 1910].

Класификација јужнословенских језика Ј. Добровског у двије своје верзије само је наизглед противрјечна. Прва верзија

је тачна са историјског, а друга са савременог гледишта. Старославенски као први књижевни језик словенски био је заиста формиран на старосрпском дијалекту позног прасловенског језика; од тог заједничког дијалекта одвојио се најприје бугарски, а потом и македонски језик, док је српски остао типолошки и генетски најближи својој основи.

(2) Српско нарјечје, као језик „Срба грчке вјере“ и „Илира римске вјере“, по ПAVЛУ ШАФАРИКУ обухвата данашње штокавско и чакавско нарјечје, бугарски језик се са њим граничи на истоку, а хрватски, тј. кајкавско нарјечје, и словеначки — на западу. Указујући да се *Хрватима* именују становници Истре, Приморја и острва (чакавци), Шафарик каже да их он убраја у Србе на основу главних обиљежја њиховог нарјечја. Шафарикова класификација словенских језика, изложена у његовом дјелу „Словенски народопис“ (консултовао сам друго чешко издање [Šafařík 1842] и превод на руски [Шафарик 1843]), била је у XIX вијеку најшире прихваћена. Од ње полази, на примјер, А. И. СТЕПОВИЧ [Степович 1899], који под хрватском књижевношћу подразумијева само она дјела која су написана на кајкавском нарјечју, и на њу се само осврће у уводу, а сва остала дјела (на штокавском и чакавском) обрађује као српску књижевност.

На чему се заснива Шафарикова класификација? Она се заснива на чињеници да је чакавски, тј. изворни хрватски језик, у толикој мјери србизираан да се може посматрати као спољни српски дијалекат, онако као што се кашупско-словињски посматра као спољни дијалекат пољског језика. Али из чињенице што Кашуби говоре пољским као својим књижевним језиком није извучен „социолингвистички“ закључак да пољски језик буде преименован у пољско-кашупски!

(3) Вукова концепција о етничким границама српског језика је најужа, али је она са лингвистичког и етничког становишта, и синхроно и дијахроно, најтачнија: српски језик се подудару са штокавским нарјечјем. Та концепција је обновљена и научно потврђена у *Слову о српском језику*, које је постало, пошто су га потписали српски лингвисти и писци, језичко законправило српског народа.

3.2. На неким подручјима, у неким филолошким дисциплинама, србистику је довољно обновити. Враћањем средње или дубровачке књижевности у корпус српске књижевности србистика се у домену историје књижевности обнавља на темељима српске

и словенске филолошке традиције. На неким подручјима, у неким филолошким дисциплинама, србистику, међутим, тек треба за-
сновати: у њима се она мора градити од темеља, или скоро од
самог темеља. То се односи нарочито на фонологију, творбу ријечи,
историју српског језика и текстологију српске књижевности.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1990: П. Ивић. *О језику некадашњем и садашњем*. Београд – Приштина 1990.
- Маројевић 1991: Радмило Маројевић. *Тирилица на раскрићу векова: Огледи о српској етничкој и културној самосвести*. Београд – Горњи Милановац, 1991.
- Маројевић 1996: Радмило Маројевић. *Српски језик у породици словенских језика*. – Студије српске и словенске: Серија I. Српски језик, Београд, 1996, I, бр. 1–2, с. 334–342.
- Маројевић 2000^а: Радмило Маројевић. *Српски језик данас*. Београд, 2000.
- Маројевић 2000^б: Радмило Маројевић. *Старославенске студије*. Београд – Крагујевац, 2000.
- Маројевић 2001: Радмило Маројевић. *Нови Рат за српски језик и правопис: Лингвистички огледи из фонологије и ортографије*. Београд – Подгорица – Бања Лука, 2001.
- Маројевић 2007: Радмило Маројевић. *Српски језик међу словенским језицима*. – Српско питање и србистика. Реферати и саопштења: Зборник радова 1. Приредили Петар Милосављевић [и] Момчило Суботић. Бачка Паланка – Ваљево, 2007, с. 245–254. (Србистика/Serbica. Ванредни број).
- Степович 1899: А. И. Степович. *Очерки истории сербохорватской литературы*. Киев, 1899.
- Шафарик 1843: П. И. Шафарик. *Славянское народописание*. Пер. с чеш. И. Бодянского. Москва, 1843.
- Šafařík 1842: P. J. Šafařík. *Slovanský národopis*. Praha, 1842.
- Ягич 1910: В. И. Ягич. *История славянской филологии*. Санкт-Петербург, 1910. (Энциклопедия славянской филологии. Вып. 1).

Радмило Мароевич

СЕРБСКИЙ ЯЗЫК, СЕРБИСТИКА, СЛАВИСТИКА

Резюме

В настоящей работе рассматривается место сербского диалекта в системе праславянского языка и место сербского языка в семье славянских языков, а также история вопроса о процессе восстановления сербистики как научной дисциплины в конце XX – начале XXI века.

НАСИЉЕ НАД ЈЕЗИКОМ*

О каквом насиљу је ријеч?

Историја људског рода је пуна, а савремена цивилизација и препуњена, разноврсним облицима насиља, како у реалном животу људске егзистенције тако и у имагинарним формама њеног изражавања. Насиље не треба идентификовати само са физичким облицима угрожавања човјековог живота. Разни облици психолошко-манипулативног насиља над човјеком, његовим дјеловањем и понашањем, његовим дјелом па чак и над укупним дјелом људског рода, над људском вјером, често су незгоднији за човјека, људску заједницу и њихову културу него чак најсуровији облици физичког насиља.

Насиље некада проистиче из емотивних набоја силника, отргнутих од рационалних расуђивања, поготово отргнутих од ефикасне социјалне контроле. Едгар Морен ће такве облике насиља означити употребљивим синтагмама као што су *мете насиља* и *полудјела насиља*. Такође, Морен ће упозорити да се неки облици насиља не морају изражавати физичком силом без обзира на то што многа застрашивања и пријетње носе собом огромно потенцијално насиље које опет бива лишено примјене силе. "Принуда и присила представљају насиље. Према томе, *насиље револта* се може претворити у једно средство које ће скршити застрашивање и бити спасоносни одговор на принуду" (Е. Морен, 1983: 305). Но, револт се може изражавати и мирним протестом против разних облика психолошко-манипулативних насиља, као што се практиковало у Црној Гори, посебно у Никшићу, против насиља над српским језиком и против репресивних мјера (одузимања права на рад) према непослушним професорима. Дакле, одговор на насиље не мора бити насилни револт, исто као што се ни свако насиље не мора изводити физичким средствима. Али, опет, "то што се данас релативно мање примјењује батина, а више средства психолошког насиља, није питање хуманости, већ техничке ефикасности. Питање о насиљу, када се располаже ефикасним средствима његове примјене, увијек је више ствар тактике него

---

* Текст је под истим насловом објављен у часопису „Социолошки преглед“, vol. XXXX (2006), no. 3, Београд, стр. 365-391. - Нап. аутора

принципа” (И. Кувачић, 1979: 166). Иван Кувачић с правом истиче да када је у питању значење употребе метода и средстава насиља, онда је то увијек више ствар тактике него принципа јер се, ипак, разрађеном тактиком и нехуманим средствима, у принципу, не могу постизати хумани и разумни циљеви што су ”на најбољи начин” показале и доказале револуције. У ствари, постоје веома различити облици разрађених тактичких потеза који производе насиље над људима и људским творевинама. Еклатантан је примјер насиља над повијесним културним вриједностима (културно-историјским споменицима, књигама, језиком), као својеврсним *културоцидом*, какав се одигравао 90-их година у Хрватској. Све се то радило у име ”чистоте хрватске културе” која се мора очистити од књига ”опанчарског језика, вучјег завијања (алузија, ваљда, на Вука Караџића), и које су за хрватски народ штетне и опасне, субверзивне, олињале, похабане итд.”, без обзира на то што је ”пола хрватске повијести написано глагољицом, босанчицом и ћирилицом” (С. Ливада, 2003: 10). Достојанствено изузетно – храбри и, може се рећи, хипер-критички хрватски социолог (по рођењу Србин а по вољном избору и данас Југословен) Светозар Ливада супротставља се, јасно и гласно, јавном ријечју и писаним текстом (дакле, језиком против геноцида над језиком, књигама, културним споменицима, уопште над културом). Чак ни Крлежино дјелање опредмеђено у капиталном дјелу *Енциклопедији Лексикографског завода у Загребу*, није заобиђено од вандалистичког чина, - њених 40000 комплета бачено је у ”резалиште” под ”диригентском палицом” познатог лингвисте Далибора Брозовића, Туђмановог ”намјештеника” у Лексикографском заводу. А тек онда како да прођу српски писци, још са дјелима објављеним на ћирилици?! У ствари, по јуристичко-институционалном поретку ствари, чишћење-отписивање књига из библиотека диљем Хрватске, одвијало се по сљедећим ”критеријумима вриједности”:

- све књиге писане ћирилицом;
- издања штампана у Србији ћирилицом, латиницом, еквицом, ијекавицом;
- сви наслови љевичара и антифашиста;
- сва грађа и наслови из НОБ-а;
- многи наслови чији су аутори Жидови и Муслимани;
- велики број руских аутора;
- велики број филозофа и њихових списа (Ibid., 16).

Ливада наводи и такав чин, када се, како сâм каже, ”скаменио” када је угледао *пропуцан* Даничићев превод Библије, тај рестаурирани ”пилатовски чин”, исто је учињено са поновним

убијањем народних хероја (пуцњима у њихове бисте).

Парадигматичан је случај библиотекарке ("равнатељице") Изабел Скокандић која се "ослободила" запаженог контигента књига из корчуланске Градске књижнице, одбацујући их у контејнер за смеће, што је изазвало огорчење слободоумних и стваралачких умова. Један од тих огорчених је угледни и уједно најстарији живући хрватски филозоф, Милан Кангрга, који се поводом ове појаве веома критички огласио у познатом независном гласилу *Ферал Трибуне*, за што су судски одговарали филозоф и гласило. Дакле, "држава је прогон стимулирала, Црква се о њега оглушила – шутња је овдје зацијело морала значити одобравање – док су се писци и академици правили као да их се то ништа не тиче" (Б. Рашета, 2003: 5). У том културолошко-националистичком хаосу "цвјета" вандализам, деструкција огромних размјера која је уједно и својеврсни облик аутодеструкције. "Разорено је - утврдио је и забиљежио С. Ливада - 3.200 споменика антифашизму, преноминирају (се) тргови и улице, напада се топонимика и ономастика, влада језички национализам са захтјевом да се избаци 30.000 нехрватских ријечи, то јест залаже се за мутављење народа. Шире се лажни панегирици, химне и лажи у стратешким подручјима школства, знаности. Октроирано се манипулира медијима, стимулира се субкултура, испиру мозгови и популизмом провинцијализира живот" (С. Ливада, 1997: 186). Позната хрватска књижевница, међународно призната, Дубравка Угрешић, која је 90-их година напустила Хрватску (живи у Аустралији), каже за себе да није емигрант нити политички азилант него само књижевница која је у одређеном моменту одлучила да не живи у Хрватској јер таква Хрватска више није њена (Д. Угрешић, 2004: 15), што говори о "култури" која се живјела у вријеме Туђмановог тоталитарно-шовинистичког поретка. Зато, није случајно то што је Дубравка Угрешић осудила многе хрватске интелектуалце због тога што су властиту културну прошлост потиснули у заборав који је декултурирао хрватску културу, тако да се почиње од нуле, тако рећи *in statu nascendi*. А и политика дисконтинуитета иде на руку почетницима, закључује Д. Угрешић (Ibid., 17). Постојале су и раније појаве тражења, по сваку цијену, разлика у оквиру једног јединственог језика што је доводило не само до неспоразумијевања између различитих нација него и до неспоразумијевања унутар свог сопственог новогворног нација (поново се учи свој "рођени", природни, језик). Још давно, пред Други свјетски рат, познати амерички лингвист и антрополог Едвард Сапир, уочио је како се у оквиру истог језика (српскохрватског) траже пуки формални разлози да би се одијелио један облик од другог облика једног те

истог језика. ”Тако су хрватски и српски у суштини један исти језик, али се предочавају у врло различитим спољашњим формама, будући да се први пише латиницом, а други ћирилским писмом источне православне цркве. Та спољашња разлика, здружена с верском, зацело има врло важну функцију да код људи који говоре веома сродним језиком или дијалектима, али који из чувствених разлога не желе да се утопе у неку већу целину, спречи развој одвише јасне свести о томе колико су доиста слични једни другима.” (Е. Сапир, 1974: 50-51). Вјероватно Е. Сапир није био упознат колико хрватски језик, односно његово институционално организовање и регулисање (нормирање), дугује српском језику да би на крају тај исти српски језик доживио да му се вандалистички ”свети” не само тај из њега изведени хрватски језик него и од њега одвојени самозвани црногорски и бошњачки језици. Вук је установио гдје се српски, у његово вријеме, говорио најбоље: ”Српски тако се говори најчистије и најправилније у *Херцеговини* и у *Босни*. Истина да онамо по варошима и по градовима има много турскијех ријечи, али би се готово могло рећи, да у осталоме она браћа наша закона Турскога говоре љепше Српски од сељака и Грчкога и Римскога закона” (В. С. Караџић, 1987: 207). Дакле, Вук није разврставао језик по вјерској основи што касније чине неки ”лингвисти” који један те исти (српски) језик разврставају по новонасталим национама или још драстичније, чистим волунтаристичким приступом, по матичним гео-политичким и уједно измишљеним националним просторима. Наиме, у настојању да, тако рећи, заснује сваком разумљив језик, Вук није једноставно озваничио славеносрпски који је био мјешавина (механичка и произвољна) двају или трију језика, црквенословенског, српско-хрватског и евентуално руског (П. Ивић, 1987: 21), него је, напротив, бирао најчистије језичко подручје као што га је још чистио од неписмених облика и усвојених турцизама посебно по селима што не значи и у исламском живљу. ”Ја сам, нагласиће Вук, увјерен да ће овај мој труд бити мио свима нашим списатељима и књижевницима, који љубе свој народни језик, и поштују као највеће благо народно; а онима ја нијесам ни жељео угодити, који Српски говоре, а Српски језик кобе, и кажу да им није никакав језик, него *да је покварен, свињарски и говедарски језик*” (В. С. Караџић, 1987а: IX).

Самозвани црногорски лингвисти, забарикадирани државни чиновници-интелектуалци природно-научне провенијенције, придружена техничка интелигенција и ко све још не, са позиција голе силе, прекрајају један лингвистички јединствени језик који је још и друштвено прихваћен. Баш овдје нам добро дође једна Вукова

опаска која је добро примјенљива на данашњи однос према српском језику: ”Доста пута у друштву луд поквари што паметни начини; а доста пута и паметан на име друштва онаково што напише, што под својим именом не би нипошто издао” (Ibid., XIV). Црногорски језикословци, без икаквог интелектуалног зазора, прекрајају језик којег је Вук стандардизовао и кодификовао, учинио савршеним. Зато то представља право насиље над језиком, неки облик ”менталног” насиља над људским (спо)разумијевањем и над човјековом стваралачком природом.

Културоцид који се у Хрватској више истиче као атак на књиге и културно-историјске споменике него на сâм језик, ипак је у првом плану нападнут језик (српски језик), језик тих књига. Иначе, српски језик је агресивно нападнут на разним гео-политичким просторима на којима тај језик постоји. Посебно је у Црној Гори извршено антилингвистичко насиље над њим. ”Тиме они показују да немају намеру да поштују ни Устав, ни законе, ни народну вољу и једноставно се понашају као свемоћни господари црногорскога живота и смрти, а увођењем ’црногорског језика’ у службену употребу у свом вилајету показују ону врсту осиноности коју су преузели од својих комунистичких учитеља” (Д. Петровић, 2006, 472). Према томе, то изражено насиље над јединственим језиком, стандардизованим и кодификованим, слободно се може означити као својеврсни *језикоцид*, који (за)воде нациократе из политичких и квазиинтелектуалних структура дукљанско-монтенегријске провенијенције. Владета Јеротић, особени српски психијатар и уопште интелектуалац, добро зна шта јесте *агресија* и какве све може попримити облике. Он је, дакле, означио *насиљем* све што је званично-владајућа политика у Црној Гори учинила са српским језиком. Наиме, Јеротић ће упозорити: ”Ако поштујемо своју традицију у добром смислу ријечи, ако знамо ћирилицу, онда морамо поштовати и наш српски језик. Зато је несхватљиво да се у Црној Гори врши насиље над тим језиком. Ово што се овдје дешава са језиком, *не може се другачије назвати него насиље* (истакао Р. Р. Б.). То је нешто неприродно и вјештачко. Зато се борите колико можете. То је повезано са традицијом и са прошлошћу. Није само језик у питању. Преко језика је ријеч о цијелој култури и идентитету једног народа који се доводи у питање. Не можете стварати нови идентитет или стари на нов начин, са другим језиком. Чувајте језик, сачуваћете прошлост и традицију” (В. Јеротић, 2004: 36). Дакле, Јеротић добро запажа да питање језика није само неко засебно језичко питање, већ је и питање традиције, уопште прошлости једног народа које задире у његов *идентитет* и *културу*.

Администрирање категоријом матерњег језика

Скандал-мајстори вуку скандал-потезе, тиме скандализују стварност, посебно културну стварност. Такви потези обавезно теку под знаком разједињавања јединственог, заједничког, цјелине, поготову када је то, као што је овдје у питању, један лингвистички јединствени језик, српски језик. Уопштава се и истовремено поједињава категорија 'матерњи језик' како би се "здраворазумски" користио "за домаћу употребу". А под категоријом 'матерњи језик' не може се буквално (под)разумијевати говор (или језик) према биолошко-културолошкој одредници поријекла мајке, већ одређење језика према друштвено-културолошкој заједници у којој је људско биће проговорило и даље усавршавало исти говор којим се стално (не, дакле, повремено) говори у тој истој друштвеној заједници. Ако полазимо са тог становишта о значењу матерњег језика, па и језика уопште, онда постаје потпуно спорно именовање бошњачког језика као јединственог језика на свим просторима на којима живе Бошњаци или муслимани. У ствари, сви становници исламске вјероисповијести словенског поријекла говоре у потпуности истим језиком, односно дијалекатском посебношћу, као и становници других (православних и католичких) вјероисповијести са којима живе на истим просторима у оквиру исте друштвене заједнице. Тако нпр. подгорички муслиман говори (са акцентом) истовјетно као његов суграђанин (Црногорац или Србин) православне вјероисповијести, те ће се, према томе, истовјетно као било који православни Подгоричанин разликовати од сарајевског или било којег другог Босанца православне или исламске вјероисповијести. Додајмо томе још спорност једноставног присвајања бошњачке националности и из тог номинално извођење бошњачког језика, те његове вјештачке дифузије ван Босне, односно свугдје тамо гдје муслимани живе на просторима ех-Југославије. А познато је да турцизми нијесу, што је Вук ипак установио, више заступљени код муслимана или Бошњака него код Срба (уопште) или Црногораца (посебно), што недвосмислено говори да се ради о једном јединственом српском језику само са умјереним дијалекатским разликама, а које се далеко више читају по гео-просторима него по етничком карактеру. Друго је питање шта тај бошњачки, у ствари, представља територијално босански, па када већ Срби и Хрвати неће да се супсумирају под самоименованим и новоименованим бошњачким или босанским језиком, онда опет он "добро дође" муслиманима да га инаугуришу за све своје сународнике гдје год живе да живе и како год да говоре, "само да то није српски". То, дакле, тако да: "Српској официјелној лингвистици, међутим, десило се, како каже Петар Милосављевић,

нешто још горе од несналажења у светским политичким играма које се тичу језика.

Суочена са чињеницом да су на тлу Југославије признате нове државе и да су 'међународно признати' и језици тих држава, официјелна српска лингвистика и сама је учинила нешто што јој је обавезно следовало да учини. Она је 'признала' да су 'бошњачки' и 'хрватски' посебни језици. Помешала је признавање држава (што је ствар политичких субјеката) и признавање језика (што је ствар научних субјеката)" (П. Милосављевић, 1998: 65).

Политичко дијељење језика, без лингвистичког увида у те интенције и одлуке, посебно означавање језика по гео-политичком простору и измишљеном етничком кључу, а као по принципу, да свако има право да језик свог гео-политичког простора назове "својим" именом и једноставно га одвоји од матичног коријена заједничког поријекла, није само насиље над изворним и јединственим српским језиком, него производи и консеквенце које воде тежњама муслимана ка унитарној БиХ, чак и више, уједињењу са муслиманима у Србији, те новом цијепању српског језика и то сада и на територији саме Србије (М. Ковачевић, 1998: 214). А за "Слово о српском језику" (Слово, 1998), наглашава Милош Ковачевић, српски стандардни језик је прво, двоизговоран: *ијекавски* и *екавски*, друго, двоазбучан: *ћирилички* и *латинички* и још је, треће, варијантан пошто има двије варијанте: загребачку варијанту српског књижевног језика – тзв. хрватски књижевни језик и сарајевску варијанту српског књижевног језика – тзв. босански језик (Ibid., 216). На једном другом мјесту Милош Ковачевић експлиците истиче стално временско али ипак непримијетно мијењање књижевног језика, а не напрасно како то чине неки самозвани црногорски лингвисти. Наиме, Ковачевић ће, одмах на почетку свог текста, јасно прецизирати: "Књижевни језик се стално и непримијетно мијења. У њ улазе особине углавном из говорног језика. И то по правилу оне које су у складу са системом, које подржава систем. Тај однос књижевног (стандардног) и говорног језика Пражани су именовали еластичном стабилношћу. (Раз)говорни језик као да карактерише стална потреба за промјенама, прогресивност, док стандардни (књижевни) језик карактерише тежња за непромјењивошћу, сталношћу. Тако се књижевни језик стално мијења истовремено остављајући утисак непромјењивости" (М. Ковачевић, 2005: 125).

Црногорске језикоклепце и њихове "слијепе" сљедбенике (разне уреднике, новинаре, неке "самосвојне" политичаре, спикере или све њих као разне категорије спикера) уопште не интересује стандардни језик; они једноставно, из све снаге, хоће нови архаични

језик црногорске провенијенције и тиме да буду ”ориђинале” Црногорци са пуним ”националним капацитетом”. Изгледа, сви ће морати да уче ”старо-нови” језик, чак и сами творци тог таквог језика. Зато, одређени стратеги и сљедбеници новог језика почињу да одустају од архаичног црногорског језика, јер треба да буду монтенегријски (”свјетски”), али номинално обавезно са црногорским именом језика. Иначе, рећи ће они да (дијалекатски) црногорски језик припада лингвистички једном јединственом језику (као српски и хрватски), до скоро општеприхваћеном као што је био српско-хрватски језик. Зашто онда, одговарају питајући се они, не искористити ”неотуђиво право сваког народа да свој језик назива властитим именом”. Иначе, то је некада (1967), на исти начин, захтијевано *Декларацијом о називу и положају хрватског књижевног језика*. Узалуд су сви лингвистички критеријуми, о којима нпр. говори Јелица Стојановић, као што су: 1. Црна Гора се структурно-генетски сасвим уклапа у шири говорни ареал српског језика, 2. на језичком плану ништа се не завршава на границама садашње Црне Горе и 3. у Црној Гори се говори различитим дијалектима једног јединственог српског језика и ниједан од тих дијалеката није ”затворен у границама Црне Горе”, није дакле, ”само црногорски” нити ”општецрногорски” како би то хтјели црногорски ”језикогорци”. Два су, како каже Јелица Стојановић, основна, међусобно различита, дијалекатска типа, од којих је један, онај архаичнији, *зетскосјенички*, а други, онај прогресивнији, *источнохерцеговачки* који се веома широко распростире обухватајући више од пола Црне Горе, широке ареале југозападне Србије као и широке просторе БиХ и просторе Хрватске. ”Ова два говорна типа међусобно се разликују многим језичким цртама и повезују се са осталим говорним подручјима изван граница Црне Горе на дијалекатском плану. Нема ниједне језичке црте која би била карактеристика само за говоре Црне Горе већ се свака простире много шире. Говори Црне Горе су у систематском континууму нераскидива цјелина са једним знатно ширим подручјем” (Ј. Стојановић, 2005: 113). Али, што је боље када то у Црној Гори не важи нити за ”политичке лингвисте” нити за ”лингвистичке политичаре”, а који се, отприлике, много не разликују међусобно по ауторитету знања и компетентности мишљења. А истовјетни су, по спремности, да доносе коначне одлуке о стварима (називу језика и његовом кад-тад ”преуређењу”) без уважавања мишљења оних са ауторитетом знања и са интелектуалним и моралним дигнитетом. На основу читаве ове приче произлази да се овдје ради о једном политичком (мјешовитом од задрглих политичара и квазијезичких интелектуалаца) вандализму, зато

је језик суштински конституенс културе, а за њих, што је много важније, један од основних, конституенаса нације.

Чињеница је да су на просторима јужних Словена, прије свега, просторима који су обухватили институционализовани српско-хрватски језик и то доста раније чак од Бечког договора 1850. године, постојала политичка уплијетања политичких фактора, али уплијетања која су ипак уродила договором. А том Бечком договору претходио је докуменат у виду програма, како истиче Павле Ивић, који је у то вријеме изгледао толико нестварно чак и за већину његових потписника да би након пет деценија ”ипак био остварен у свом претежном делу” баш тим Бечким договором (П. Ивић, 1991: 277). Садашње уплијетање политике и њоме охрабрене квазиинтелигенције у ипак лингвистичко питање језика, представља облик насиља над једним стандардизованим и кодификованим језиком. ”Данас разлике саме по себи не би требало бити узрок, каже Бранислав Остојић, било каквих неспоразума да није политичких, националних и других неспоразума, [...] па се у први план почињу каткада истицати у екстремистичким круговима језичке разлике као националне одлике, као особине које потврђују национални идентитет” (Б. Остојић, 2005: 45). Не схвата се или не прихвата пракса која показује да једним језиком могу говорити различити народи или различите нације, нпр. поред Енглеза, енглеским још говоре Американци, Канађани, Аустралијанци као и обрнуто исти народ или иста нација може говорити различитим језицима, Швајцарци њемачким, француским, италијанским и ретороманским, или Канађани енглеским и француским. Али, тешко да се може десити у свијету то што се дешава на овим нашим просторима, а то је да се један јединствени и цјеловит језик са малим варијететима и то не строго омеђеним, већ, напротив, испреплијетаним, дијели и једноставно означава (именује) друштвено-националним или геополитичким ентитетом и тиме једноставно упоједињава, чиме се једноставно редукује.

Лингвист Радоје Симић анализирајући у временској димензији, па и на просторној равни не само у нашој књижевности него и у европској – од провансалске књижевности 11-12. вијека, потом труверске 12-14. вијека па Његошев његушки говор донекле зачињен руско-словенским и руским елементима те дијалектизме Стевана Сремца и Борислава Станковића, Крлежин чајкавски дијалекат у неким дјелима, све до романа *Петријин венац* Д. Михајиловића – проблем дијалекатске књижевности и статус дијалекта употребљеног (ауторски дозвољено) у књижевној умјетности, поменуће и покрет језичке ”дијалектизације” као типичне, прије свега, деградације

језика у Црној Гори. Наиме, Р. Симић ће рећи: ”У Црној Гори је такав покрет настао на темељима сепаратизма у посткомунистичко време, очито као неокоминтеровски парадокс чији је најпознатији рецидив консолидација црногорске нације” (Р. Симић, 2005: 19). Надаље, Симић ће маркирати, не помињући му име, главног, али лако препознатљивог нестручног кодификатора ”црногорско књижевног језика”. Овдје бисмо само донекле ”исправили” уваженог лингвисту Р. Симића, када је у питању настанак овог квазилингвистичког покрета и са њиме црногорског језика. Покрет је, уосталом, као и националистички покрети у другим републикама ех-Југославије, почео још раније у комунистичко вријеме, истина стидљивије да би се разбуктао у вријеме трибализма у посткомунизму. А тај ”црногорски језик”, у ствари, је више ”дукљански” и ”монтенегријски” него дијалекатско-црногорски, рађе продан-купљен за 1 еуро него за 1000 динара. ”Наиме, дублетне форме типа *евро: еуро, порез на додату вредност/вриједност: порез на додатну вредност/вриједност* и сл. јављају се на свим просторима српског језика, дакле како у Србији, тако и Црној Гори и Републици Српској, и то негде са претежнијом употребом једног, другдје другог лика номинација” (Б. Ћорић, 2005: 26). У ствари, Божо Ћорић, у свом раду разматра злоупотребу лингвистичког термина *књижевни језик* и његовог еквивалента *стандардни језик* из западне социоллингвистичке традиције, гдје језик, сâм по себи, подразумејева *књижевни/стандардни језик*, а не како то хоће ”језички сепаратисти” да дијалекат (пр)огласе језиком, не знајући опет да је основно својство појма ’*стандард*’ (или појма ’*стандардни језик*’) баш надрегионалност (Ibid.). А, ”књижевни језик није књижевни само зато што је језик књиге, језик писане речи; он је књижевни језик и зато и нарочито зато, што има своју синтаксу, своју структуру, своју физиономију”, рећи ће познати лингвист Радосав Бошковић, а не, дакле, како хоће да га ”устроје” нацио-језикословци (Р. Бошковић, 1978: 190).

Ранко Бугарски назначава разлику између симболичке и комуникационе функције језика, иначе двије његове кључне функције као и разлике између формалне и функционалне равноправности језика. Комуникациона функција има, једноставно речено, прагматички карактер, сврху споразумијевања људи у заједници док код симболичке функције иако се често узајамно подудара и подржава са комуникационом функцијом постоје и ситуације када изостаје комуникациона функција па симболичка се ”гладно храни” знамењима ишчезле прошлости и ”узаврле” државне и националне садашњости. То се нарочито одиграва са закашњелим нацијама (примјер Њемачке) када културни импулси (језик, мит,

историјска свијест) надвладавају грађанско-демократску свијест, па се са истурањем ”светог тројства” (језика, нације и државе) појављује злогласна идеологија ”крви и тла” (*Blut und Boden*), која намеће агресивно освајање туђих простора и асимиловање других култура (Р. Бугарски, 2005: 30-39). Нормално, другачије бива са малим народима, односно другачије је усмјерење, гдје се владајућа ”узаврела национална свијест” једноставно ”прелива” у оквире своје сопствене нацио-државе, сијући кривицу на друге. Окривиљују се сви они други који не мисле ”њиховом главом” и стигматизују као они који, у најмању руку, не воле своју државу. Неки теоретичари из корпуса самозване независне интелигенције, потпомогнути мишљењем са стране (од интелектуалаца из других друштвених средина), знају да ”оригинално” тумаче развој друштвених процеса. Такви знају, дакле, да прибаве мишљење, исто као и њихови политички ментори, ”за домаћу употребу” и тако играју улогу да сами о себи успостављају легитимацију ”мишљења”. То, на неки начин, појачавају (не)спретним проглашавањем националистима (гле парадокса) свих оних који се залажу за заједнички живот с другима, посебно са Србима (или Србијанцима), јер се, по њима, такви аутоматски боре за великонационални (читај великосрпски) пројекат. У то се уклапа сваки ”парцијални пројекат”, па и пројекат о језику као једном од конституенаса нације, па како год и ма када то било. Зато, језик постаје значајан фактор остваривања ”суверености” црногорске нације и државе, а поготову одржавања и у недоглед продужавања ауторитарне политичке власти. ”Идиолект најборбенијег дукљанисте нуди се као предлогак за уставно уредовање у Црној Гори противно народној вољи и свему ономе што би се могло довести у склад с културном историјом Црногораца, с њиховом језичком савременошћу и нормалним очекивањем стандарднојезичке будућности” (Б. Брборић, 2005: 22).

Српски језик од времена од када је Вук овај језик из народног говора утемељио (кодификовао) као књижевни језик, преживљавао је различита именована према одређеним гео-политичким или националним подручјима и то много више према политичким аршинима него лингвистичким мјерилима и критеријумима. Тај процес данас доживљава кулминацију. ”А језик има, рећи ће Михаило Стевановић, законе правилности својих одлика и унутрашњих односа својих елемената. И свако нарушавање тих правилности повлачи нејасност и неразумевање, или у најмању руку тешко разумевање онога што се језиком износи” (М. Стевановић, 1988: 368). Нешто даље од овог изнесеног става М. Стевановић ће упозорити: ”Тражењем оригиналности по сваку цену, бар у

језику, ништа се не добија, а врло много губи” (Ibid., 371). Свако ”експериментисање” са језиком и то по сваку цијену само да би се дошло до етно-језичких ”оригиналности”, представља лингвистички лаицизам који хоће да се прометне у ”највећи степен” домаће науке са ”лингвистичким кодом” ”новог” матерњег језика. А већ када је ријеч о експерименту, али не у овако обрнутом значењу него о експерименту као правој егзактној методи ”за истраживање истине ствари” (Декарт), онда се поставља озбиљно епистемолошко питање – колико је уопште могуће експериментисати у лингвистици. Пијаже сматра да је баш лингвистика, сем у области експерименталне фонетике и психолингвистике, примјер друштвених наука гдје је скоро немогуће експериментисати. Али је опет у њој ”систематска анализа ’опажљивих’ ипак у стању да конституише методе чија строгост може да служи као пример другим наукама о човеку”. Но, у лингвистици, каже Пијаже, као, уосталом, и у психологији, нијесу уродили плодом ”покушаји разраде система мерних јединица”, сем у случајевима локалних јединица ”што значи произвољно изабраних у оквиру ограниченог контекста” (Ж. Пијаже, 1979: 67). Чињеница, када је ријеч о Црној Гори и евентуалној могућности именовања српског црногорским језиком којим као говоре Црногорци, без обзира на то што је ограничен (мали) простор као и културни контекст опет тешко да може успјети било који експеримент у смислу да се дјелови два дијалекта једног јединственог језика једноставно полит-волунтаристички означе и прогласе измишљеним црногорским језиком. Али, опет све је могуће, па и ова ”игра” са језиком као, уосталом, и многе друге ”игре” са науком, историјом, вјером, моралним чињењем и шта све не!

Отпор никшићких професора преименовању српског језика

Група одважних и грађански храбрих професора никшићких средњих школа није пристала на правно незаконито (противуставно), политички самовољно, завођење матерњег језика (”по избору” између српског, црногорског, бошњачког, хрватског). Наспрам тог калеидоскопа разних назива једног јединог српског језика којим једнако говоре све те скупине различитог националног опредјељивања налази се једноимени албански језик независно од тога које су конфесионалности (исламске или католичке) одређени Албанци. Изгледа, у Црној Гори се све раздваја, мање-више на пола, уситњава и то у њој баш тако маленој. Тако се црногорски већински народ православне конфесионалности дијели по националном шаву (Срби или Црногорци) и истовремено, иако одскоро, по

различитом језичком изјашњавању (српском или црногорском) па и по еклезиској означености (припадници Српске или Црногорске православне цркве). Када је у питању језик, онда је битно његово именовање по националном кључу и то у Црној Гори, исто као и у БиХ, како би се нација осигурала матерњим (националним) језиком и то према инверзибилном процесу. У свијету језик је, у већини случајева, био један од конституенаса националних покрета и заједница, док се у Црној Гори дешава сасвим обрнуто, нација хоће да буде конституенс језика. Изгледа, Црногорци као да су проговорили тек "од јуче". Но, Црногорцима то не смета када се ето то на исти начин дешава и муслиманима. Важно је само то да ни једни ни други нијесу ни поријеклом Срби, него аутентични и аутохтони Црногорци или Бошњаци. То ће, на прави начин, запазити пјесник Матија Бећковић и истовремено снажно поетски изразити: "Догорело је до језика! Ако је та вест тачна – догорело је до темеља. Вест је стигла из Црне Горе, коју је језик створио и у којој изван језика нема никога и ничега" (М. Бећковић, 2004: 10). Владајуће сепаратистичко-политичке елите заједно са самозваном независном суверенистичком интелигенцијом грабиле су да прије времена (промјене Устава) "на мала врата" преименују језик преко, тобоже, преименовања само наставног предмета у школама. И то се одиграва непосредно послје пописа становништва, дакле општим консензусом када се чак 62% грађана изјаснило да говоре и пишу српским језиком а што је око 80% од православног живља. Тиме власт није, како истиче Богољуб Шијаковић, погазила само народну вољу изражену на попису, него и компетентно-професионално мишљење Научно-наставног вијећа Филозофског факултета у Никшићу које је 30. марта 2004. заузело став, сагласно Уставу и закону, да је језик у Црној Гори именован као српски а да је термин матерњи уопште проблематичан па га према томе не треба ни употребљавати. Власт је тиме још напросто негирала дипломе професора српског језика које су стекли на државним универзитетима широм тадашње нам заједничке државе (Б. Шијаковић, 2004: 12).

Што је боље то што је за ту политичку елиту па и за њену (не)зависну интелигенцију ипак јасна језичка ситуација, али су ипак настојале да, по сваку цијену, инаугуришу црногорску нацију и црногорски језик у оквиру издвојено-суверене Црне Горе. У ствари, нијесу хтјели ни да сачекају државу па да чине све што им је драго. Они хоће да им суверену државу сачека одређена нација и њен "национални" језик па били једно и друго *de facto* у мањини. "Иначе, идеја о 'црногорском' језику по научној неутемељености више личи на 'језик' који су себи испословали током недавног

рата Муслимани-Бошњаци него на Хрватску језичку ситуацију, јер су Хрвати у прошлости ипак имали књижевно-језичку традицију, додуше првенствено чакавску и кајковску” (П. Пипер, 2004: 8). Према лингвистичкој науци, рећи ће Предраг Пипер, српски књижевни језик у Црној Гори је исто као и у Србији са безначајним и ријетким регионалним разликама. Те разлике су далеко малобројније од разлика у многим европским језицима, али европски цивилизовани и демократски народи не помишљају да своје језике распарчавају преименовањем разних сегмената једног јединственог језика (Ibid.). Познати немачки лингвиста Б. Грошел показао је да нема тог правног акта познатог ОУН, УНИЦЕФ-у или било којој другој свјетској организацији, који омогућује било ком народу да преименује постојећи језик. То, уосталом, не познаје светска лингвистика. Не урадише то ни Американци на које се иначе трком угледамо, па дакле свој енглески језик не ”поамериканише” (М. Шћепановић, 2004: 8). Али, у Црној Гори је изгледа све могуће: у истом националном бићу *номинално двије нације*; у јединственом језику *четири одијељена језика* (српски, црногорски, бошњачки и хрватски); у оквиру јединствене православне конфесије *двје ”државне” цркве* (СПЦ и ЦПЦ) од којих је ова друга неканонска и еклезијистички недостатна за организовано друштвено-вјерско дјеловање; у области ексклузивно-институционалне науке *двје академије наука и умјетности* од којих је ДАНУ скупљена ”с колца и конопца”, као типично неформална организација. Црна Гора има више академија и академике него Француска. А ко зна колико само има *удружења књижевника*? Што је много много је за малену Црну Гору! То тако изгледа као да је сваки Црногорац *homo duplex*, или ”човјек са два лица”. У том општем метежу посебно је поремећен поредак вриједности, поготову уништени критеријуми вриједности, као да је све подређено незаконитом и незаконском дјеловању без важења било какве регламентације у друштву. Ради се, дакле, о једном незрелом претполитичком друштву.

Никшићки професори, њих 27 ”словом и бројем”, међу којима су и двојица часних помоћника директора Гимназије ”Стојан Церовић” у Никшићу су индивидуално и заједно рекли НЕ вандалистичком чину политичке власти на културу једног народа, како год узели тај народ: као *demos, populus* па и као *ethnos*. Тим, прије свега, моралним чином професори су ”зарадили и” одузимање права на рад од постојећег политичког режима. А тај политички режим персонификује нико други до министар просвјете и науке, проф. др Слободан Бацковић. ”Гле чуда” двоструки академик (и ЦАНУ и ДАНУ), који отприлике превладава *дуализам науке у Црној*

Гори изражен постојањем двију академија наука и умјетности. Милош Ковачевић ће с правом упозорити: ”Кад неко дође на чело министарства просвјете он мора заступати научне интересе свих групација те заједнице. Ако црногорски министар као физичар жели да прописује лингвистичке ствари, онда ће се провести исто као и министар просвјете Србије *Љиља Човић*, која је као лингвиста жељела да пописује биолошке ствари и да мијења Дарвина. Читав свијет се смијао ономе што је покушала урадити министарка са Дарвином, те се читав мора смијати ономе што ради црногорски министар са српским језиком” (М. Ковачевић, 2004). Неки од професора су брачни парови и тиме дуплиране породичне и друштвене жртве а што је најтеже без ”коре хљеба” својој дјечи. У истом чину борбе за слободу и истину испољила се двострука жртва коју је произвео највиши вид насиља над опстојањем и елементарне животне егзистенције породице. Дакле, у обрнутом чину репресивног акта политичког режима садржана је вишеструка деструкција, која се изражава у: 1. вандализму над културном вриједношћу (српским књижевним језиком); 2. невредновању стручног наставно-образовног рада у области просвјетне дјелатности; 3. непоштовању Устава Републике и других посебних закона и 4. немилосрдном отпуштању с посла просвјетних радника и довођењу њихових породица у безизлазну егзистенцијалну ситуацију. Према томе, одиграла се једна (не)очекивана друштвена појава у Црној Гори, са чудноватим политичким оправдањем (”аргументацијом”) да свако има право да именује језик по свом националном имену и осјећању, иако у Уставу прецизно стоји: ”У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора”.

И без обзира на то што професори нијесу остали усамљени у протесту, опет се није изразила тако активна солидарност са њиховом позицијом и улогом које јесу револуционарне са властитом улогом као обликом саможртве за више циљеве. Та нелагодна несебичност одабраних професора јесте за дивљење за сваког човјека који објективно мисли и посматра ствари реалне људске егзистенције, па припадао и супротној политичкој опцији вишеструко поларизоване и тиме парцијализоване овако малене Црне Горе. То се посебно односи на стваралачку интелигенцију па и ону која жели и бори се за издвојену самосталну Црну Гору. Наиме, ако се не слажу са ставом никшићких професора или им тај њихов став не иде у прилог, али ипак не би требало да постоји декларативна нити прећутна сагласност аутономне интелигенције са самовољним актом политичке власти у погледу отпуштања са посла и тако рећи изопштавања професора из њихове професије. Професори су добили

јавну подршку на њиховом ангажману од стране ауторитативних стваралаца или личности, компетентних институција друштвеног система, разних организација. Али, насупрот томе од многих нијесу добили не само јавну подршку него ни било какво разумијевање њихове егзистенције иако је то било за очекивати. Многи интелектуалци, посебно међу њима универзитетски наставници, потписивали су петиције с позивом укључивања у акцију одбране српског књижевног језика. Интересантан је један такав позив наставницима и професорима основних и средњих школа с циљем *буђења свијести и савјести* да не би кршили Устав Црне Горе у којем је прецизно одређена службена употреба језика. Интересантна за социолошку анализу је универзитетска петиција од 104 потписа, упућена априла 2004. поред осталих и министру Бацковићу, против промјене имена српском језику. Међу тим потписницима је један тадашњи добитник државне награде (баш за просвјетну дјелатност) *Октоиха*, иначе познати универзитетски професор а други нико друго до члан Савјета за опште образовање Црне Горе, тј. институције која "пјевајући" извршава, поред осталог, и овакве задатке под диригентском палицом постојеће политичке власти коју вјерно оркестрира министар просвјете и науке.

Подршка је стигла и од одређених институција државе СЦГ, посебно од СПЦ, патријарха Павла и Митрополита црногорско приморског Амфилохија који се иначе потрудио да језгровито срочи одређено мишљење са поруком о језику. Тако ће на једном мјесту Амфилохије упозорити на опасност језика мржње супротног језику споразумијевања: "Језик мржње заснован на унутрашњој дезинтеграцији и сљепилу носи у себи рат против истине, Бога, људи, представља бјекство од језгровитог језика твари и бића, од своје и народне логосне (словесне) тајне" (Амфилохије, 2004: 7). На ту Амфилохијеву одбрану језика уопште, одатле и српског језика, под хитно ће стићи одговор од политике да се тиме аутоматски црква мијеша у политику не мислећи ни једног момента о томе да митрополит ипак много више зна говорити и писати на језику којег и тиме од њих брани.

Она права, према томе и најбоља, одбрана стигла је у облику награде. Ни мање ни више додијељена је Активу професора и наставника српског језика и књижевности средњих и основних школа у Никшићу *изузетна Вукова награда* за изванредни допринос и развој културе у Републици Србији и свесрпском културном простору за 2005. годину од стране *Културно-просветне заједнице Србије*. Колико је ова награда значајна и колико значи довољно говори и то да су њени први добитници нико друго до Иво Андрић

и Десанка Максимовић. На уручивању награде 8. маја 2005. године професори су, поред осталог, поручили књижевницима и уједно их упозорили: "Ово је признање нама још драже и значајније што нам га, ево, уручују књижевници из читанки и школских програма. Они, који ће се убрзо и сами наћи у искушењу у каквоме смо се нашли ми почетком септембра прошле године: или ће пристати на понижавање сопствених пјесничких дјела и светогрђе свога језика, или ће – као ми учioniце – напустити читанке писане на том подбаченом четвороструком језику..." (забиљежено у: *Распеће језика српскога*, бр. 4, 2005: 6). Што је боље од оваквог упозорења када као "запета пушка" здушно чекају "пунокрвни" црногорски писци задужени од главних стратега "нацио-језичке суверености" за "сјечу писаца" са попуњавањем редова у букварима и читанкама путем истискивања из њих бољих од себе. У ствари, они сада чекају (неки су већ сачекали) да једни друге убацују у разно-разне антологије, историје књижевности, прегледе књижевности, да освајају награде, све до момента када им постане тијесно у маленој Црној Гори па почну да се међусобно прочишћавају. За разлику од њих друго су они који на српском "зборе и творе" и који бранећи српски језик од језикоцида уједно бране и прогнане никшићке професоре српског језика. Бећковић, пјесник који је још за живота својом поезијом сâм себи подигао споменик (*exegi monumentum*), тј. споменик ријечи и језику, оном којим се говори(ло) у Ровцима, ближе у Вељем Дубоком, устао је у одбрану свог српског језика иако је пјевао на ијекавском дијалекту којим говоре Црногорци једне од најљепших стихова у српској поезији. Овај "песник заточава, окива у свој језик и стих за многе године и целе три збирке које ће дораси до једног од најзначајнијих дела српске поезије", рећи ће Борислав Михаиловић Михиз, виспсени књижевни критичар, или, чини се најбоље речено *писац о књижевности* (Б. Михаиловић Михиз, 1990: 209). Михиз ће те своје ријечи поткријепити још ријечима о говору и језику Ровчана које Матија оживљава кроз поетску форму: "... У Ровцима као да никада не мисле, а када проговоре – говоре мудрости, усвојеним формулацијама које су испране као злато, све док се нису најлепше речи спојиле на најлепши начин" (*Ibid.*, 219). Присјетимо се Бећковића још из периода када је примао *Његошеву награду*. Било је тада доста говора (ријечи) о језику у његовој бесједи (захвалници). Матија ће скромно рећи: "Заснивајући свој живот ниначему, доспео овде без сопствених заслуга, правдом и добротом матерњег језика (не овог четвороименог матерњег – ум. Р. Р. Б.) код кога сам се запослио од малена, покорављујући се његовим законима, примајући од Њега налоге и послужење. [...] Без 'Горског

вијенца' српски језик би остао не само без своје најкоренитије и најсложније него и без своје најслободније и најбескомпромисније речи" (М. Бећковић, 1998: 13).

Нека тумачења значења српског језика

Многи писци из Црне Горе или из Србије (било Србијанци било Црногорци) не могу да прихвате овај антилингвистички (политички) атак на српски књижевни језик. Тако драмски писац, пјесник и есејиста Љубомир Симовић ће на питање из интервјуа, поводом преименовања српског језика, поред осталог, одговорити: "Колико се ствари одвијају у правцу апсурда код нас, можемо да очекујемо да ћемо ускоро добити 'краљевачки' језик, 'чачански', 'цетињски' и то би највише личило на нас. Ипак, другоме се наддам, јер у Црној Гори живи мудар и разборит свијет и вјерујем да ће те дневнополитичке моде да престану. Може се водити и ова и она политика, независности и заједништва, али светиње као што су језик, култура, историја не смију се дирати" (Љ. Симовић, 2004). Изгледа, већ се није остварила ова Симовићева прогноза, јер референдумом се остварила Суверена Црна Гора у којој оним којим "ништа није свето" олако дође да поцрногорче српски језик, тј. да ураде оно што се коси са сваким здравим разумом а да не кажемо са лингвистичко-научним мјерилима. Овогодишњи (2006.) добитник НИН-ове награде за књижевност, Миро Вуксановић, с иронијом изговара један парадокс о језику – шта би му могло бити када би се нашао у Црној Гори: "имао би озваничено право да на српском пишем црногорски" (М. Вуксановић, 2004).

Афирмисани драмски писац (у Србији и у Црној Гори), Стеван Копривица, изгледа умјерени црногорски суверениста, како сâм каже: "Ја својим дјелом и те како припадам својој Црној Гори, једноставно не могу побјећи од Боке Которске и нећу себе да трпам ни у какав корпус, да одвајам црногорски и српски". Истовремено, Копривица ће истаћи за "матерњи језик" да је проблематична синтагма, "најгора је варијанта", пошто је потпуно неодређена категорија језика која је "један неспретан политички захват у турбулентно и виолентно тијело језика и политике" (С. Копривица, 2004). Други драмски писац, Вељко Радовић, по "сопственом избору" стопостотни Црногорац, од раније младости "Београђанин", али онај који обавезујуће хоће да је ван Теразија а у Београду, не да да ишта од црногорског може бити и српско, па зато ни црногорски језик није и не може да буде српски језик. Радовић већ дуже вријеме, сваке суботе, испуњава колумну (скоро пуну

страницу) у ”независном дневнику” *Вијести*, гдје са неизмјерном горчином напада Србију. Све што је српско хоће да ”ничеовски” превреднује као да је све вријеме од када живи у Србији био утамничен а не се остварио таман толико колике су му потенцијалне могућности. Наспрам том нихилистичком ставу према Србији, Радовић потпуно некритички глорификује Црну Гору и црногорство и то не као да је иста та Црна Гора Спарта него ни мање ни више до Атина у њеном највећем античком процвату, а њен водећи политичар (лидер) нико друго до Перикле. Како се само у својој метафорично названој рубрици ”Ексером у воду” у звучном наслову колумне ”Звучна домовина”, са ”пробуђеном свијешћу” онако комесарски са примјесом типично црногорског свађалачког менталитета окомио на извјесног новинара којег једноставно ”стигматизује” као ”Србина из Црне Горе”. Само зато што се тај новинар осмјелио да критикује нови назив језика – ”црногорски језик”, Радовић немилосрдно шиба по њему са једним ”реторским”, као од шале, ходом кроз историју Србије, и на крају онако ”с нокта” закључи: ”Уосталом, шта та сеоска ’интелигенција’ уопште и може знати о кључном, иако не мјерљивом, доприносу Црне Горе и Црногораца развијању језика који Хрвати зову хрватским, Срби српским а Бошњаци бошњачким? Посланице *Петра Првог Петровића Његоша* писане су црногорским језиком, тако неархаичним и модерно уобличеним, прије него што се *Вук Караџић* и родио и нормирао ’говедарски језик” (В. Радовић, 2003: V). Дакле, без обзира на то што је Свети Петар Цетињски говорио и писао самосвјесно српским, Радовић му ”светачки” одређује да је говорио црногорским језиком. Радовић се чак подругује Вуку и ”његовом” српском језику, у који улази хтио-не хтио он то, и ”његов” црногорски, подсјећајући се на приговоре Вуку од стране опонената како је ”нормирао говедарски”, у ствари, народни језик, и тако засновао српски књижевни језик. Вук је тада јасно одговорио, ”па тако нема потребе да сада и Вељку Радовићу одговара”. Дакле, Вук је одговорио: ”Ја сам увјерен да ће овај мој труд и посао бити мио свима нашим, списатељима и књижевницима, који љубе свој народни језик, и поштују га као највеће благо народно, и желе му срећу и напредак; а онима ја нијесам ни жељео угодити, који Српски говоре, а Српски језик кобе, и кажу да он није никакав језик, него да је *покварен, свињарски и говедарски језик*”. (В. Стеф. Караџић, 1987а: IX).

Вук је на једном другом мјесту за неке друге (паментније) људе констатовао: ”За велико је чудо, да у нас има људи, који су доста паметни и научени, и који би се о многоме којечему могли разговарати с ученијем људима другијех народа; али како почну о *својем* језику и о књижевности, одмах застране, какогод да су побјегли из луднице!” (В.

Стеф. Карацић, 1987: 2005). Но, поставља се питање колико је данас и оваквих (паметних), а који хоће да развале све што је вриједно српско, па и српски језик, рашчлањујући га на неке непостојеће језике. Да ли је потребно неке назови паметњаковиће, који хоће да мисле и пишу баш о језику а на непостојећем језику, подсејати да је Вуков рад у области језика револуционаран?! Уосталом, није се либио један Копитар да за Вука каже да је ”попут Херкулеса, очистио Аугијеву шталу српске књижевности” (Б. М. Николић, 1987: 249). Против Вукове реформе, како износи Борислав М. Николић, били су значајни и угледни појединци, институције и организације као нпр. српска црквена јерархија, већина образовног слоја војвођанских Срба, владајући кругови у самој Србији. А што се тиче увођења народног језика у српску књижевност, таква потреба је истицана и прије Вука. ”У погледу ортографске реформе Вук много дугује Сави Мркаљу. Пре Вука било је у историји српско-хрватског језика и речника на народној основи” (Ibid., 251). Један од проноснираних нацио-црногорских интелектуалаца, Рајко Церовић, осуди, а да не трепне, Вука као кривца за све недаће са језиком (спо)разумијевања код Јужних Словена. Тако ће он олако устврдити да је Вуков ”језички империјализам” допринио недавном крвавом разлазу народа на подручју ех-Југославије. Церовићева слједећа неодмјереност садржана је у опаски на бесмисленост ознаке ”српскохрватскословеначког језика” у карађорђевој Југославији, да би одмах потом изразио жаљење што нигдје у том галиматијасу није нашао мјесто и црногорски језик (Р. Церовић, 2003: IV).

Много је више оних који се залажу за јединствени српски књижевни језик а који су истовремено далеко стручнији и стваралачки компетентнији од ”оригиналаца” који хоће да без икакве лингвистичке основе дјелове одређених дијалеката српског језика волонтерско-политички једноставно прогласе црногорским језиком. Већина од ових првих су ”зачудо” Црногорци који као признати и познати лингвисти раде у Србији. Њих не питају за мишљење црногорски ”творци” и наредбодавци ”новог језика”. А када се политичкој власти у Црној Гори још придружи ”објективни” и ”неутрални” *Црногорски хелсиншки комитет* са прикљученом *Омладинском групом*, посебно ”компетентном” за ствар језика, који под ”фирмом” посебних права афирмише језички идентитет (читај плурализам) мултијезичности, онда се аутоматски инаугурише црногорски језик као да је у питању посебан словенски, романски или германски језик (нпр. руски, француски, њемачки), (Вијести, 27. фебруар, 2004, стр. 14). Познати историчар књижевности и књижевни критичар, академик Предраг Палавестра, узима за

примјер разлике у говору између Баварске и сјеверне Саксоније у Њемачкој, али то ником не даје за право да једноставно прогласи посебне језике издвојене из јединственог њемачког језика, као што исто тако не даје за право ником да прогласи посебне државне језике у Њемачкој, Аустрији или у великом дијелу Швајцарске, већ свима њима остаје један једини њемачки језик. Наиме, Палавестра ће јасно саопштити: "Насилно увођење назива 'матерњи језик' у школе у наставу дјелује бахато, нелогично и непромишљено, поготову кад се налогодавци позивају на људска и грађанска права. 'Матерњи језик' је еуфемизам за укидање српског и хрватског имена у српскохрватском језику. Мој 'матерњи' језик, на примјер, који сам у Београд донио из Мостара и Сарајева, није ни 'земаљски' ни 'босански' него је српскохрватски. Такав је био језик Алексе Шантића, Иве Андрића и Меше Селимовића, као што је Његошев матерњи језик био српски, а Крлежин хрватски" (П. Палавестра, 2004). А лингвиста Мато Пижурица као да упозорава да се "не мијешају жабе и бабе". У ствари, не каже он тако него ненаметљиво указује: "Старомодан сам човјек и немам смисла за пребацавање спорова око језика у домен грађанских и људских права. Не волим да почињем испочетка и да 'предијевам' имена ономе што има име" (М. Пижурица, 2004). Вјероватно би лингвисту М. Пижурицу требало упутити код *Црногорског хелсиншког комитета* како би га подучио о *значењу* грађанских и људских права, да не би, по црногорској демократији, стављао лингвистику испред политике, нарочито када је у питању расправа о језику. А када је у питању "предијевање" имена језика, опет је проблем у погледу информисаности Пижурице. У ствари, ради се о преименовању или "покрштавању" на које се већ навикла владајућа политичка елита. Зашто, вјероватно мисле они, не преименовати језик кад су се већ и сами преименовали из СК (Савез комуниста) у ДПС (Демократску партију социјалиста). Иначе, са промјеном имена не мијења се суштина. Дакле, ствар је само конвенционалне природе, што ће рећи опет "језичке природе". Иван Клајн наглашава да демократске државе не прописују административно грађанима којим ће језиком говорити и писати јер би то било исто као да им одређују шта да једу или како да дишу. Службени језик није, каже Клајн, исто што и јавни језик који представља много шири појам (И. Клајн, 2004: 36). А лингвист Егон Фекете, истиче да се у Црној Гори јавља неусклађеност између научно-лингвистичких елемената и политичко-емоционалних жеља и тежњи, што рађа све веће измишљене разлике између јужнословенских народа (Е. Фекете, 2004). То тражење разлика ("нарцизам малих разлика") стигло је до

најближих Црногораца и Србијанаца. У ствари, Црногорци, истина значајно мањи број од оних који су за заједницу са Србијом, али заједно са Бошњацима (муслиманима), Албанцима и Хрватима употребљавали су, поред осталог, и језик као средство за остварење суверене Црне Горе. А то опет иде у складу са стварањем "новог Црногорца" коме обавезно треба промијенити свијест, народност, вјеру, језик и писмо, што посебно иде послије већински наметнутих државних симбола заставе и химне (Ј. Чађеновић, 2004). Узећемо и мишљење лингвисте Драгутина Ћупића који износи низ проблема, од правне преко политичке до лингвистичке природе, у вези са преименовањем стандардизованог (или књижевног) језика у не-стандардни матерњи (припремни назив за будући црногорски језик). Преименовање је, дакле, кршење постојећег Устава ЦГ. Са становишта науке о језику апсурдна је одлука, али са јасном политичком конотацијом. Ипак није постојао никада раније назив црногорски језик ни у једној политичкој нити културно-историјској констелацији Црне Горе, него само српски што не мора да значи, наглашава Ћупић, "да су Црногорци Срби, иако се зна да им је то поријекло". Ћупић ће упутити на језичку чињеницу која гласи да: "сви 'ијекавци' имају исте особине које се налазе и у црногорским говорима. То није стандардизовано као опште правило, јер је Вук ишао нормалним путем и узео ијекавски и екавски са најбитнијим особинама, а не локалним особинама" (Д. Ћупић, 2004).

У вријеме израженог насиља над српским књижевним језиком с посебном пажњом се очекивало у јавности, посебно интелектуалној јавности, мишљење поводом те појаве од водећег лингвисте у Црној Гори, академика ЦАНУ Бранислава Остојића, као и јавни став од ЦАНУ, да би бар упозорили оне који *незвано врше туђе послове* (В. Богишић). Пошто се Б. Остојић огласио оспоравањем несувислог имена *матерњи језик* и помирљиво се zaloжио за име *српскохрватски* као "компромисно рјешење", тј. задржавање назива из периода ех-Југославије, одмах је на то реаговао највећи самозвани лингвиста ових простора Војислав Никчевић и осудивши Остојића да "подмеће клипове Црној Гори". Остојић, по Никчевићу, кочи захукталу политичку вољу да заведе црногорски службени језик у сувереној Црној Гори. Тај политички волунтаризам, од којег није ослобођена ни (не)зависна интелигенција, чини чуда са језиком независно од тога што "побједа на изборима ни једној власти није давала за право да мијења језик, вјеру, писмо и име једног народа" (М. Бећковић, 2004: 32-33). Сљедствено томе, у Црној Гори сваки језички варијетет одговара само ако се удаљава од србизама. Остојић то добро учопа па каже: "Агресивно наметљива

настојања која се скривају под паролом за спас ијекавице – форсирају у Црној Гори хрватски и босанскохерцеговачки тип ијекавице у циљу разграничавања од србизама” (Б. Остојић, 2003: VI-VII). Б. Остојић је остао при раније изреченом ставу (*Вијести – Арт* – додатак, 13. 11. 2004.), по питању назива језика којим се говори и пише у Црној Гори. Он, дакле, непосредно последице одиграног референдума на којем Црна Гора (за)добива пуну државност, сматра да је најприкладнији назив *српскохрватски*, јер: ”Он упућује на освједочену истину – на исти језик. Тај термин је најбољи и због тога јер је брисао све неспоразуме, поготову оне који се јављају у иностраној јавности. Брисао је дилеме и сумње и то да ли је то један језик. Различита имена сугеришу различитост, а из тога произлазе и проблеми” (Б. Остојић, 2005: IV).

Тројица признатих лингвиста и истовремено универзитетских наставника, Радмило Маројевић, Милош Ковачевић и Драгољуб Петровић, иако међусобни критичари, ипак много жешће критикују самозванца-лингвисту Војислава Никчевића. Њега критикују скоро у свему што се тиче ауторитета лингвистичког знања, па одатле посебно критикују његову ”заслугу” за преименовање српског књижевног језика у црногорски језик. Маројевић сматра невјероватном логику укидања књижевног (српског) језика који има своје име, норму, стандард као основна обиљежја која се занемарују а уводе нека културна обиљежја као што су национална и вјерска. То и сама дјеца препознају и не пристају на то ”јер напосто знају увођењем матерњег језика” који је *de facto* службени језик, значи укидање јединственог матерњег језика – српског (Р. Маројевић, 2004). Милош Ковачевић у полемици са Никчевићевим ставовима о језику прво истиче да Никчевић показује потпуно неразумијевање онога (језика) о чему пише, па експлицира основна полазишта, своја и противникова, о језику. Наиме, Ковачевић каже да он говори о генетском, структурном и етнолингвистичком критеријуму идентитета једнога језика, док Никчевић само о социolingвистичкоме обиљежју језика. И са тог социolingвистичког полазишта и становишта, Никчевић, без имало опрезности, именује (боље речено преименује) одређени (црногорски или српски) језик и тиме мијења онтолошки идентитет једног језика. У свом полемичком тексту М. Ковачевић износи заредом низ несувислости у Никчевићевом ”наравоучењу о језику”, а које се од стране његових истомишљеника и поборника прихвата ”здрово за готово” као да је права истина о језику (М. Ковачевић, 2002: 21). Но, без обзира на то што Никчевић константно ”трпи” немилосрдну критику од компетентних лингвиста, он се опет држи

као ”пјан плота” свог ”учења” и стално га износи у јавност. Изгледа, као да се боји да његово ”откриће” не доживи плагијат од неких других проучавалаца језика. Но, за црногорске (не)прилике, изгледа да је много важнији пројектовани наум самоволне политичке елите са квазиинтелигенцијом као подупртим стубом у освајању језика и писма него ауторитативно лингвистичко мишљење и још плебисцитом (пописом) у огромном броју изражено одређено грађана (59,67%) да говори српским језиком у односу на (21,53%) оних који су се изјаснили да говоре црногорским језиком (новоговором). Зато, није ни чудо, што се Никчевић полит-лингвистички осмјелио па ”егзактно” предвиђа шта ће се у Црној Гори десити са језиком. Политичку потпору он ће одратије вући, још из комунистичког периода. Зато, није се чудити што овај ”реформатор језика” пушта у јавност полит-лингвистичке гаранције да ће у Црној Гори бити у службеној употреби црногорски језик, ћирилица и латиница као равноправна писма, слободна употреба језика и писама националних мањина, преименовање катедре за српски језик у катедру за црногорски језик на Филозофском факултету у Никшићу и шта све не ”под капом црногорском”, све у складу референдумског процеса (В. Никчевић, 2003: VI-VII). Иначе, Никчевић се потрудио да, за сваки случај, пред самим пописом становништва, на свој начин, у јавности разјасни грађанима (Црногорцима) да се на попису изјашњавају (одређују) за *матерњи* а не за *службени* језик. За њега језик није само један од конституенаса нације, него далеко више, сама нација, чак и народ. То своје мишљење о *језику и нацији*, он поткрепљује етимолошким податком да је ријеч-именица ’језик’ на старославенском означавала народ као и тиме да је давно речено да је језик *срце нације*. ”Стога нико грађанину, закључиће Никчевић, не може забранити да његово језичко осјећање као саставни дио етничкога, народноснога и националнога идентитета буде јавно саопштено, транспарентно и сваком познато” (В. П. Никчевић, 2003: 16-17). Колико и како Никчевић разграничава појам ’народ’ од појма ’нација’ тешко да можемо утврдити али се далеко лакше да утврдити да, по њему, процес конституисања црногорске нације сеже у даљу прошлост, још у доба племенског живота Црногораца, чак и раније него се то одиграло у неким развијеним европским народима. Он вјероватно нема сазнања да се њемачки национални покрет рачуна као закашњели у односу на националне покрете у Енглеској и Француској као демократским друштвима у којима је тај покрет имао изражену демократско-грађанску и државно-политичку компоненту. За разлику од Енглеске и Француске у Њемачкој је био изражен романтично-хердеровски појам нације

са заједништвом језика, културе и историје. А тек шта све може бивати, догађати се, са распоућеним националним бићем у Црној Гори и то још закашњелог карактера, тек крајем другог и самим почетком трећег миленијума?! Новосадски лингвиста Драгољуб Петровић је поспрдно (како ће наш народ рећи) окарактерисао неке који, по сваку цијену, хоће да инаугуришу црногорски језик, од којих је један ко би друго био до В. Никчевић. Уосталом, лако је препознати сву тројицу, па иако им Петровић име не помиње када, поводом њиховог црногорског језика, каже: "Американци покорише сав свијет 'под туђим језиком', а не сјетише се да га преименују по критеријумима за које се залаже 'памет дукљанских академика'. То, уосталом није ни чудно: предсједник те академије још није завршио основну школу, предсједник неког 'сената' заборавио је да је, још не тако давно, боље говорио екавски од било којег Србијанца. 'Кодификатор' њиховога 'језика' још није научио која је разлика између придјева и прилога, (али је зато успио да израсте у највећег плагијатора ... у свеукупном лингвистичком еснафу). Нормални народи таквих проблема никада немају, али је зато цијепање језика сасвим уобичајена појава међу источнохришћанским народима, при чему је то најлакши и најефикаснији начин за њихово свакоруко поробљавање и пустошење" (Д. Петровић, 2004). Овај критичар и бескомпромисни и бритки полемичар још 1994. у *Летопису Матице српске* оштро је напао своје и својих сарадника (пријатеља) лингвистичке опоненте, исто поводом српског језика. Српски језик је, по њему, обиљежен двама крупним проблемима, а то су: правописни плурализам различитих лингвистичких групација и жестока расправа српских лингвиста у вези са предлогом стандардизације екавског изговора на свему српском језичком простору. Дакле, што се то "голим оком види", проблеми са српским језиком као да увијек постоје. И тада ће у том чланку у *Летопису* Д. Петровић скренути пажњу на језичке тенденције у Црној Гори које су објелодањиване у одређеним гласилима (*Elementa montenegrina*, *Монитор*, *Либерал*) и подупрте неким институцијама (*Црногорски ПЕН-центар*, *Матица црногорска*, *Црногорско друштво независних књижевника*, *Друштво естетичара и етичара Црне Горе*), као и издавачким кућама. У ствари, та борба за "нови црногорски језик", почела је прије нешто више од 3,5 деценије да би се већ од 90-их 20. стољећа све више разбуктавала. А та лингвистика је, како каже Д. Петровић, "превише аветала за нормално лингвистичко поимање" (Д. Петровић, 1994: 266).

Непосредно послите намјештеног референдума поранио је да се јави предсједник ДАНУ, књижевник Јеврем Брковић, да

би (за)цртао службени (не више матерњи) црногорски језик, али уз опрезну опомену измишљеном Институту за црногорски језик и језикословље, да се случајно не форсирају језички архаизми из деветнаестог стољећа у савременом црногорском језику. Узгредно Брковић напомиње добро планирање на Филозофском факултету у Никшићу у сврху да се студиј и наставни предмет зове *Црногорски језик и јужнословенске књижевности*. Још он додаје, као да је универзитетски професор или најпознатији теоретичар језика и књижевности, са упозорењем да у наставном плану треба да нађу мјесто и књижевности мањинских народа (Ј. Брковић, 2006: IV). Вјероватно са његовим допуштењем разлетјели су се и други послје референдума да, за сваки случај, притврде завођење црногорског као службеног језика у очекиваном новом уставу суверене државе Црне Горе. И ето док се овај текст припремао за штампу стиже у јавности политички наручени *Експертски текст Устава Републике Црне Горе*, сачињен од стране Савјета за уставна питања под руководством провјереног социјалистички-самоуправног експерта за уставна питања академика Мијата Шуковића. У том тексту новог Устава је већ без зазора у члану 12 (означеном – *језик и писмо*) зацртано да ”у држави Црној Гори у службеној употреби је црногорски језик”. Поред тога, црногорски језикоборци су се, прије тога, једноставно разлећели да искористе лингвисте са других простора ех-Југославије и да, под неком врстом наговора и намјештене интерпретације њиховог мишљења, употребе то исто мишљење као покриће свог права на преименовање српског у црногорски језик у Црној Гори. Тако су они, још од раније (прије референдума), користили мишљење Ранка Бугарског из Београда за домаћу употребу, да би га поново користили пошто су (за)добили ”своју државу”, без обзира и на то што их он јасно упозорава на посљедице од њиховог политичког наума о насилном преименовању језика. Наиме, Бугарски прво упозорава да би таква политичка самовоља, с обзиром на то да је огроман проценат (око 80%) од оних који ”могу говорити само српски или црногорски (на основу изјашњавања грађана на посљедњем попису становништва у Црној Гори), могла изазвати” нове велике потресе и раскол у црногорском друштву. Такође, још ће упозорити на опасност од вјештачког, по сваку цијену, стандардизовања црногорског језика, што би представљало његово својеврсно насилно удаљавање од српског. А ”какве год биле нечије жеље и амбиције, језик не трпи насиље”, закључује Бугарски (Р. Бугарски, 2006: X). Овдје ћемо поменути и типично навијачки став према ”догађању црногорског језика” Мидхата Риђановића, професора на Филозофском факултету у

Сарајеву, који се онако простодушно заложу за црногорски језик, језик свог поријекла (поготово ради бошњачког а још кад би могло ради босанског), да би за то истакао као ”главну аргументацију”: прво, фасцинантну говорничку способност Црногораца (”рођених оратора”), а што је посебно ”верификовао” преко ТВ-екрана слушајући предрепарандумску политичку кампању (вјероватно, посебно ДПС-овску) и друго, ”утемељено” политичким разлогом (вољом) и то тако, како сâм каже ”духовито”, ”да је стандардни језик дијалекат који се разликује од других само по томе што има војску и морнарицу” (М. Риђановић, 2006: X).

* * *

Српски језик се, свису изгледи, конституисао (стандардизовао и кодификовао) на сопствену штету, што представља својеврсни парадокс као што је, уосталом, исто тако питање етничког поријекла разних српских енклава те културни контекст па и питање саме православне вјере. Српски народ, па и национ, је доживио да се из њега издвајају посебни дјелови (дијалекти), политичком вољом (не лингвистичким одређењем и језичком експертизом) и то они дјелови који су Вуку послужили као основа најчистијег (најбољег) (из)говора као што је источнохерцеговачки тип говора, чији један дио захвата више од половине Црне Горе. Поред овог доминирајућег варијетета говора у Црној Гори је прецизно и јасно, поред других територија ван Црне Горе, утврђен и зетскосјенички тип говора. Да парадокс буде већи, једноставно се, вандалистички према српском књижевном језику, проглашавају његови дјелови, по пуком вјерском (не и етничком) кључу, бошњачким и хрватским језиком а други по новом нацио-државном кључу - црногорским језиком, са само додатним српским у оквиру чудновате одреднице матерњи језик, до слѣдеће прилике за инаугурисање црногорског језика. За самозване ”језикотворце” није уопште важно то што све ове називи језичке заједнице вишегенерацијски говоре и пишу једним јединим те истим српским језиком.

А када је већ ријеч о матерњем језику, без обзира на његову привремену употребу, онда њега не смијемо разумијевати као језик којим говори његова мајка, него језик друштвене средине и донекле одређеног културног контекста у којој вишегенерацијски живи јединка и ужа друштвена групација. На основу већ исказаног лако се да закључити да овакво преименовање језика, било по вјери било по нацији или држави, представља својеврсни вандализам над српским књижевним језиком.

ЛИТЕРАТУРА

Амфилохије, (2004), *Између језика љубави и језика мржње*, Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар

Бећковић, М. (1998), *Споменик у језику*, (забиљежио В. Гавриловић), Подгорица: Побједа, (дневни лист), субота, 23. октобар

Бећковић, М. (2004), *Разбијено огледало српско*, Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар

Бећковић, М. (2004), *Црногорски је једини страни језик који се предаје на српском*, (Забиљежила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, четвртак, 30. септембар

Бошковић, Р. (1978), *Одабрани чланци и расправе*, приредили: проф. др Душан Јовић и проф. др Светозар Николић, Титоград: ЦАНУ

Брборић, Б. (2005), *Поријекло, домети и одмети лингвистичке монтенегристике*, Никшић: Распеће језика српскога, бр. 4 (октобар)

Брковић, Ј. (2006), *Питање црногорског језика мора бити уставно ријешено*, (Интервју водила В. Војиновић), Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 10. јун

Бугарски, Р. (2005), *Језик, идентитет и мањине*, Подгорица: Васпитање и образовање, бр. 1

Бугарски, Р. (2006), *Ново име језика изазвало би нове велике потресе*, Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 29. јун, стр. X

Вуксановић, М. (2004), *Сиротињи су дали да глође причу о језику*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН (дневни лист), уторак, 21. септембар

Ивић, П. (1987), *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, (предговор за: В. С. Караџић, *Српски језик*), Дела Вука Караџића, Београд: Просвета – Нолит

Ивић, П. (1991), *Из историје српскохрватског језика*, у: *Избрани огледи*, Ниш: Просвета

Јеротић, В. (2004), *Нестаје патријархално друштво*, (Забиљежио З. Шакотић), Подгорица: ДАН, субота, 25. септембар

Караџић, В. С. (1987), *О језику и књижевности (изабрани списи)*, Дела Вука Караџића, Београд: Просвета – Нолит

Караџић, В. С. (1987а), *Српски језик (1848)*, Дела Вука Караџића, Београд: Просвета – Нолит

Клајн, И. (2004), *Не бих се усудио да предајем "црногорски" језик*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, петак, 24. септембар

Ковачевић М. (1998), *Србистика и статус тзв. босанског језика*, Србистика / *Serbica*, Година II, бр. 1-2, Приштина, Извршни издавач: Sanimex, Београд

Ковачевић М. (2005), *Конструкција с приједлошким изразом са све – новинарски новитет савременог српског језика*, Зборник радова: *Шести лингвистички скуп "Бошковићеви дани"*, Књига (Научни скупови) 75, књига (Одјељење умјетности) 23, Подгорица: ЦАНУ

Ковачевић, М. (2002), *О језику се мора нешто и знати*, (*Полемика*), Подгорица: Побједа, недеља, 30. јун

Ковачевић, М. (2004), *Због матерњег свијет се смије Бацковићу*, (Интервју водила Б. Брашњо), Подгорица: ДАН, понедељак, 4. октобар

Копривица, С. (2004), *Позориште јесте вурење кроз прозор*, (Интервју водио Н. Радовић), Подгорица: ДАН (дневни лист), четвртак, 4. новембар

Кувачић, И. (1979), *Обиље и насиље*, Загреб: Напријед

Ливада, С. (1977), *Етничко – чишћење – злочин стољећа*, Загреб: СКД Просвјета

Ливада, С. (2003), *Лепе књиге лепо горе*, Загреб: Просвјета, година 10 (35), бр. 59 (660), новембар

Маројевић, Р. (2004), *Матерњим извршили уставни пуч*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, четвртак, 14. октобар

Милосављевић, П. (1998), *Граматику, речници и правописи српског језика*, Србистика / *Serbica*, Година II, бр. 1-2, Приштина, Извршни издавач: Sanimex, Београд

Михаиловић-Михиз, Б. (1990), *Личне заменице Матије Бећковића*, *Поговор* за: Матија Бећковић, *Рече ми један чоек*, Сабране пјесме, књига друга, Београд: Српска књижевна задруга, БИГЗ и Универзитетска ријеч (Никшић)

Морин, Е. (1983), *Како изаћи из 20-ог столећа*, Загреб: Глобус

Николић, В. М. (1987), *Поговор: Вукова језичка револуција*, у: В. С. Карацић, *О језику и књижевности*, Дјела Вука Карацића, Београд: Преосвета – Нолит

Никчевић, В. (2003), *Црногорски се језик по мојим књигама већ предаје на десетинама универзитета у свијету*, (Интервју водила Ј. Павићевић), Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 17. 05.

Никчевић, В. П. (2003), *Грађани се на попису не изјашњавају о службеном него о матерњем језику*, Подгорица: Вијести, недеља, 6. септембар

Остојић, Б. (2003), *Црногорски тип ијекавице треба да се ослони на сопствену језичку праксу*, (Интервју водила Ј. Павићевић), Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 26. 04.

Остојић, Б. (2005), *Црногорски књижевни израз у процесу стандардизације*, Зборник радова: *Шести лингвистички скуп "Бошковићеви дани"*, Књига (Научни скупови) 75, књига (Одјелјење умјетности) 23, Подгорица: ЦАНУ

Остојић, Б. (2006), *Сви су термини условни*, Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 10. јун

Палавестра, П. (2004), *Суштина матерњег је сепаратизам*, (Забилежила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, петак, 8. октобар

Петровић, Д. (1994), *Српски језик данас или зла памет у злом времену*, Нови Сад: Летопис Матице српске, Год. 170, Септембар, Књ. 454, св. 3

Петровић, Д. (2004), *Творац "црногорског" је у лингвистичком бунулу*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, уторак, 28. септембар

Петровић, Д. (2006), *Језик и политика у Црној Гори* (Разговор водила К. Петровић), Нови Сад: Летопис Матице српске, год. 182, март 206, књ. 477, св. 3

Пижурица, М. (2004), *Замислите рјечник енглеско-матерњи*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, сриједа, 22. септембар

Пијаже, Ж. (1979), *Епистемолошка наука о човеку*, Београд: Нолит

Пипер, П. (2004), *Матерњи је "пиратска" верзија српског*, (Разговор са П. Пипером водила Ж. Јањушевић), Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар

Радовић, В. (2003), *Звучна домовина*, Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 6. децембар

Рашета, Б. (2003), *На почетку бијаше ријеч*, Загреб: Просвјета, година 10 (35), бр. 59 (660), новембар

Риђановић, М. (2006), *Црногорац не говори он увијек држи прекрасан говор*, Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 5. август, стр X

Сапир, Е. (1974), *Огледи из културне антропологије*, Београд: БИГЗ

Симић, Р. (2005), *Дијалекат и књижевни језик*, Зборник радова: *Шести лингвистички скуп "Бошковићеви дани"*, Књига (Научни скупови) 75, књига (Одјелјење умјетности) 23, Подгорица: ЦАНУ

Симовић, Љ. (2004), *"Матерњи језик" је дневнополитичка мода*, (Интервју водио Н. Радовић), Подгорица: ДАН (дневни лист), субота, 23. октобар

Стевановић, И. (1988), *Студије и расправе о језику*, Никшић: НИО Универзитетска ријеч

Стојановић Ј. (2005), *Стандардизација језика и његово именување*, Зборник радова: *Шести лингвистички скуп "Бошковићеви дани"*, Књига (Научни скупови) 75, књига (Одјељење умјетности) 23, Подгорица: ЦАНУ

Торић, Б. (2005), *Злоупотреба једног лингвистичког термина*, Зборник радова: *Шести лингвистички скуп "Бошковићеви дани"*, Књига (Научни скупови) 75, књига (Одјељење умјетности) 23, Подгорица: ЦАНУ

Ђупић, Д. (2004), *"Аветна лингвистика" створила "црногорски језик"*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, уторак, 1. октобар

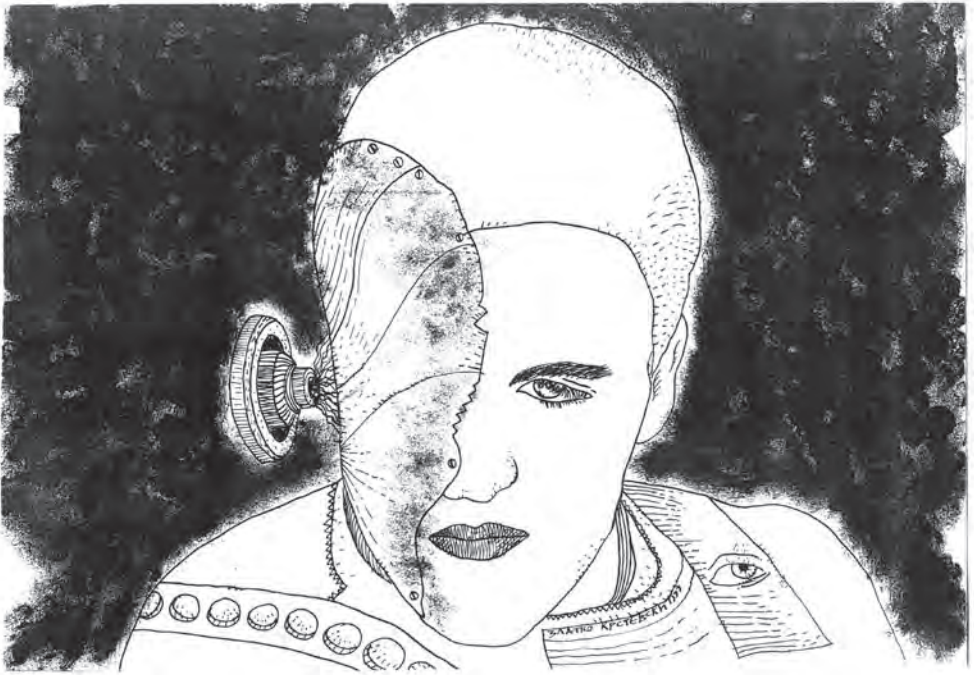
Фекете, Е. (2004), *"Матерњи" је политичка којештарија*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, сриједа, 20. октобар

Церовић, Р. (2003), *Црногорски језик – фикција или реалност*, Подгорица: Вијести (Арт – додатак), субота, 20. децембар

Чађеновић, Ј. (2004), *"Нови Црногорац" је ругло славне Црне Горе*, (Интервју водила Ж. Јањушевић), Подгорица: ДАН, субота, 20. новембар

Шијаковић, Б. (2004), *Матерњи је језик батине*, Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар

Шћепановић, М. (2004), *Терор језичких незналица у Црној Гори*, Никшић: Распеће језика српскога, 16. новембар

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Коста РАДОВИЋ

Коста РАДОВИЋ

ВЕЧЕРА ЗА ОБА СВИЈЕТА

МЈЕСТО ЗА СОПСТВЕНОСТ

Најљепше је мјесто иза јабуке -
љепше мирише земља него плод!
Ту цвјета младо небо,
ливада - Росуља
Ту отворено око Успенија -
моје јесам гдје - јесам.
Ту - глас...
Кад живот не може носити сопственост -
ту наслон себи жудим:
крунишем своје -
мирис...
Најљепше је мјесто:
„у свијету - други свијет“;
мирис молитве, земље, јабуке,
прозора Успенија,
пјесникова гласа
и руке, наслоњене на прозор,
гдје вјетар доноси перо голуба.

Најљепше, најљепше мјесто –
гдје се Мајка јавља,
са својим Дјечаком-
до Јабуке, до прозора; -
ту се суза топи као Сунце,
ту мирише - бол,
Путник сам ја - ту!
Нек мирис - роси!

(Росуље, мјесто код Пивског манастира)

ПИВА – МНОГООКА ОД ЈЕДНОГА ОКА

Твоја љепота,
због смрти чувена,
твоја тајна, расута
у звуку манастирског звона,
твоја молитва -
мој посљедњи завичај -
да ли је звучна васиона
ил жртва одабрана
за свеопшти потоп?

Твоја бијела вода,
настала прије ока,
твоја ријека од ријеке
и Око од мог ока -
да ли је ум иконе
и дрхтај свјетлости
ил жртва одабрана?

Твоја пчела у стијени,
закрштена Христовом руком,
твој крст уз који селе
свеци неиспавани
и мој табан пресјечен
-да ли је то нововјеки Ној
ил жртва одабрана?

Твој жртвени гроб -
на небу што сија
са мојом раном,
твоји врхови - бијела чеда
васионе, - тај вид

мога вида, та Византија моја
на ријечи и горе,
тај Свевид Бића
и звука, Сунца и воде,
стијена,
крила,
тај плусак свјетлости
изнад Јабучилове туге -
је ли то икона жртве,
икона страха мог
за страшну причу -
потоп,
Пиво свевиднице -
многоока од Ока једног!

ДОБА УМИРАЊА РИЈЕКА
(пјесма прва)

Пјесника и манастир селе
из вјекова.
Селе наше пространство,
наше слике,
тајне очи.

(Жалиће,
свако ће понасоб жалити.)
(Онима што ће послѣ нас доћи,
на овом мјесту тражити
знак, биће прекасно.
Удариће копитама
у сјећања)
Ова сеоба је пресијек.
Говорим:
разиђују нас,
просипају вјекове,
није ми добро
што сам створ људски,
без ријека и звијезда,
без молитве
на извору.

У страшном трену вјечности,
не личим себи...
Сјенке шапуталице
брзо понављају:
“Ријеке су изгубиле здравље.
Милост је утекла из човјека:
разиђују манастир
и пјесника”

СЕОБА МАНАСТИРА

Свеци, браћа болна,
неиспавани
путују уз бријег.

На поласку одломише
груменчиће зрелог срца -
њажност да им је

од жетелица, рибара и Ока ријеке.

Птица другог дјетињства узлијеће,
а ја видим анђела у ранама -
на извору лавру
разидану.

ПОСЛАНЦА ПИВИ

Срешћемо се
у Књизи
под Иконом.

Притајиће се
птице и кише,
чудиће се живи –
шта им говорим.

Биће ријеч од Кости,
а Кост од Ријечи.

Говориће о веселом
јединцу,
ти ћеш се засипати
прахом из облака.

Доносиће седморица цвијет
са врела.
Старци, на праговима,
плакаће као разорени град.

Отвараће Књигу поријекла,
дивиће се Истоку, закопаном
крсту.

Биће Добра вода
далеко као Душа.
Само глас Оног казаће
напаћени мук - гдје је.

Они што мрзе,
гаје варљиву ријеч,
журиће на ријеку,

а она ће тећи
испод кровова.

Тражиће Вјеверицу,
давно прогнану,
због Језгра.

Проходаће од бола стабла,
травке -
због браће и небраће -
да се спасу
у Књизи.

А Књига ће
примити само Глас,
биће Гласница.

Заспи се тад прахом
из облака,
заспи се прахом
од Кости, –
Кост ће процвјетати,
Сунцу на помолу,
сестро моја невјесто,
вјетру на удару,
на великом снијегу,
озебла.

Искочиће Вјеверица,
давно прогнана,
показаће Језгро.

Биће Ријеч од Кости
а Кост од Ријечи.

ВЕЗЕНА ТУЖБАЛИЦА

Својим очима кажем:
нигдје на огњишту жара,
сем у пјесми слијепа гуслара;
нигдје брата, сем нејака Уроша;
нигдје пјесме, сем везене тужбалице!
Помози, Јаки, нејакоме!
Да ли ће ослијепити крст
на содом - Косову, у руци
последње Косовке?
Да ли ће гробови изгубити
своје небо одабрано,
његовано у крвци и божуру?
Да ли ће неимари Грачанице
вино однијет у гласу
своје молитве неспокојне?
Да ли ће пјеснику порасте
дуге плаве канце,
умјесто њежних руку?
Да ли ће везена тужбалица,
без свог рода,
наћи завичај молитви
као жива вода?
Помози, Јаки, нејакоме!
Својим очима кажем:
нигдје брата, сем нејака Уроша,
нигдје пјесме, сем везене тужбалице.
Помози, Јаки, нејакоме!

МАЈКИНА ЧАМНИЦА

Кад гледам прокос на небу
низ који трче косци за Сунцем;
кад разбијам залеђени сат, -
сјетим се њене зјене,
њеног зова.

Она трчи за мном:
ослобађа ме страха глади, жеђи, леда,
просвијетли
поруку сна.

Она чара муљ и глину,
она ме изводи из таложења
кад сам далеко, у опасности –
не би ли вратила отпуштена сунца
на прокос неба, на ријеку.

Кад гледам прокос на небу
низ који трче косци за Сунцем,
кад разбијам залеђени сат –
сјетим се њене зјене,
њеног зова.

ЉУБАВ СА РЕКЕ

Дрхти над реком тело,
страсти моје стреме:
волим једну, зацело,
преко, а Сунце, у теме,

љуби је сад. Креће
она у вир, виновник
свега. Здрава за столеће
цело, лепа као стих –

свеж. У пљусак
скочи, до дна рони.
Као брз и лак
ветар, скок зазвони.

И јуримо се славно
кроз небесни вир...
Све пени, није давно,
рекло би се, а мир –

ту се следи, замре.
Славно беше биће
женско. И то пре –
струји у чаши за пиће.

ПАДОШЕ СЛИКЕ СА ЗИДА

Веси

Кад мука оте ти ријеч,
падоше слике са зида. Крај!
Просух мастило и млијеч,
потопих се као завичај.

јун, 1994.

ДОЋИ

Дођи кућо моја Ја сам твоја срећа и луна
Шума је отворила стазу до врела.
Дођи језером као свјетлост нашег чуна
Кроз ову ноћ дођи топла и бијела

Шапућу траве ткају нека крила
Низ бријег се котрља кугла ноћи
Ватра - луталица у шуми се изгубила
Црни мач непознатог туда ће проћи

Дођи кућо моја Ја сам твоја срећа и луна
Простор је зао без твог додира дођи блага
Дођи језером као цвијет нашег чуна
Дођи - љубав је смјелости снага

Ратко ДЕЛЕТИЋ
Селимир РАДУЛОВИЋ
Стевана СРЕМАЦ
Јован ДУЈОВИЋ
Никола МАЛОВИЋ
Милосава МИЈОВИЋ
Радомир РАЈКОВИЋ
Милош СИМУНОВИЋ
Из кинеске поезије

Ратко ДЕЛЕТИЋ

ОДНИЈЕЋЕ ВЈЕТАР МОЈЕ ЗАПИСЕ

У шуми нестаје сваки траг,
Ријечи које изговарају извори.
У шуму ако одеш не враћаш се више,
Убиће те њена самоћа, тама.
Шума је звијер.
Гледа ме стабло како стојим,
И не разликујем се од њега,
Биљка сам, камен, дрво,
Киша што долази из далека,
Тако ће тећи ријечи.

Ово су странице мога живота,
Моје године.
Јесен је, однијеће вјетар
Моје записе,
иструнуће као лишће,
Као соба пуна књига.

МРТВЕ СТВАРИ

Отворио сам врата куће,
Никог нема
Сретају ме ствари,
Мајчина и братова слика
Гледају ме неме очи и кажу:
Наложите огањ,
Шта си стао напред себе,
Учини нешто.
Све је ту,
Само ти крени.

МОСТОВИ

Падају птице, паде сунце,
Измиче дан, нестаје земља.
Они који ће доћи да ли ће знати
Шта се збило.

Убили су ми извор,
Земљу разорили, шуме, гробља,
Али још ходам усправан.

Нема више обала, мостова,
Мртва ријека.

*Бранков мост,
Београд, маја, 1999.*

ДАН

Бомбардовање домовине, 1999. године

Поглед
Кроз цијев ока,
Нишан у срце.

Овај језик нема ријечи,
Овај пакао.

Остале су
Неубијене наше поруке.

УБИШЕ МОЈЕ НЕБО, КЊИГЕ

Чекамо смрт,
Чују се дубоки кораци,
Мртви градови,
Црно сунце се њише.

Убише моје небо,
Убише ријеку, поље, траву, птицу,
Убише прољеће моје домовине,
Убише књиге, мртве, разорише,
Убише.

Овоје наша књига,
Она бесједи. Записано је све на листу,
Натрави, сав њихов злочин.
Раздвојено је небо и земља,
Нема ни гаврана да јави било коме
О нашој судбини.

Боже, свијет је остао сам.
Нама не припада више ни смрт.
Између траве и неба разбацано људско срце,
Идемо, дошао је дан да се нема куда,
Црна ватро, црна вода, црна слобода,
Сви чекамо смрт,
Одбрану слободе.

Маја, 1999.

МОРЕ, ГАЛЕБ

Галеб ломи бијело грло
На пучини мора,
Гине у ваздуху.
То није више лет, вријеме,
То је борба
На отвореном.

Без игдје иког, без ичег,
Празан лет.
Далеко је обала као нада,
Хоће ли издржати крила
Без узмаха, без видика.

Траје усамљен љет.

ЦЕПНЕ КЊИГЕ, ЗАВЈЕСЕ

Не узимај нож,
Не изусту сјечиво ријечи,
Немој рећи што Господ не збори,
Исписана је црна књига живота.
Нема више поезије,
Ово је вријеме без пјесника.
Цепне књиге и чипкане завјесе
Између женских бјелина.

Мртви лабудовии твој поглед,
Сперма у епрувети самује у замрзивачу,
Црна цијев воде, историја живота,
Нестала јесен у завичају, тешка времена.
Мртва птица, огледало дана,
Писма и застарјеле фотографије
Минулих пјесника испуњавају празан простор,
Одасвуд зид и пад,
Нема мјеста за наду, нити за очај.

(Десетак дана преје његове изненадне смрти, пјесник нам је послао ове стихове. Објављујемо их с дубоким поштовањем и према пјесничком дјелу и према личности овог драгог нам човјека и пријатеља. Нека га Господ уведе у Рајско насеље!)

Селимир РАДУЛОВИЋ

(О тајни Ризничара свих суза)

У књигама не нађох ништа!

Беше то махом зелени засад чији једри
И нахерени плодови даваху лажну
Наду.

Ништа не нађох у њима!

Ни муњу слепца што певаше и тужаше
У исти мах, ни невидљиву и
Непотрошиву врпцу, ни удешену и
Искидану крошњу, са Златном граном,
У чијем замишљеном хладу рађаху се
Звезде.

И док трчах за сенком, с ватром у рукама,
Испијах пехаре, пуне, ведрозрачне,
Затурене, а вечне древне приче.

Беху то чудеса свакојака –
И рађање из цвета лотосовог и летење
На облаку, и седење на дуги, и потрага
На дну мора, за чудотворном травом
И за златним печатним прстеном,
Анђеоским, између плећака.

Па ипак, у књигама не нађох ништа!

Ни страх, ни наду, ни веру Оног што
Додиром руке даваше здравље другима.

И не могоше се загубити и не
Ишчезаваше из очију, већ умираще –
Васкрсавајући!

Оног што рече:
- Ко ме изгуби, мораће да ме нађе!

У Књизи је, с печатом новим, Оче, све!
Скривена до бола, похрањена у вечности
И тајна, твоја, вековечита - и тајна
Ризничара свих суза!

А тражио сам даноноћно, листао и
Оно што никада олистати неће.
Удисао бели прах, тровао се њиховим
Отровним млеком, излагао зрацима
Црног сунца.

Путовао у земљу мрака, спуштао се
У бунар живота, напуштао своје тело,
Хтео да ухватим и заробим смрт,
И купао се, без мајке, у зачараној
Води Стикс и у тешитељској
Легенди о невидљивом.

Док не дођох до Оног што немаше
Камена на који би главу своју спустио,
Нит' постеље - до бразде на каквој
Њиви, до корита крхке барке и хлада
Старе маслине.

И не чух речи које постидеше оне што
Цеђаху комарца и камилу прождираху,
И лажно се мољаху. И дигоше грешнике
И задобише сиромаше.

Беше то говор који се први пут чује,
Беше то млада реч бегунца што
Справљаше нови печат - с бојама
Светлим и чистим,

Учитеља што на трошним праговима
Кућерака, у синагогама, на малим
Градским раскрсницама, из лађе, или на
Обали језера, учаше Галилејце своје.

Па ипак, као Идумејац страшни, убица
Жена својих и деце своје, кад год
Зашушти невини лист и затрепери
Сенка нека,

Враћах се у зелени засад, у чијем хладу
Све сенке беху исте, а плодови, сад
Смежурани, без боје и живота.

Шта скривих, шта згреших, Оче,
Кад застраши се срце!

Јер не знах
Кад падах - да падао нисам, Оче!
Кад стрепех - да бивао сам тада, Оче!
Кад губих - да добијах тада, Оче!

Јер шта је благо пропадљиво и празно
Уздање у њ и светлост у којој
Купасмо се - ако не дрхтај пред даром
И милошћу Божјом!

Јер шта је ваздух испоснички, и облак
Што лута изнад наших глава, и човек
Са знањем - шта је, ако љубави нема!

Но иако захваљивах на изласку и
Заласку сунца и не расипах дане,
А године, ипак, иђаху својим путем,
Из сна - о свету не мишљах тако!

А ко беху тихи, на земљи, Странци, што
У ћелијама, у кули изгнаничкој, не губећи
Наду, крепише милошћу и утехом, док не
Летех крилима својим, о томе не знах
Ништа!

Све до часа кад дигоше ме, из суза
У радост душе, као кад после буре
Мир насели срца наша и душу нашу,

Да се одрекнем себе и понесем крст свој
И пођем за Господом кад трже се, из сна,
Изљуби каменове и сломи стари печат!

О, Истино вечна,
О, речи вечне живота вечнога!

(Бегунцу, брату)

Отворите капије града, да огласе се
Звона,

Да заблиста свет бездомних и чистих,
Да уђуте ти гласи неопрезни.

Отворите капије златне, катанце разбијте,
Браћо,

Да уђе вековечити Дечак,
Да уђе Пастир стада –

И да га уста славе и да га душа хвали!

У сиромаштву Сиромах, у простоти
Прост, што најави га, немирном
Својом сетом, љубитељ летњег хлада
И чувар златних пчела.

Да уђе човечја душа, и Син, и Отац,
Браћо, стидљиви зрак што удева се кроз
Лук небеских врата, Господар Авраамов и
Наш.

Отворите капије, браћо, сад збогом
Добошари, уклоните синови блата из
Земље Мизраимове,
И запреге трошне - оружја звекет
Страшни, за њега, браћо моја, што у
Сенци младог лишћа листаше
Природе књигу.

И из ње узе језик и мирис ливадски, Очев,
Што дизаше се до неба.

И слушаше шум трске -
Што под ударима ветра свијаше се
Крај реке

И гледаше зелену траву и кринове
Црвене, и жуте, и љубичасте, и смокве,
Што скриваху се иза мркозеленог лишћа.

И гују стидну, и смука, те ледне
Сенке, браћо, и стада бројна по
Пашњацима.

Отворите их, браћо, капије мисирске,
Браћо –

За глас који говори, за руку која пише.

Цареви да га приме, свештеници да га
Истрпе, богати да га презру!

Из суза непогоде, да сине природе
Лице и радост објаве зоре
Кад избори се са сенком врелом ноћи!

Отворите их, браћо, капије тамничке,
Браћо -

Јер градови су пусти и браћа наша су
Пуста! За Изгнаника, браћо, за Странца
У кући својој. Да запевамо, браћо,
Да заплачемо, браћо, пред славом и
Ловорима, пред душом човечјом,
Чистом и потрчимо за сенком,
Утешимо се њоме –

И клонимо се оних што као дим ће проћи!

(Јерусалиме, Јерусалиме!)

Благо теби Јерусалиме!
 Јер те благослови Господ, са Сиона,
 Као дом Господњи! И у теби сабра расуту
 Децу своју.

А дизаше те вечна свећа Израилјева
 И син његов, премудри, чије све речи
 Беху праве. Јер плод му беше бољи
 Од најбољег злата и беше радост оцу
 Својему —

Па кад те разорише они, што их, као прах,
 Расипаше ветар и претворише у зидине
 Заплака и посла звери и чету злих
 Анђела да се пролије крв њихова,
 Као вода око Јерусалима!

И тешко теби Јерусалиме!
 Јер убијаш пророке и каменујеш
 Послане теби! Граде горди што
 Сурваваш се у град патњи.

А колико пута, кад спуштах се с брегова,
 Стрмих, хтедох да саберем чеда твоја!

И кад, по путу, простираху хаљине
 Своје и кад се радоваше и небо,
 И рашће, и звери јаросне. И камење,
 Моје, сирово, неуглачано.

И где је сада надање твоје?

Кад посече дрво сирово које даваше
 Хлада путнику и плода гладноме.
 Јер не позна време у којем си похођен,
 Па ће срушити и тебе и децу твоју!

(О, Дете златно)

О, Јагње Божје, спасење вечно, о, мила,
О чиста, планинска реко, у коју се ули
На стотине потока бистрих,

О, сунце сјајно, виде очни, о, истино
Вечна, псалме вековечити, надање
Будно, што плетеш венац небески!

О, добри, о, благи Исусе,
О, Дете златно чији се златни повој, као
Муња, шираше од Истока према Западу,
Пределима већим од неба и земље!

О, тело наше, о, крви наша,
О, крвљу улепљене власи наше.

О, непокорна и јогунаста природо наша,
Проста душо сиромашка, прво и последње
Што ме сабра да видим да је милост
Божја давати а не узимати!

О, доме светли молитве наше –

Ти испра око и ухо грешниково и почисти
Оне који у трампу даваху реч и грамзише
За благо земљаним! Скитачу чедни, што
На први Дан бесквасних хлебова нађе
Крчаге воде с извора силоамског
И кушаше све моћи душе –

Кад се чаша спушташе од уста до уста!
О, ведри дане, галилејски, о, путе,
Ведрозрачни, одмуцана молитво моја!

Сад плачи Стено, брате, радуј се Петре,
Сине Јонин, и ви, синови Зеведејеви,
И све камење, сирово, неуглачано,
И сва деца земаљска, на мразу, без
Сунца, нек' заплачу –

Ево уздаха увенчаног, ево срца
Увенчаног, јер Син Човечији немаше
Где главе заклонити!

*(Из књиге Где Богу се надах, Народна књига/Алфа, Београд,
2006 – награда Печат Вароши Сремскокарловачке, за 2007)*

СМЕНА ГОДИШЊИХ ДОБА

Пили су јутарњу кафу заједно, а опет свако за себе. Он у углу собе, читајући новине у својој новој плишаној фотељи (стару су бацили недавно, била се опасно приближила стању распада), она за столом, уз неки од јутарњих програма на телевизији. Што не значи да нису разговарали. Он би извукао неку вест из новина па би је заједно претресли. Она би прокоментарисала неки приказ са екрана, а он би обратио пажњу. Волели су обоје тај део дана, кад млађи одведу децу у школу и оду на посао, а они остану сами, на миру.

Али, јутрос је он невољно листао новине а ни до разговора му није било. И устао је намрштен. Она се правила да не примећује његову зловољу, што га је и нагнало да проговори. Јетко.

- Ко каже да је старост лепа, е, тај лаже!

Па ћути и чека реакцију. Жена се смеши, окренута леђима да он не види. Види да је време кишно, тмурно, притисло, пао му је дан на плећа, а и влага му не прија костима.

- Опет те боле колена?

- Боле, наравно да боле, вучем се около к'о пребијен пас. Ал' није само то! Заборавим где шта оставим, журим да се обријем ујутру док се још нисам поштено ни видео у огледалу, иначе се уплашим од самог себе, брада ми побелела к'о у деда-Мраза! Бар да ми је и онај његов цак, пун свега и ко зна чега још, овако сам обелео низашта!

- Ајде, шта си се јутрос унамћорио, шта ти фали?!

Он гунђа себи у браду и одсутно листа новине.

Она решава укрштеницу у некој, ко зна од када Енигматици.

- Старац и море. Ко је написао Старац и море? Знам, али, не могу сад да се сетим.

Он је погледа преко новина, мало озлојеђено.

- Је л' ти то мене...

Па видевши недужан израз на њеном лицу само рече:

- Хемингвеј. Глупа књига.

- Глупа? Зар он не беше Нобеловац?

- Па шта ако је, стално деле те награде па им се и омакне. Вуче старац рибу, вуче риба старца, кроз целу причу. И таман кад мисли да је победио, и довуче је до обале, види да није добио ни Р од рибе! Само костур!

Она пажљиво слуша.

- Али довукао је до обале? Није се узалуд борио. Видиш да је ипак победио, и костур је неки доказ.

- Изем ти такву победу која се доказује костуром! Ма, није он цабе Нобеловац, лепо нам је свима показао шипак! То што на крају и добијемо, борили се, не борили!

- Стварно, шта ти је данас? Хоћеш да идемо негде?

- На кишу? Молим те, јеси то сама смислила ил' ти је неко помог'о?

- Шта фали? И нећемо ми баш на кишу, него под кишобран, па у аутобус, па...

- Па? Аха! Па?

- Пааа, нема везе, да мало изиђемо. Вратићемо се ако ти не прија. А ето, можемо до Тодора и Соње, на разговор, дуго нисмо били.

- Што је некеме до гостију у понедељак пре подне! Али, ајде, добро, ионако не знам шта би', идемо мало напоље. Само, немојда ми се жалиш ако покиснеш па почну леђа да те боле. Или ко зна шта...

За пола сата изишли су из куће, заједно испод једног великог кишобрана. Он, и даље мрзовољан, мантил се на њему накострешо, шешир намакао на чело, ћути. Она, као да све то не примећује, смирено га држи испод руке и хвата корак са њим.

У превозу гужва. Поред свега, и мокри кишобрани лепе се уз ноге. Она га гледа испод ока, опрезно, ишчекујући, међутим он прелази преко овога без речи. На следећој станици сиђоше нека деца и њих двоје седоше.

А возач аутобуса, млад, насмејан, бучан. Гласно разговара са путницима на свакој станици, креће нагло и вози брзо, као да бежи из богтепита какве неподопштине. И мало-мало, па окреће радио покушавајући ваљда да ухвати неку одређену станицу.

Они седе и ћуте. Гледају кроз прозор. Има још доста до центра.

Радио непријатно закрча, па утихну. Нагло се, као да долазенегде извана, аутобусом разлегосе звуци Бечког валцера.

Гледају се изненађено.

Ништа их не питајући, музика их обавија, подиже, носи на један подијум по коме су биле исцртане беле раде, а они плешу готово их не дотичући, као да им је жао да газе по њима. Она у плавој хаљини од свиле, сјајну црну косу скупила у коњски реп, а сва се претворила у очи, у поглед којим се упила у њега. Он, у црним панталонама и сивој кошуљи (још није имао одело), држи је у наручју удивљено, и ништа не види сем оних очију.

Није возач променио станицу на радију. Аутобус је задрхтао прелазећи преко неке препреке на путу, (можда само лежећи полицајац), музика се прекинула и зачуо се глас спикера.

Он се збуњено смеши правећи се да не види нежност на њеном лицу.

-Добро јутро, децо, промрмља. Сећаш се, тако су нас некад будили из најслађег сна. Укључе ујутру радио, јави се спикер и – готово!

Она ћути, боји се да је глас не ода.

А затим, опет почне музика, и то она која се у градском превозу ретко чује. Вивалди, четири годишња доба.

Киша је узроковала застој у саобраћају. Аутобус је дуго стајао у Булевару деспота Стефана, а они су слушали...

На првој следећој станици сиђоше, праћени последњим звуцима арије, помажући једно другом, не гледајући се у лице. Испод плавог кишобрана обрубљеног ситним белим цветићима, присно се ослонише једно на друго, и то их ослободи напетости. Она је приметила да он хода усправније него јутрос, и да боље савија колена, али је ћутала, овога пута не из опреза, већ смирено, задовољно.

Кад стигосе до семафора, он пребаци кишобран у леву руку а десном је загрли, овлаш, као стидећи се. Проговорио је тихо, гласом мало напуклим од пригушене тоpline.

-Има много тога лепог и у старости. Ми смо имали наше пролеће...

Искренула је мало главу да га погледа у лице.

-И лето, рекла је... и... Богата је старост, има сва годишња доба на једном месту. Као Вивалди.

-Као Вивалди, понови он, и пређоше улицу.

Јован ДУЈОВИЋ

ХРАБАЛ

Окићен
титулом дрправа
Бохумил Храбал ће се
опробати
као ливац у челичани
ипивари
продавац галантерије
на жељезници
откупљивач отпада
резач старе хартије
док није -
како ми је казивао
Брана Петровић -
одлетио
не с болничког прозора
већ са свог радног мјеста
из пивнице
„Код златног тигра”
кад се
устремио
„Строго
контролисаним
возовима”
право
у вјечност
што ће да буде
једини разлог
због чега се
нијесмо срели
ни у љето
1989.
када ме је
осујетила
опрезна
Чешка
полиција

Август 1989.

БРУЈ ХЛАДЊАКА

У Болници сам,
 Изнад постројења
 Моћних фрижидера,
 Који даноноћно брундају
 Одржавајући у кондицији
 Тек охлађене лешеве,
 Штоће одатле
 Један за другим;
 Уз сву жалост/радост
 Отићи на
 Посљедње путовање
 У завичајне вртове.

Подгорица, 28. септембар 2007.

ЕМПЕДОКЛЕ,
КОНАВАОСКА ГОВЕДА

У часу док тумарам око Етне
 Не могу да се концентришем
 На оно због чега сам
 Над овим папиром
 Од оних који се
 На ТВ - екрану хватају
 За бијела и мрка вимена
 Конаваоских крава.
 Зашто Црна Гора плаћа
 Обилату ратну рату - брату
 Ако није била у рату?
 Зашто је Емпедокле
 Правио од себе будалу
 Ушавши бос у гротло
 Могао је да се повреди?

Зашто су невине краве
Из питомог краја
Страдале
У кршевитимпредјелима
Далеко од завичаја?
Јадне краве
Славни Емпедокле!
Али о`кле
Овдје краве?
И о`кле
Емпедокле?
Тамо гдје је
Хладно/вруће
Све је могуће!
Шта је импликација
Свега тога
Између Црне Горе
И два три
Безразложна бога?
Шта јесте шта није
Између сецесије
И агресије?
Зарсу само тамо
Српски војници
И њиховигенерали
Краве музли, гинули
И мољакали?
У овом страшном добу,
Само се говеда још
Преврћу у гробу.
Бесловјесне животиње,
Пусте аветиње,
Оне којеникаднијесу
Сазнале
Шта су света правила
Билатерале.
А ти се копрцај Етном
Вијек за вијеком
Потом

Свјестан,
 О чуда!
 Прије него ти
 Спрже муда
 У Цавтату,
 Да ћеш бити само
 Једна каријатида
 Која сија,
 Умјесто да рђа
 С рањеног виса-
 Српског Срђа.

Мај 2000.

ВИЈЕСТ

Из данашњих новина сазнајем
 како је Шпанија 99,9 посто сигурна
 да су босански Срби киднаповали и убили
 петорицу посматрача Евроуније
 амбасадора Фернанда Санчеза Раула
 генерала Хосе Луиза Гарсија Еспонера
 команданта Зенон Луиса Квинтана
 те њиховог шофера и преводиоца
 а на истој страни листа
 Министар за информације Републике Српске
 један одсто је сигурнији
 да су они живи чили и весели
 напустили могуће губилиште
 под налетом непрецизних
 НАТО авиона и скрасили се
 тамо гдје им је мјесто
 али ни слова једног
 о прекјучарешњем инсценираном
 покољународа у Сарајеву за који се
 са свом шпанском истинољубивошћу
 може да тврди да су гауспјешно одрадили

опаки Срби а не у ствари муслимани
 предвођени америчким експертима
 мајсторима за извођење тих врста акција
 који под окриљем
 америчке турске француске
 холандске британске и њемачке
 лешинарске авијације
 опјеваном прецизношћу не промашују
 ништа живо од Неретве
 до Дрине Миљацке и Лашве
 од једног до другог српског гнијезда
 у која су се Срби склонили
 ту гдје су стотинама година били
 а ето од њих неће и не могу јер су осумњичени
 иако су своји на своме настојали
 да преживе како су навикли али не онако како то
 новим свјетским устројитељима одговара

1. септембар 1995.

ОТКРИЋЕ

Од давнина славна комунистичка
 а уз тојош у животу совјетска
 „Литературнаја газета” и њен
 славни коментатор Олег Мороз
 успјели су коначно да открију
 како је за сво зло које им је дошло
 с комунизмом крив нико други
 до српски народ којиих је већ једном
 скупо коштао
 (иако је она имала намјеру
 да по по сваку цијену
 да испоштује преузете
 међународнеобавезе)

ишто је криво платила
големим страдањем свога
а нама ваљда братског народа:
губитком
дотадашње власти
династије и
милиона породица
због чега
с Истока
одакле је наивном српству
углавном
вазда мрцало
а они вјеровали
да ће им сванути
својим читаоцима
савјетују да бар
овог пута
извуку наук:
ко са Србима тикве сади
бомбе му
главу разбијају

Септембар 1995.

Никола МАЛОВИЋ

SWEET LIFE

Шјор Алекса, Херцегновљанин, имао је обичај да послјије обједа са бокуном хљеба изађе на понту.

- Зар си слабо јео, а, Алекса? – питала га је до прага изашла његова шјора Анка. Даље није хтјела јер су туда, од прага на коме је била, па до понте на којој је био шјор Алекса – стално путем пролијетали аутомобили. А Анка се плашила, није више била стабилна на ногама. Углавном се држала довратка.

- Нисам слабо јео! Педесет ме година уходиш кад послјије обједа кренем да најслађи залагај поједем на понти, и лијепо знаш да ми је то обичај. И опет питаш: зар сам слабо јео? Дану, јеси ли ми спремила кувану говедину са салсом од памидора прекјуче, и комад печене јагњетине јуче, и рибу барбуна с маслинама данас, јеси ли ми приправила све што препоручују с радија као здраво?! Па, како онда не бих добро јео, кажи ми, Анка – или ме пусти да с миром изједем, финалменте, овај бокун бијелога леба!

Чувши што јој муж говори, шјора Анка се извињавала, добро, добро, само питам, да не устанеш гладан, мислим... А себи је у браду пребацивала: Испадам досадна, а ја њему прекјуче кроштуле, јуче кроканте, а данас и парадижето. Да се ослади послјије обједа. Е, више нећу никад, па нека сања и фритуле, а камо ли слатку паштафролу.

Шјор Алекси је умјетна вилица играла од љутине.

- Сунце јој њено! Има дијабетес, а сваки дан мути слатко! – гунђао је, па се умиривао.

Одсијецао је прстима по мало од хљеба и мрвио рибама под понтом. Ма, види дана, мислио је. Да је овај залагај хљеба добар као што је дан, сви бисмо живјели 100 година.

И гледао је шјор Алекса у море и видио је тамо себе одоздо, на умиреној површи, у кошуљи какве су се носиле некад. Једно му је бијело дугме отпало кад је узео чешати прса, и, око дугмета у води одмах су се скупиле ситне рибе.

- Види, види, како су само незасите. Од дугмета у води мисле

да је штогод јестивије. А да само привежем комад најлона за удицу, све би оне редом побјегле. Научиле су временом на што су све спремни људи.

Утолико, до понте сађе и шјор Ђорђе. Имао је поприлично година и сиједа му се коса, ма само око зулуфа, вијорила на југу као бијела застава, од оних што се истичу на глави свакипут кад се младост преда старости.

- Што има новoga, Ђорђе?

- Ех... Писао ми син.

- А гдје је сад?

- До прије неколико био је са фамилијом на Флориди. Њу је матер позвала у Мичиген стејт, ако знаш гдје је то, јер је, каже, ташта на самрти. Оставиће им, збори, монтажну кућу ако *овога пута* пође у крематоријум. А ако ни овога пута не пође, он ће се с фамилијом вратити на Флориду чим узмогне.

- И, што збори, како му је у Мичигену?

- Не збори да му је добро. Завршио је писмо овим ријечима. Чуј. «Отче наш, иже јеси на небесјех, да свјатисвја имја Твоје, да приидет царствије Твоје, да будет воља Твоја јако на небеси и на земљи. Хљоб наш насушни дажд нам днес; и остави нам долги нашја јакоже и ми остављајем должником нашим. И не во веди нас во искушеније но избави нас от лукаваго.»

- Па, је ли на шјору ташту навалила каква смртна болест, а Ђорђе, кад ти син тако пише?

- Ма, није, Алекса! Није змији ништа; ужељела се она оне своје штриге, моје америчке снаје. Него су и на Мичиген стејт и на Висконсин стејт и на Илиноис стејт навалили урагани и поплаве страшне. Дува и врти се, врти се, дува и увлачи у се, ето зашто ми *мали* Бога моли да некако преживи.

- А што то значи, Ђорђе, да је тако. Да нису неки знакови?

- Не знам, Алекса. Добро би било да ми се не на Флориду, него у Боку врати.

- Моји су у Сиднеју. Пошли су послије задњих ових избора.

- Па, и мој је нешто тако, пошао за Америку послије задњих ових избора, запослио се и нашао да му од дневнице нешто и остаје. Е, ма сад матери пише: Оче наш!

- Погријешо је и твој и мој. У Сиднеју су пожари, а у Мичигену и околo – урагани.

- Урагани, Алекса, урагани. А погледај ове љепоте! Куда год погледаш, а оно питома Бока.

- Јест, Ђорђе, а кад ти са кошуље отпадне дугме и кад погледаш доље, оно рибе саме долазе на оно што им даш – макар се и не могло појести.

- Хм, добро кажеш. Само да је још који дамар младости и здравља, па да човјек каже: цијели је свијет мој. Овако, мало у кући, мало око куће, мало до понте, а свуда с болешћу.

- Узимаш ли ти какве љекове?

- На сву срећу не много. Само калманте и димагранте. За смирење и пробаву. А ти?

- Ја ти пијем чај ашенац. Анка ми га три пута на дан попари и то попијем без шећера. А то што га пијем без шећера, то је зато што Анка, а не ја! има шећерну болест, па да јој не стварам зазубице. А она, луда једна, мени по вас дан прави колаче. Ето, данас је направила парадижето! То је да човјек полуди и да луд иде под гробљанске чемпресе!

- Све су жене луде, мој добри Алекса, до задње њихове уре.

- Луде, луде, мој добри Ђорђе. Чак и кад с њима заједно поједеш три вреће соли. Ух, што је нешто захладило... Хоћемо ли помало...?

Шјор Алекса је ногу пред ногу предњачио и, као да му је до шетње обалом, отпратио је шјор Ђорђа до куће. Овоме је, док му је коса око зулуфа вијорила, било још до приче, боме, као старијему што вазда дође да са старијим исписником проговори још о овоме кад и о ономе, но се шјору Алекси журило. Пао је мрак, а Анка сама. - Да да..., јест, јест... Имаш потпуно право, добри мој Ђорђе... – говорио је шјор Алекса, док није Ђорђе рекао: Сутра на истом мјесту, а?, и док није коначно иза себе затворио врата с бакарним звекиром. Тада је шјор Алекса пожурио назад, пребацујући себи: О, Анка. Ево ме, Анка. Опрости ми, Анка.

Нађе је у постелји. На кантуналу поред уснуле жене – пенкало с инсулином. Шјор Алекса сједе по сриједи кревета. Дуго је посматрао жену. На кантуналу била је слика сина им. И унучића им. Фотографисали су се с Анкиним осмијехом, мислио је шјор Алекса. Није крв вода, мислио је. А Анка има исте црте као некад кад је била млада... Онда је устао, пошао до кухиње и тамо на столу затекао божанствени парадижето, колач над колачима. Његову омиљену послатицу.

Онда је сјео, начинио кашиком као веслом два-три завеслаја по слатком тијелу парадижета, умутио једну старачку сузу у њ, затим се повратио до собе, стао изнад постеле у којој у сну лежаше његова болесна Анка. Одгурнуо је инсулин-пенкало у страну и са кантунала узео Свето писмо. »Отче наш, иже јеси на небесјех, да свјатисвја имја Твоје...«

ЧИЧКОВО ПОЉЕ

Када наиђосмо на чичково поље
Они се закачише за нас.
Мислили су да смо се окитили њима,
Радознали пролазници.
Више нисмо личили на себе
И сами смо се чудили.
Прођосмо, почесмо да се биштемо,
Да Их вадимо, да их чупамо,
Да их смудимо.
О јаду се забависмо.

Бијаше се то закачило
Без могућности да се откачи.
Одећу скидосмо,
Чичкову пољу остависмо,
Мраком огрнути продужисмо
Нади поклоњенизори ваписмо.

У смрзлој долини кад бисмо
Ушима се покривасмо
Уста нам се скаменише
Не проговарасмо.
Није имало о чему ни да се збори
У леденице усечени бјеху
Сви ромори.

ВИКАЧКА ШУМА

Када се обретосмо у њој
Великој а нијемој
Ми грла оснажисмо
Разјаписмо
У најзабитије рупе
И недостиге
Глас удјенусмо.

Кад ето чуда
Проговори шума
Из најцрње таме
Из непробите дрежде
Измиљеше
Огласи се оно што гласа имаде
Зашишта оно што шишта имаде
Записка оно што писка имаде,
Све устаде, ипи се гора
Страхотна за страшљиве
Колдарна за колдарне
Проговори
Провика
Име себи даде.

Радомир РАЈКОВИЋ

ПОТВРДА

ДВОРЕ МЕ НАЈПРИВРЖЕНИЈИ

Дворе ме најприврженији,
 Још крепки и разумни,
 Одужевљени мојом способношћу
 Да останем доследан.
 Приказујем им се у правој светлости:
 онако како ме виде и осећају.
 Копне илузије као снегови.
 Њихову кору земље носим
 на својој кожи и лицу.
 Схватам докле досежу
 одавно непостојеће границе.
 Загонетним понашањем
 прелазим мутни Рубикон.

(Београд, 7. мај 2006)

СХВАТАМ ШТА МЕ ЧЕКА

Схватам шта ме чека
 да своју знатижељу задовољим.
 По свелим цветовима роса не пада.
 Спреман сам на чуда
 као распусне усне на пољубац.
 Психички оптерећење страшно боли.
 Подвргнут сам надахнутом збиљом.
 Мимогред пролазе последњи и први.

(Одучевци, 18 – 19. мај 2006)

ПРИПАДАМ СВИМА И НИКОМ

Припадам свима и ником.
Опходим се пажљиво, умешно показујем главу,
не страхујем од опасности
али ми није непријатно.

(Одучевци, 18 -20. јул 2006)

ЗАИНТЕРЕСОВАН САМ ЗА СУТРАШЊИ ДАН

Заинтересован сам за сутрашњи дан
као да се ради о мојој кожи,
о мојим намерама.
Никоме не сметам,
никоме не спорим првенство.
Владам се према простору:
успешно или неуспешно?
Окамењено дрво мој је трон,
моје прибежиште и моја постојаност.
Дужан сам благослове
онима који ће их ћутке примити.
А мени остају уклетни симболи
које не умем да тумачим.

(Београд, 19. октобар 2006)

НАСУМИЦЕ ЛУТАМ ПОЗНАТИМ УЛИЦАМА

Насумице лутам познатим улицама,
спреман да дугогодишњу самоћу
тихо препустим оловном небу.

Импулсивно прихватам кривицу
као једину опасност.

Свестан сам очајања
које ме равнодушно спречава
у покушају да останем свој.

Нису неостварљиве моје намере
и то ме приближава дану
када ћу најзад схватити
чији сам потомак и следбеник.

(Београд, 14. новембар 2006)

ПРЕДАНО ОБАВЉАМ АНИМАЛНЕ ПОСЛОВЕ

Предано обављам анималне послове,
не стрепећи од уздржљивих приговора
и безочно несхватљивог опонирања.

Моја племенитост је невидљива.

Смерно примам похвале
изречене да би ме охрабриле.

Уживам у ужасној немаштини.

Суптилно се понашам према ближњима
-они су ми утеха и спас.

Нема мистерије у промени односа
међу помахниталом руљом

-утичем на њу хладним достојанством.

Моје намере никоме не откривам,
прекорачујем овлашћења у страху
од ми махиналне освете.

(Београд, 29. новембар 2006)

МОЈ ЗАШТИТНИК

Мој заштитник
свој тренутак није дочекао.
Опседнут клеветничким претњама,
под окриљем ноћи,
доживљавао је свакојаке увреде.
Вредно је мировао,
није предвиђао важност
ономе што му је суђено.
Апстрактни појмови
и даље су га мучили.
Сакрална збивања
уредно су му харала телом.
Обавио сам последње припреме
за наш очекивани одлазак.

(Одучевци, 29. новембар 2006)

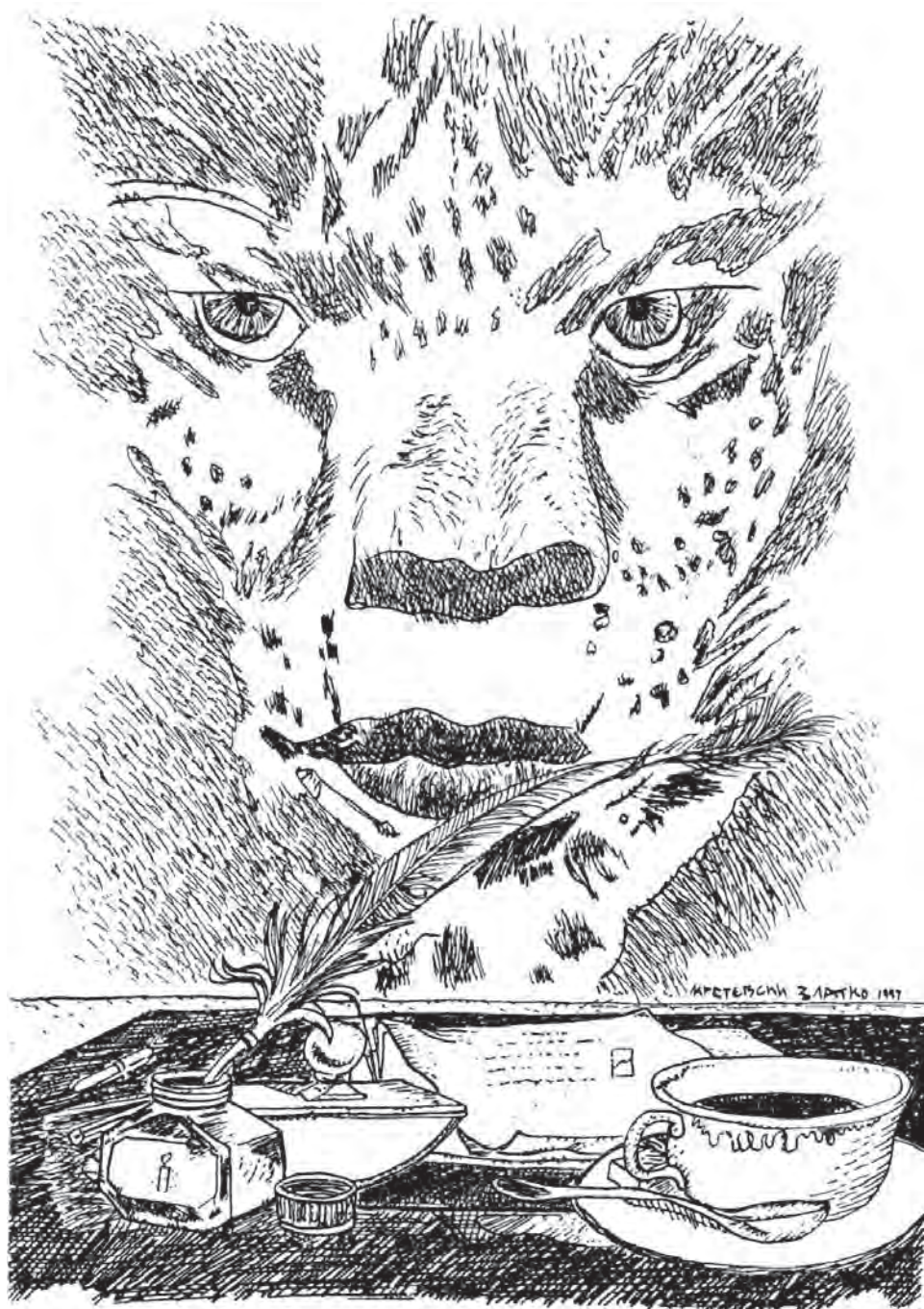
ПРИКУПЉАМ ПОДАТКЕ О СЕБИ

Прикупљам податке о себи.
Није то баш лак посао
за моју умишљену вештину
да могу све и ништа.
Разумљиви су сукоби
којима ускраћујем добродошлицу
ревносним неимарима.
Одмерено и гордо
дирљиво се приклањам
-вајкадашњој својој утехи.
Узајамно допуњујемо
неприлично стање.
Одржава нас иста жеља
за пореклом истине.

(Одучевци, 16. септембар 2007)

НЕБО

Оно није гњевно
Чак ни када облаци штимују дан
Строгог лика је због бола у стомаку
Такви тренуци су посебно тешки
Суза на претек има
Наравно због великодушности
Ко зна колико их тада прими
Ни из утробе мајке не изиђе више.
Оно није гњевно ни када је само
Напротив, срећно је што бди над нама
Ордени су за широке груди
Моћан је онај ко их има.
И свјетилка на челу слична лампи рудара
Подсјећа на будућност
Иако крта је.
У одређено вријеме она затаји
Техничко питање, ствар квара
Они из приземља то зову помрачење
Неко не жели ни да размишља.
Плава боја заиста годи
Плаво је море, читав свијет
Небо зна шта је љупкост
Само се требамо навикнути.
Гледам како маше руком
Поздравља неког, можда мене?
Природа се клања
Голо дрвеће је већ на кољенима,
Нешто ме тјера да исто урадим...

ИЗ НОВИЈЕ КИНЕСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Превео Милијан СИМУНОВИЋ

Ли Ки

ДЈЕД

Снијежне пахуље играју у зраку,
Одједном ми се учини да видим дједа
Слика одмах очита
А магловита...

У животу бјеше обичан човјек
Погурен
Као огољело старо дрво
Кад би снијежило изишао би
И у тишини сасвим омео стазу.
Онда би, као што ја читам поезију,
Гледао стопе што су
Промицале и одмицале стазом.

Сада га нема,
Мирним сном спи у земљи дубокој.
Можда му, као снијежни ковитлац
Душа брине ту свету бригу.
А ја излазим
И слиједећи га
Чистим стазу.

СКУЛПТУРЕ ОД ЛЕДА

Врела срца
 Сред жестоке сјеверне студи
 Изрезбарише ове скулптуре
 Љепоту створивши

Изгледа као да одједном схватих
 Да побуђена пољупцима и миловањем циче
 Чак и вода, њжна и слабашна
 Може устати
 И различитим позама и облицима
 Представљати чудотајну живота

Кад прољеће дође
 А оне се истопе
 Неће уздахнути са жаљењем
 Што су поносне стајале
 Дошле су у битак с радошћу
 А жељеле су срећу нестанка

Ох, земљо сјеверна
 Претвори и мене у скулптуру
 У невиног пауна
 Феникса или ласту
 Чак и ако бих
 Једном морала нестати
 Било би то у прољеће

Шен АИПИНГ

ДЈЕД И ЊЕГОВ КАНАРИНАЦ

Сребренобради дједа
 Цери се као рогачево дрво што губи цват
 Рано сваког јутра
 Скида fino исплетени кавез за птице са гране

Пажљиво испитује сићушног канаринца
 Птица покривена меканим златастим паперјем
 Дједа радошћу обузет

Подиже ми набујало тијело:
 Горе, горе
 Дај птици неко зрнце пшенице
 Нека најљепшу пјесму запјева
 Грана са праском пуца
 Кавез се у комаде ломи
 Птица одлијеће
 Окончавши дједину јогунасту радост
 Он подиже штап пријетећим покретом
 Али ја не знам куда је птица одлетјела

Ишчезну његова ранија безазленост
 Меланхолија, обрве набране
 И дједа стиска поправљени кавез
 Па заједно појуримо у дубраву

Крештави цвркути теку
 Тражимо срећом запањени
 Горе на бујној грани
 Сједи канаринац
 И цвркуће
 Нећу са вама назад
 Саградио сам себи чврсто гнијездо

Док гледа горе
 Дједина снијежно бијела брада подрхтава
 Обасута грашкама зноја
 Не знам да ли плаче или се смије
 Тапше ме по рамену и гестом вели
 Одлети, и ти одлети...

(Из обимне преводилачке заоставштине рано преминулог даровитог преводиоца и угледног професора енглеског језика Милијана Симуновића. Љубазношћу његове породице Слово ће и у наредним бројевима објавити неке његове преводе.)

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Стеван КОРДИЋ
Милутин МИЋОВИЋ
Оливера ДОКЛЕСИЋ
Драган ДРИНЧИЋ

Стеван КОРДИЋ

О ЧЕМУ ЈЕ РЕЧ У ЧЕМУ СТВАР

(4)

СЛОВА НАСЛОВА

Ова два обрта који овде насловују (о чему је реч, у чему ствар), ове две равноправне пресуде судијају да је реч увек О нечем, ствар У нечем

на старо вечно питање шта је старије, кокош или јаје, и на безброј његових питањацади од којих је једно и шта је старије - реч или ствар, језик пресудио тако што говори како говори, што говори, или пре, што се поштапа на обоје, са разликом која је и малена и огромна - У СТВАРИ - и НА ИМЕ (по правопису, пише се састављено – наиме)

Противурече ли једно другоме полуодговор - у ствари - и питање - у чему је ствар - или се ти искази и укази могу наставити као још један бесконачан низ

последње и предње као да јесте ствар, иако тако често помисли се, или само понада се, иако поверује се да и ствар је у нечем, иако не каже се у чему, можда у речи

можда у речи која личи на ништа које није ништа не каже се у чему, јер овде се питања питају, не одговарају одговори, иако сама питања јесу полупитања а полуодговори, тако јер сама питања одговарају важну ствар односно важну реч, да - реч је О а ствар У - а колико су ова питања као питања тања а као одговори дебљи, види се по немогућности некажњена обрта њине упитности, по томе шта би се добило да се упита - У чему је реч а О чему ствар

овако како ствари и речи стоје и постоје, тако нам најчешће одговара питање непитано: реч је О ствари, ствар је У речи

иако, наравно и наварно, и ствар може бити у другој ствари и реч у другој речи па овде од моћи, помоћи или припомоћи могу бити још неки обрти ствари и речи, још неке пресуде или посуде језика, па и то што се често пита - како ствари стоје - а ређе и блеђе - како речи пристоје

&

Однос речи и ствари сличан је односу душе и тела што је по осећањима многих један више него важан али и неприкладан брак (сам се јавља свети Августин, сама се почиње казивати рецитација - *Modus spiritus comprehendendi ab hominibus non potest, et doc tamen homo est* (Начин како је дух сједињен са телом несхватљив је људима, па ипак, то је човек)

Душа је у телу, но можда и тело у души
Па као што се, када је у питању језик (језик – У – питању а одговор – О – њему) као што се зна о чему је реч и у чему ствар, тако језик зна да је душа у телу а тело о души (иако не казује то реч *одушак*), тако јер се говори како душа испада, како се она може испустити

*то говори а с душом се бори,
то изустити па душу испустити*

Борити се с душом, и то је пресуда више него ли просуда
Ко се то бори с душом, те зар душа није претежнија иако лакша (тај стих понегда гласи - *то изустити, лаку душу пустити*;, зар цео човек није Душан, те не одлази ли пуно а остаје мало или нимало

Онај што након одласка душе остаје на бојишту, и није онај већ оно

Испустити душу као што изустити реч

Слично ствари стоје

Не ваља, слично ствари и речи стоје и са другим обртима по којима се обрће душа, па и са вероватно најлепшим - *Богу душу, Бог је неће* - у коме је такође видно како онај који душу предаје, како и без душе може бити

Но може то бити и ствар гледишта јер гледамо одавде и не видимо тамо, ни у таму ни у светлости великој не видимо ништа

Борити се с душом, тако пресудила наша јуначка песма, тако а требало би обрнуто, да се душа бори са телом, да се душа бори да се отргне и да оде из блага у које је посађена, да се врати Богу чији је део

По једној легенди, душе су преклињале Бога да их не каља, и да их не сједињује са телима

А ето, као да наш певач, као да његов језик не осећа довољно цену душе, па као да прецењује тело, па не само да верује да је душа у телу а не тело у души, него као да сав стаје на страну тела

то говори а с душом се бори - у тим је речима толико непобеђене и непобедиве смрти, као да не одлази богојник Богу, као да остаје у гробу покојник

и мало оправдања за безбожнога, за бездушнога певача
мало оправдања јер његова песма јесте јуначка, борбена, а главни јунак јуначења јесте тело и његова снага

Ту и обрти говорни - *испаде му душа, душа у носу, с малом душом, као без душе*

Зналци с разлогом кажу да је у већини језика, па и у српском, реч *душа* повезана са дахом (одушити и одахнути, исто је) и то је из обрта поменутих више него видно, но има реч *душа* и употребе када је она потпуно истозначна с дахом - *У себи је душу заставила*

Значајно је да у човекову бићу могу превладавати тело или душа (слаже се то и са могућношћу посвећења) па се за племенитога и честитога каже - *душа од човека*

И хлеб наш насушни може бити - *тврђ као камен* - но и - *мекан као душа*

Душа је у телу, то је, рекло би се, пресуда нашега језика, јер душа испада или се испушта

Скоро да нема примера у нашем језику да душа збацује тело, нема га у нашем народном језику који нам је, нимало случајно, најмеродавнији најважнији, мада има га у мисли религиозној где тело назива *тамницом душе*, а у Његоша исто то самоучено препевано - *оков физически*

Душа испада, тело
се збацује

У чему је душа

О чему тело

Тело и душа јесу ствар и реч

Не каже се узалуд, не каже се када се жеље желе, не каже се - *Из твојих уста, у божје уши*

Као и души, и речи је крајње одредиште Бог, бојје уво

Руски филозоф Алексеј Лосев каже нешто слично - *Име Божије јесте сам Бог, али Бог сам - није име* - из чега један његов тумач изводи општи закон да - *име ствари јесте сама ствар, иако ствар није име* - што је дивна и плодна неједначина

&

Хоће језик направо

Фројдово учење о омашкама је више него уверљиво, за разлику од многих других делова његове науке која била и остала чисто домишљање

Додуше, (нимало случајно овде употребљавамо ту поштапаницу која поштапаницом не би смела бити него стожером, јер душа је део Бога, искра божествена; тако да би сви адамовићи и евићке, тако да би сви могли да се зову душанима и душанкама, па чудно је да су та речива икада могла постати властите именице, но све то има своје зашто, све је то налог - *noten est oten* - да онај који такво име понесе, да тај постане - *душа од човека*)

Додуше, приповратимо ли се потиснутоме Фројду, већ само наглашавање примера, наглашавање једних а прећуткивање других води тамо где се жели, па у извесним (заправо - у неизвесним) наукама нема - ука које не могу бити доказане

Неће се овде судити Фројдовој науци и његовим судовима већ се хтело ту завући и један закључак који, колико се сећам, Фројд не извлачи - *Хоће језик направо*

Тако смо, као деца, при споровима и расправама, када би се неком омакло (омашка и ум-ашка) па би казао оно што не мисли или бар не жели, када би се открио хтевши прикрити, тако смо истрчавали са том пословицом, са тим увидом - *Хоће језик направо*

Бива, језик је истинољубив, а то је тачно баш онолико колико и супротно, да је лажљив

Заправо, језик се увек одаје, он открива укривено, он је двојак јер и открива скривањем (и скрива откривањем, дакако), јер на неки начин увек казује - *по правди Бога истинога*

&

Када хоће да се изиђе из магле речи, када хоће да се разгрне пригрнуто, када хоће да се здеру одела и дође се до првог или последњег, каже се - у *ствари*

Не може се ни тај обрт узети другаче до као још једна пресуда језика (пресуда језика речи као посуди), на има дубоке мудрости у решењу језичком да суд као лонац (*или лонцем о камен, или камеиом о лонац, тешко лонцу*) и суд као закључак (*нашо лонац поклопац*), да то двоје истом речи обрекне

Реч и ствар јесу као суд и оно што је у њега у-суд-то, па зато није лако - **усудити се** - лакше је - осудити, иако речено - *Не суди да ти се не суди*

У *ствари* - чини се да тај обрт трбуљати зазива улазак у *саму* ствар (а ствар која је обречена, та ствар није никако **сама** јер самоћа постаје тамо где реч престаје), можда у саму његову клицу као ствар ствари или можда твар ствари, а та клица опет може бити реч, та утвара остварења, било то клицање првог и јединог говорника - **Нека буде** - било муцање и смуцање последњег, било би кад би било

може а не мора

језик не зна, језик не може да дозна ни да сазна шта хоће да каже

и другаче

језик не сме да призна шта је дознао

и сазнао

шта је при-знао, за-знао и раза-знао

ЗАПИСИ

Пјесници српског језика из Црне Горе

П Р А Г

А када је о поезији ријеч, ту, без искуства ћутања, не може да се почне говор. Без искуства оживљујућег ћутања. Исто као у самој пјесми.

У том смислу, у овом Појавнику позабавићемо се једном пјесмом Илије Лакушића, под насловом „Немај других пјесама“. И у првој ријечи наслова дочекује нас редукција која би с формалном граматиком могла имати проблема, гдје се стапа заповиједни начин и негација. Али тим смисао је изоштрен, као да се ради о двострукој празнини. Пјесма иде овако: *Не читај друге пјесме/ не губи вријеме/ све што је тамо речено/ можеш сазнати **овдје**/гдје ништа није речено/све ријечи које свијетле/у славним пјесмама/долазе да се постиде/у овој пјесми.*

Лакушић се иронично односи према самом говору којим најављује ту пјесму, али иронија је да би се тим озбиљније упозорило на вриједност пјесме која је *изван језика*. Прво што би се читалац запитао, јесте, да ли се ради о неком стварном искуству пјесничког стања духа, или о језичкој игри? То, јест, да ли нас пјесник уводи у неку манипулацију језиком, или хоће да нас упуту у нешто у чему други најчешће немају искуство. Читалац може и даље да се запита - што је то важно, ако неки пјесник има искуство, које не би друге ниучему обавезивало?

Али пјесма у „нелогичности“ има унутрашњу конзистентност, која се намеће као обавезујућа за озбиљног читаоца. Иронијско упозорење с почетка пјесме је врло директно, а изгледа као да се пјесник шали, упозоравајући читаоце и пјеснике, да „не губе вријеме“ читајући *друге пјесме*. Директно се прави двострука иронија, јер је овај стих у ствари цитат оних који не виде у поезији никакву вриједност, ни у том послу ништа до губљење времена. Кад то пјесник каже, нешто друго мисли, или нам нуди апсолутни апсурд, и негацију. Али већ нагомилана иронија, која иронизује и сам језик, говори нам о важности *ненатисане пјесме* што посредно

наговјештава да она није некомуникативна, то јест да није недоступна искуству. Или, још прецизније, ненаписана пјесма, важна је, суштински важна, за пјесму која би се могла написати.

Ову, унутрашњу свијест о пјесми, то јест, о могућностима и немогућностима (пјесничког) језика, могли би назвати Прагом, прагом преко кога се *улази*, или, *не улази*, у тајну пјесме, то јест у тајну језика. Видимо, језик може да функционише, а да нам не нуди никакву тајну. Али постоји и језик (или, језичко остварење), у којем је нешто скривено, у коме је превазиђена проста логика и гдје не можемо да знамо шта нам казује, ако не видимо оно *иза*, на што се ослања, из чега извире. То, ако се деси, настаје *остварење тајне* језику, то јест, улазак саме Тајне стварања (пјеснички) језик. Грчка ријеч *поезис*, не значи само стварање у језику, него и настајање, настајање оног првобитног, предјезичког.

У сљедећим стиховима пјесник иде још даље, и још, привидно, увећава апсурд: *Све ријечи, које свијетле, у славним пјесмама, долазе да се постиде, у овој пјесми.* У овим стиховима остварује се истовремено двосмјерна иронија, и парадокс. У стиховима: *ријечи које свијетле у славним пјесма*, даједвосмјерно упозорење, јер *ријечи које свијетле* могу бити оне које су из неке људске на-мјере проглашене таквим, које су дакле лажног сјаја, ионеправе, које истински свијетле, јер су изишле из *ненаписане пјесме*.

У завршним стиховима, пјесник већ очекује да је читалац схватио о чему се ради, и каже, у парадоксу: *Прочитај ову пјесму/ насталу прије сваког писма / и немај других пјесма/ сем оних које немаш.* Рачуна се с тим дачиталац већзна на коју га пјесму пјесник упућује, и да је већ оспособљен за то читање. Овдје се дакле поставља и услов читаоцу, да научи да чита пјесму која није написана, јер то није само услов настанка пјесме, него и њеног читања. Доиста, захтјеван услов за читаоца, али неопходан, за читаоца поезије. Читање поезије, могло би се и из овог предлога читаоцу закључити, услов је читања и разумијевања самог живота, који је, превасходно, исто као поезија, повезан с Тајном, чије нечитање производистрашна замрачења и неспоразуме. На крају, савладавши чувени пјеснички нарцизам, пјесник подиже високосвијесто пјесми, која не долази од самог пјесника, него, *кроз пјесника*, од саме Поезије – *изпјесме прије сваког писма.*

ДИСТАНЦА

Издвојеност је пјесникова привилегија, и удес. Није као и други, јер има своју ријеч, разумијевање, свој пут. Елеганција дистанце, има високу цијену пјесниковог дара. Али, ако је освијетљен Знаком издвојености, поткопан је својим безданима, у које треба ући, или ће од њих бити прогутан.

У узлету пјесничког присуства Ранка Јововића, та издвојеност је харизматична, нарцистички елегантна: *Ја сам усамљен/Так-во богатство се не осипа/Него увећава/Из трена/У трен*. Пјесникова издвојеност често има расипнички замах и иронијски елементарну жестину. Он је једино обавезан свом дару, зато се другима, онако, узгред, обраћа, овако: *Мени је доста/И мог живота/Што муко трпно крчи пут смрти/А не двоколица претоварених/А не крупне власти на њима*. Он је лирик, али особен, не медитативан, упућен на личну метафизику, као што то најчешће бива, него окренут другима, експресивне ријечи, борбен, ексцентрич, с нарцистичком харизмом. Његова је сцена трг, улица, кафана, друштвена маргина, одакле најбоље сагледава надолазеће сјенке у својој души и души народа. Као код изразитог талента, убрзо се у његовом језику све промијенило-наслијеђени и у поезији инерцијом преношен ритам лирике и епике, везани стих, одједном, као да су у овом пјесничком језику нестали. Језик Јововићеве лирике ослоњен је на непосредни говорни идиом, изнијансиран жаргоном улице, кафане, обogaћен почесто сјајним сублимацијама вишезначаја, противстављајући свијет поезије као виши, реалном животу, као нижем. Зато је Јововић прихваћен као нов пјесник, слободњак, јеретик у времену комунистичког раја и духовне празнине. Кроз њега се и поуздало да пјесничка ријеч може нешто да учини и у стварном свијету. Иронијска жестина потиче из пјесниковог сазнања да је свијет и друштвени животорганизован на некој смишљеној обмани, која је сакривена и од његових вјерника: *Како живе ови неки споменици/Бронзани, челични, камени-/Масе вјерника у трансу их грле... Како се не сруше/ Имају ли срца ови неки споменици*. Из тог основног сазнања, која одређује пјесникову позицију избија одушевљени „анархизам“: *Ја сам универзални прекршитељ*, и разорна страст: *Ја сам створен да рађам и рушим*. Јововићев пјеснички анархизам иако изразито виолентан, али је у основи племенит, и невин, јер објект разарања је само лаж, обмана, инсталирани као друштвени систем, вриједности, које врше неподношљив притисак на пјесниково, на човјеково срце, на сан, стварнији од свијета. Потрајаће ова битка, наочиглед јавне сцене

подуго, с великом упорношћу, „са обје стране“и са драгоцјеном подршком Јововићевих читалаца, пријатеља и навијача. Негдје на крају ове издвојено-индивидуалистичке фазе свог пјесништа, сумирајући учинке пјесничке слободе, Јововић пише:*Имао сам једног малог орла/Сад за њим плачем/Какав је само он био разбојник/Какав робијаш*(Дивљи плач)

На средишту свог пјесничког пута, међутим, Јововић се сусреће са једним тежим сазнањем, увиђајући да се дистанца између њега и тамних бездана његовог народа, па и неке тамне рупе унутар универзума, губи: *“Спаси Боже мој разум, раздробљен, нападнут безданима... Мој разум ошинут хиљадама јачих...”* Тамна страна свијета, као унутрашњи садржај, пројављује се од почетка пјевања, али она је досад изгледала као шарм пјесникове издвојености, који увијек нешто више мисли. Већ у овој пјесми, узнемирење пјесниково достиже врхунац, и поприма апокалиптичан тон. Он више није издвојен, његова издвојеност као да прелази у посјед самог колективног удеса, у којем се утапају појединачне судбине, па макар она била и пјесничка. *„Спаси Свемогући мој изгубљени народ/ Не дај очају“*. Изласком из привилегованог *Ја* у удесно*Ми*, пјеснику се отвара још дубљи, бескрајно противрјечнији и безизлазнији простор народне трагедије: *Једном прогнани са неба/ Бићемо прогнани и са земље, Владико*. У толиком колективном зјапу, саме јединке немају никакве одбране (*Код Себе, без Себе*). Пјесник ређа паклене призоре са тамне стране живота, колективног памћења, актуелног стања народа, у којем, каода су се нагомилале све таме и историјске трауме, у којој је она „монструозна“ страна човјекове природе, преузела вођство: *„Касапница је ово,/ каква поезија/какав Кафка и његове дјетињарије/Орвел је творац најљепших бајки*(Распеће) *Мрак и злочин усељава се у срценаше браће: Сијете мрачно сјеме/У мрачну земљу/Испод мрачног неба/Браћо мрачна*. Човјек, љепота, поезија, историја, на крају, западају под паклени жрвањ који све меље.

Али, и из људског пакла, Јововић води битку за свој Сан, сан поезије, јер она је једини истински израз човјекове суштине: *Шта је човјек, без подвига, Господе*.

РАЗОР

У пјесми Радомира Уљаревића, „Прави пут“, налазимо стихове: *Не може се повратити утроба/Јабука је горка/Увијек бирамо погрешан смјер/ Ако нас неко заведе/На прави пут/Спасиће нас потоп/ Али Ноје/Више неће/Разатињати једра*. Ово су три завршне строфе пјесме, апретходне три, само нас очекиваним путем воде до ових. У краткој пјесми, *Жетва*, коју чине три стиха, стоји: *родиће опет/стићи ће казна/свако зрно*. Овакви стихови могли би се узети као поетички образци главних токова овог пјесништва. У Уљаревићевој поезији, могуће је пронаћи раскошно разрађену луциферску стратегију према животу. Мефистофеловска идеологија, али без Фауста. Пјесник, или, пјеснички субјект, скоро да се изузима из пјесме, он је у служби задатог поетичког видика.

Одмах да кажемо да је Уљаревић пјесник завидне језичке енергије, особене интелигенције, сложеног и комплексног увида омогућности и немогућности живота, и, треба нагласити, изванредног манипулативног сналажења у језику. У поезији овог пјесника кључа велика страст ка максималној напетости, крајњим закључцима, с наглашеном естетиком пожељног ужасавања, додиривајући Другу страну, која је најчешће, небиће, хладна Празнина. Уз ову поетику могле би се ставити Мефистофеловеријечи Фаусту: „Све је вриједно да пропадне“,

У пјесми „Извјештај о празном“ пјесник каже: *Са мном није никад исто/Извештај опразном/Препун је ноторних чињеница*. У пјесми „Ништа се неће догодити“, стоји: *И кад се смак света догоди/И кад се сви светови догоде/Ништа, али ништа се неће догодити...* У пјесми „Новост“: *Наше драге даме/ Њихове смежуране коже/На превојима/Све је то део пакленог плана/Све је то/ Новост*.

Уљаревићева поетика контекстуализована је једном јако присутном културном идеологијом модерног, десакрализованог свијета, која ипак, због своје онтолошке дефектности није могла да буде и носећа. Али, тиме је њена разарајућа страст била већа... Страст ка разарању као својеврсна идеологија иестетика дјелатног нихилизма, а ништавило као излаз и метафизичко разрјешење, иначе нерјешивих антиномија свијета, и свијести. У празнини свака драма добија разрјешење. Апсурд је најлогичнији исход нагомилане нелогичности у свијету и животу. Бесмисао је лијек од илузионистичког смисла. Љуски болови и осјећајност, покретани љепотом, или, добром, варка су, јер је и биће човјеково усвом језгру испуњено *празнином*, небићем, отуда од њега ништа истинито не

може да потече, па иако су то, рецимо болови, радости, љубав. Љубав ка Богу, љепоти, правди, остаци су средњовјековног, романтичарског наслеђа, које је у модерном времену само “мртва традиција“, која је у „новој реалности“, митолошки анахронизам, самртна заблуда за необавијештене.

Емпиријски гледано, конкретно стање свијета и живота, даје за право Уљаревићевој поезији. Ниједан пјеснички увид, или закључак није толико мрачно апокалиптичан, сурово тачан, да нема покрића устварном животу. Али, истина је, да је човјеку тијесно и неподношљиво у таквој стварности, јер га ограничава, јер је он дубљи, и сложенији. Јер је носилац Тајне.

Честомеђу људима, посебно међу онима који имају сензибилитет за организовано колективно дјеловање, влада увјерење да је зло снажно и да је носилац доминантне интелигенције, а добредуше, слабе, с мањком интелигенције. Често се разумијевање добра веже са слабошћу и немоћи - „јадан добар“. Милован Ђилас, био је фасциниран снагом и интелигенцијом зла, коме је и давао подршку као једино моћном регулатору историјских кретања, и друштвеног живота. Пошто је добро „слабо“, онда је зло „с мјером“, једино рјешење.

Катастрофично најављивање из првог дијела Уљаревићеве пјесме „Прави пут“, могао би се семантички смјестити у историјски, дакле, релативни простор, али други дио, већ цитирани, пренесен је на метафизички план, а њен апокалиптични тон је програмски неопозив. На крају цитираћемо и први дио пјесме, да би читалац могао од почетка читати. *„Послије свих потопа/И свих прогонстава/Прогнани смо из раја. Ноје је спасио нас/Који смо се укрцали/По ко зна који пут. Гледам на све стране/Знам да путеви воде/У свим правцима*

Ћ У Т А Њ Е

Гдје није било ћутања, ријеч нема шта да каже. Или смо, на самом почетку, претјерали? Али, ради неопходне релативизације, овог почетка, додајмо – као што се разликују моћи и немоћи самих ријечи, тако се разликују моћи и немоћи ћутања. Постоји једноћутање – дјелатно, егзистенцијално, разоткривајуће. Али, у парадоксу смо, јер ријечима хоћемо да говоримо о ћутању. Имамо само једно оправдање, ако знамо, да је *дјелатно ћутање* стварни догађај живота, тако и толико стваран, да стварношћу превазилази

емпиријскедогађаје. Превазилази, у смислу стваралачке моћи, гдје се изједначава мјера стварања и стварности, тј. остварености.

Или, да погледамо с друге стране, преко аналогија: видимо има празних догађаја, и празних ријечи. Видимо, има тога толико, да дође човјеку да заћути, сасвим, и оном ко није баш склон томе, бар не, у нормалним ситуацијама. Док смо у присуству празних ријечи и празних догађаја, у патњи смо, у унутрашњем и спољашњем неспоразуму, у побуни. Празне ријечи производе насиље над суштином, и прекид са животом. Живот од једног момента већ, радије пристаје да ћути, него да слуша празне ријечи. Али, кадсе живот, с довољно унутрашњег разлога, одлучи на ћутање, он се одлучује у ствари на *слушање себе*. Или, слушање и гледање сопствене тајне, у којој, усуђени на ћутање, (истовремено посматрач и учесник), превазилази своје границе, откривајући Тајну(свога) живота. Или, проговорило је оно што је заћутало. Проговорили су разлози који сунас натјерали да заћутимо.

Небо не прихвата/Слободу ријечи/Цијело је/Од једне/ Саткано, каже у једном пјесничком фрагменту Косто Нинковић, пјесник, мудрац, непознат савременојкултури, познат људима. Изгледа апсолутно противрјечно, да *Небо не прихвата слободу ријечи*. Мислимо, дакле да прихвата, и подстиче. Али кад у наставку пјесник каже *–Цијело је од једне саткано*, тек сада увиђамо, на какву се ријеч мисли, дакле, на ону темељну, свеобухватну и свепрожимајућу. Од те Ријечи живи смисао ријечи, али људска слобода, најчешће је несагласна тој ријечи. Људска слобода, најчешће нема искуства у тој ријечи, и тада имамо, фрагментарну слободу, сартровску, слободу појединачног чина, психолошку, рационалну, прагматичну, егоистичку, једном ријечу, слободу без онтолошког темеља, и без истинско-сазнајног разумијевања. Нинковић у својим стиховима не уважава све оно, што није уважено одсведржећег Темеља. Могли би рећи, претенциозно. Али, могло би, с више разлога рећи, кротко. Могли би рећи, искључиво, радикално, али с више разлога могли би рећи, обавезујуће за све, за све који кане разумјети, или, још боље, искуствовати Темељ.

Наставак овог пјесничког фрагмента иде овако: *Не очекуј/ Кроз ткиво тонове/Повјери се/Задобиј нијемо-/У наступу/Укупне сталности/Споразум је /Ћутање родило*

Предјезичко искуство у Темељу, дође као животворни лијекод празних ријечи у чији посјед свакодневно западамо. Дубински извори, откуд извире права поезија и религија, казују животу откуд потиче, каква тајанствена задужења има, шта је једино важно – У

миру је корак жив/ и нуклеаран... откривам старост досад непознату... Код Коста Нинковића, видимонепосредно откривање искуства у том темељу, у стиховима, објављеним у неколико пјесничких збирки, које немају још можда ни седам читалаца, за ових двадесет пет година. Ко овог пјесника познаје, уживо, што је посебан дар, има много мање тешкоћа у разумијевању и прихватању смисла ових стихова.

Празне ријечи су нас натјерале да заћутимо. Безначајне ријечи, којих је сијасет, нагоне, кроз муке духа, да се јаве оне ријечи са дна, којенешто значе животу, у којима се живот препознаје. Сам живот вапи за тим ријечима, као за својим смислом, или, својим остварењем. Плића поезија, натјерује да се појављује дубља. Ћутање у које се погружава човјек, у шанси је да испуни ријеч, значењем. Видимо - унутра је оно *исто*, оно што рађа ријеч, унутра је логос, напољу су логике. Напољу су ријечи, унутра је живот. Напољу се (зло)употребљавају ријечи, изнутра растеријеч, и, рађа нас. Изнутра долази Тајна, а спољни свијет, (зло)употребљавајући ријечи, одустаје од Ње, и тако смо препуштени поплави ријечи и људских бића која су одустала од смисла.

Негдје на почетку пјесничког пута, (осамдесете године прошлог вијека) у унутрашњем сагоријевању, пјесник записује: *У мени су два свијета/ Преговарала до зоре/ Остало је само/ Ваше нетачно/ Тумачење живота.*

Завршићемо овај запис Костовим стиховима: *Немој писати/ Немој сликати/ Нипошто конструисати,/ Немој ничим/ Трајност свијета уважавати-/ Љуби сваки капилар/ Своје проходности/ Чека те/ Велики пут.*

СУБЈЕКТ

-Куда идеш... -/мрак је постојбина/где има и нема стварности/ као у светилишту. Ово је један од пјесничких записа Бећира Вуковића, који узимамо као један од ослонаца за овај кратки текст, у којем ћемо се позабавити неким „карактерним цртама“ његове поезије. Посебно издвајамо трећи стих који казује, да ту, гдје се пјесник налази, *има и нема стварности*. И постојбински мрак, у овом пјесништву као опште исходиште, и светилиште, егзотични простор субјективно метафизичких узлета, или, просто, сновна представа. А средиште је, чиста субјективност - *гдје има и нема стварности!*

То јест - хипертрофирана субјективност, која не искуствује никакав ослонац. За овакав тип субјективног разумијевања, реални свијет изгледа као забава неког бога фантасте. У простору субјективистичке радијације, затежу се танане метафизичке нити, које понекад постижу рескост сунчевог зрака, често, сабласно. Изворишта тамног језгра субјекта, дјелују обилно, да праве потпуно паралелни свијет, у који само могу да зађу изобличене сјенке реалног свијета. Реални свијет је у овој поезији само тако, инверзно перципиран, кроз високо естетизовани кошмар-космос субјективности, понекад, пак, као шокантни исјечак преозначених фрагмената – „*месара је продужетак људског тела...*“.

У овој поезији скоро да нема ни другог човјека, или, тачније, нема релације са другим човјекком. Пјеснички субјект креће се својим хипертрофираним простором, ка метафизичким и оностраним просијањима, или, у деструктивним гестовима, завршава на маргини стварног свијета.

У пјесми *Схватање музике*, говори се о „смрти старе пијанисткиње“, која је умрла свирајући Чајковског. Овдје се музика може разумјети као метафора унутрашњег свијета, тј. унутрашњег покрета који тежи екстатичном максимуму. Улазак у унутрашњост Тајне, ш тојеметафоризованомузичком екстазом, истовремено је и сусрет са својим границама, и, са смрћу. Смјелост ка смрти, изједначава се са смјелошћу ка тајни, и обрнуто. У тајну унутрашњег творачког чина, други не може да уђе. Други могу бити само читаоци, тумачи, мање више неуспјешни истраживачи иреконструктори: „*Никада, касније/ Најупућенија господа у музику... Не могу се сетити у којем тону,/ У којем је ставу дошла смрт/ За сјајну уметницу/ У чији живот нико никад није ушао*“. И овдје је кључни, поред, ових одличних стихова, посљедњи стих „у чији живот нико никад није ушао“. Отуда велики зов, и, велика, ако се покрене, творачка музика самоће. Понекад се то осјети у Вуковићевој поезији.

Такав, хипертрофирани субјект, не прихвата никаква ограничења, па макар она била и темељно вриједносна. Зато у Вуковићевој поезији нема вриједносних постулата: ни Бога, ни унутрашњег ослонаца, нити какве обавезе према свијету. Субјект има искључиво естетичке критерије, и они постају лична аксиологија. То је у неку руку самодовољни субјект, изложен густом и тамном зрачењу смрти и еротским трансформацијама ка непознатом и неименованом. Али, у свему, Вуковићев пјеснички текст је естетизован, редукован, изоштрен, окренут тами, мистици, празнини, смрти.

Ако постоји нека унутрашња чежња ка онтолошкомједначењу са свемиром, онда је то чежња за неименованом, мистичном љепотом. То показује кратка пјесма: Манастир Морача: *на ливади у дну кањона /бели се манастир /огледало/ чудо свемира/ по планинскимплавим наборима/ снег веје/ ту мисао престаје*

Из позиције метафизичког увида, који се напада унутрашњим изворима, или личном опсједнутошћу, бљесне резак увидна одушевљене амбиције свјетског сљевила: *„Смрт и мода/ роба у супермаркетима-супер смеће... роба, роба, роба/ цјелокупно човечанство /неће је позобати/ покљуцати /ни у следећем веку.*

Разлози пјесничког говора, у доброј мјери леже у најдраматичнијем осјећању, да оно што носимо, немамо коме (другом) казати. То се једино можеказати, оном непознатом, неименованом, будућем, који ће то пронаћи,и видјети. И празан папир, метафора је оног још непостојећег, који треба да дође, да се оствари. У неку руку пјесник измишља, или сања, свог имагинарног саговорника, а имагинарни саговорник, стварно га подстичеданајбоље могуће искаже то што има да каже. На овој релацији, гдје *има и нема стварности*, сам језик, и његове чудесне моћи, постајуједина стварност. Стварност преко које се остварује унутрашњи свијет човјеков. И у тој тачки се сусрећу, и једна другој дају своје дарове, трагика човјекова и радост стварања.

Некад би се рекло, да Вуковић у својој окренутости себи, врши деструктиван притисак и на само своје језгро, обожавајући сопствени его.

Желим да некоме, веома важном, мени, саопштим/ нешто веома важно, јер сам установио /да то другоме не могу рећи/јер немају шта и коме да кажу о мени/ ништа, пред њима... (Тераса благодати) Рекло би се да у оваквим пјесничким маневрима и манирима, запада у сопствену таутологију, а језику сугерише да каже оно што сам језик не жели, јер се губи релација, однос, ствараљачка могућност...

Унутрашња стања субјекта, често су још метафоризована Кафком, који, рецимо у једној пјесми, иде натрашке, и „претиче“ оне које „сусреће“.Апсолутна окренутост себи, постаје својеврстан процес, јер унутрашњи простор субјекта, у поезији, обећавабескрај: *“Корачам сам кроз целокупно човечанство“.*

(Наставак и следећем броју)

ВРИЈЕМЕ ДАНТЕОВО – ВРИЈЕМЕ ДАНАШЊЕ

Побједе не дају много да се из њих нешто научи. Учи се од пораза. Велика дјела настају на личним поразима (у каријери, у друштву, чак и породици, на неусаглашености ставова и неразумијевању околине). Привидни пораз често се претвори у историјску побједу. Тако је са мислима, филозофским погледима, са људима који су били поражени у свом времену, јер су били несхваћени њихови ставови, идеје, визије, другачији поглед на стварност. Пораз твори стварну или латентну депресију, али је он *spiritus movens* за све оне који се сопственом снагом воље, јаком психом, одупиру, и који се могу носити са недаћама или најбоље функционишу кад западну у ћорсокак. Једном ријечју, они уз које је стао Господ Бог. Чак и кад је изгледало да је за њих све изгубљено, постају лучоноше у мраку, ратници свјетлости, предводници који откривају ведрину неба након олује.

Крај тринаестог вијека, Фиренца и тосканска област, захваћене су таласом буђења нове, европске цивилизације, нове духовне (и тјелесне) слободе, у сталним превирањима усљед честих политичких обрта, размирица, чарки, побуна, па иратова. До усијања је нарастала нетрпељивост између припадника и сљедбеника породице Донати, популарно названима Црни, уз подршку самог папе, Бонифација VIII, са једне стране, а са друге породице и симпатизера Черки, политичке групације Бијелих. Иако у бити сукоб богатих и сиромашних, подијељеност старог фирентинског друштва значила је његово дубоко раслојавање које је водило од самог врха религијске, хришћанско-католичке хијерархије, папних присталица и супарника, до најнижих друштвених слојева. Подјеле су до сржи раздирале друштво, понегдје цијепале а понегдје згушњавале родовске везе, кроз политичко разједињење у сасвим супротстављеним ставовима, без презања од промјена социјалног и економског статуса, остављајући, често, појединце или читав род на самом дну опстанка. Из дана у дан, у мржњама и нетрпељивостима, у прогонима, скончањима бројних на ломачи, како

изгледа по многим свједочанствима, вријеме хаоса, велике људске горчине, патње, освете, страдања невиних, кривотворења, лажних свједочења и моралних нискости, толико изопаченог лица која су крила чак и многа мирна, али лицемјерна и, неријетко, похлепна и властољубива лица проповједника Новозавјетног учења, нажалост, толико својствена промјенама, које су тек наилазиле. Било је то вријеме када су ријечи сјекле бритко попут мача и када је друштвени престиж, за час, постајао попут омче о врату превратника. Иако је готово сваки напис, свака пјесма или прозно штиво било под оштром цензуром цркве, ипак је тјелесно и земаљско постајало све важније од духовног и небеског, пренебрегавајући суштествено учење цркве о животу духа након тјелесне смрти. Црква је тако остајала чврста на папиру за моралисање које је пракса већ увелико побијала.

Заиста, могло се, боље рећи, морало се бити на страни црних или бијелих. Средине није било. Ко је учествовао у друштвеном животу обавезно је морао да буде сврстан и морао је, зарад сопственог опстанка, своје породице и егзистенције, свих чланова до најмањих беба у колијевкама, да буде проницљив, видовит, мудари процијени шта је права страна.

У годинама након ратова и страшних пустошења, завлада корупција и власт похлепних, лабави морал појединца постаје мјерило друштвеног морала, а државне институције могу да бирају или пропадање и срозавање до потпуног ништавила, или поданичку, готово, љигаву службу у корист владајућег система. Лични ставови, мишљења, чак и поетски заноси остају засјеђени величањем дневних збивања и «знаменитих» личности текућег времена. Неријетко се подижу велелепне палате, споменици, ванредни паркови, попут оних viseћих Семирамидиних, богохулних, који својом љепотом, сјајем, златом, сребром, мермером, ријетким врстама биљака, оплемењују опогањени простор и чине застор сопственој прљавој сцени на којој је све или готово све гротескно, извитоперено, искривљено, и са пуно балине од љигаваца и крви од оних који су стали, властима и заговорницима таквог система, на пут.

Дантеово вријеме је било крај 13. и почетак 14. вијека. Свој «*Infernio*» посјетио је 1300 године и оставио трајан печат вјечите ватре да нас подсећа да небеска правда мора да постоји, након сувише кратког земаљског живота. Многи филозофи и историчари књижевности, од Дантеовог времена до данас, сматрали су да је имао визије и да му се указала Божанска свјетлост. Савременици,

чак и његови блиски, мислили су да он стварно силази у ад и разговара са мртвима. Како год било, Данте, који је у својим политичким иступима тежио слободи говора, поштовању моралних норми и Божијих, завјетних обавеза, покушавао је да помирљивим ставовима умањи јаз међу супротстављеним странама. Но тиме је наукао на себе још већу омразу непријатеља, Црних, па и самог папе, али и неповјерење пријатеља.

Постао је изгнаник, који више није имао начина за обрачун – осим ријечју. И тај његов обрачун са нездравим системом, са лошим људима траје до данас као универзални образац савјести писца и филозофа, визионара, човјека будућности, коме је људска историја само точак у непрекидном окретању.

Данте није писао у кућном спокоју, као статични књижевник, или као што би то радио стари Вергилије. Писао је у прогонству, као војник и бојовник, изгледа у честом кретању; писао је као реторичар и филозоф, као теолог и реформатор; писао је и као осветник, али дубоко свјестан сопствене грешности, дозвољава, као његово друго Ја, једино да га прекоријева вјечита му љубав и муза стваралаштва, лијепа Беатриче, којој је љубио дух (јер лице и тијело није могао). Заиста, Беатриче јесте била његова љубав и водила кроз поезију, надахњивала га је за узвишена дјела чак и онда када му њено тијело више није било ни за надање.

С дубокомвјером, непоколебљив у основно учење по Књизи Постања, Новом Завјету и Пророцима, по књигама апостола, али по својој чистој души која вјерује у сеобу и Божију милост за добре и неокаљане, и њихову патњу на овом свијету, а с вјером у казну за грешке које су невине стајале живота, за злости и пакости, Данте Алигијери био је од оних које не треба учити о постојању Свевишњег. Припадао је малом броју људи који су знали да Бог постоји. Али, Господ Бог није стварао свијет и друштво да би га разарали зли, покварени, похлепни, лажни пророци, прождрљивци свих врста, нити да би царевале кукавице, превртљивци, смутљивци, неодлучни, лаковјерни, још мање атеисти или они који сумњају у Свето Тројство. У времену преврата, када настаје општа грабеж, када је материјално богатство прво и најважније заједно са свим чулним уживањима, катарза изазива подсмјех као непостојећа категорија добра, која се гаји само у књигама које никоме не требају, јер, по таквима, исконско добро је само идеал присутан једино у пукој неупотребљивој теорији. У времену хаоса влада Луцифер. Његова мрачна душа, анђела зла, крије се иза прелијепог лица на чију површност лако заиграју сви лаковјерни, преслабе вјере у

себе, лакоми на новац и сјај са заборављеним Богом у предграђу својих снова.

Да ли је Дантеова «Божанска комедија» спјев за историју књижевности, коју треба одложити у музеј лијепе и снажне ријечи, једног времена, или је «... треба прожети својим временом...» (Mathew Pearl, «Дантеов клуб»)... «са човјеком рођеним на улици прије него у атенауму... сматра се да је дух Американаца скроман, имитаторски, кротак, пристојан, тром, попустљив. Ум наше земље (САД) научен да циља у ниске мете, једе самога себе»? Да ли ми све више, на овим нашим балканским, вјечито немирним просторима, почињемо да личимо на нешто што нам по природи не одговара? Да ли се и наша, српско - балканска свијест, мало по мало, претвара у дио свјетске, глобалистичке масе, којој је индивидуалност најопаснији екземп? Да ли је једини вид резистенције таборење у архаистичнимбастионима заробљене свијести нашег примитивног Ја, које произлази из неких праисконских зова древних Анта? Има ли ичега између те двије крајности? Након американизоване Европе, у којој и потомци Гетеа, Хегела, Канта, Баха, Бетовена, Мана све више трагају за зрнцима америчког духа у себи, налазе паралеле и одушевљавају се профаним вриједностима, по узору земље гдје је све на тржишту, од љубави до славе, само не и дух, долази пакетом европских припремних мјера и до нас. Улазак у европску заједницу значи повиновање неким новим, а свакако другачијим системима вриједности. Особености традиције, историјско памћење постају дио фолклора у оној мјери колико се нико у окружењу од хиљаду километара неће љутити. И сада у школама расте и развија се хибридна култураунифицираности двадесет и првог вијека. А у кућним оставама и подрумима, на таванима, у старим, прашњавим шкрињама, као што су некада чували жито, брашно и кобасице од хајдука или порезника, чувају се реликвије традиције, прошлости, језика и нације. Све добро скрито од душманских очију. Тако у сјенци живи архаични српски дух.

А генеза глобализације, те страшне пошести која као средњовјековна чума напада слободан ум, почиње у распаду земље и страдању. Једино кад је тврђава разорена до темеља, спаљен сваки камен а тијела спржена да ни један свједок не остане, тада се гради, из основе ново, другачије и људски мозак, обновљен изнова новом крвљу, саживљава се са тим новим као својим правим. Не требају питања. Све је јасно и чисто као сунце. Али, постоје питања ради реда и оног што се зове демократија, често намјештена, исфабрикована, орвеловска питања која не добијају одговоре.

Прво смо имали рат, ратове и страшна НАТО бомбардовања. Потом смо од истих тих сила Запада убијеђени да се, као прави мазохисти, наслађујемо сопственом уништавању бацањем разорних, тешких бомби, сијањем осиромашеног уранијума, уништавањем житних поља, убијањем шума. Потом смо ушли у економски систем који до апсолутности негира претходни, проглашавајући га неодрживим и вјештачким и при томе десетине хиљада запослених лишава надокнаде за живот, затварајући им врата за посао и остављајући их на милост улици и сопственим рјешењима. Мала клика «предузимљивих», у којима је власт, иза власти моћ и материјално богатство, бахато и богохулно управља и манипулише већином, коју чине напуштени, изиграни, преварени, ојађени, сиромашни, гладни. Међу том већином истичу се они који би да своје стање мијењају, ако ни за шта друго а оно због своје дјече и њихове будућности. Постају марионете којима се плати понеки рачун за утрошену струју, телефон, вишемјесечни дуг за купљену храну, понеко «закачи» и радно мјесто, стипендију за дијете, упис на факултет, преглед код љекара, хитну интервенцију, понеки мали дил или добитак на лотоу. И тако мањина придобија из сиве масе своје слијепе сљедбенике, који престају да критикују, постају дио бирачког тијела, долазе на скупове и митинге подршке и као гладни пси реже на сваку кост која им се баци; дресирани су да се потуку, ако треба, јер у њиховим искљученим мозговима остаје само страх од губитка заштитника и да ће без њих постати месо гладнима од којих су се издвојили.

То су ти савремени односи Црних и Бијелих. Дубоки до сржи друштва, дубоки колико је од неба до земље, дубоки колико је дубок јаз између вјере и невјере, између вјерника и богохулника.

Дантеове подјеле из 13. вијека, на нашем су тлу, седам стотина година касније, на почетку 21. вијека. Његов *Infernio* гори све вријеме али је опет дошло доба да се о њему прича управо и зато што је на мети духовност једног хришћанског народа, тог европског, а другачијег - српског народа. Материјално заинтересоване силе, вођене својим, превасходно, економским интересима, цијепају Косово и Метохију, од Србије, да задовоље похлепу једног народа који се горопади под именом демократских слобода, заборавајући на Корзику, Баскију или Ирце у Британији, Курде и ине по свијету. Нови свјетски поредак демонстрира своју моћ управо на Косову и Метохији, у сувереној земљи гдје је тешко бити Србин, а гдје све одише српским, од отетих усјева, ораница и винограда, плодне, као угаљ црне косовске земље, до светиња попут Богородице Љевишке,

манастира Високи Дечани или Пећке Патријаршије. Има ли правде у тој политици великих сила према народу који је добијао битке али изгубио рат? Тешко. Оно што најјаче говори о косовскометохијској диоби то је новац. То је само и једино чулно задовољство.

А у Дантеовим обиласцима, сусрети са душама били би више него ватрени, поређани по хијерархији зла, које су наносили другима. У његовој хијерархији «правилник» доспијевања у пакао грађен је по религијско – моралном принципу. Наравно, пошто је питање постојања пакла везано за однос душе, тјелесног и оно-страног, гдје је сеоба душе аксиом вјере у казну Божију.

Црви и одвратне муве, инсекти са људским главама гризу све оне који су стварали, писали и проводили уредбу о забрани повратка Србима на Косово и Метохију у вријеме Титове Југославије (у времену које Пекић назива «Србије ван себе»). Похлепнима, који су продавали своја имања и куће Шиптарима, и насељавали се у бањама по Србији, у Београду на мору, слиједиле би казне закопавања у земљу и спаљивање стопала. А Шиптарима, који су пребијали и убијали нешиптаре на КиМ, који су убијали српску дјецу, обечашћивали монахиње и жене, по српским селима, вјечна ватра би била мала казна. А охолост наша и пркос, који су довели до раздора, према цркви, вјери и самој души, према српском имену и свему духовном што се везује за један народ, јесте за ковање новчића који се никада не искују. Но, европски преговарач, коме ни једна ријеч мека никада из уста није изишла, охоли Ахтисари, тај Луциферов брат, изобличен од злости и мржње, без трунке морала, машина неправде, коју покреће ужасна машинерија новца, имаће своје ватрено лежиште у бунару деветог круга, гдје су одметници од вјере и части, највећи Христови непријатељи, попут самог Јуде и Понтија Пилата. Могао би неко рећи «кад издалека гледаш у тмину погрешно ствараш закључке своје». Али, тмина је на овом дијелу земље густа, а бол и плач се не смирују. И Христос би распети смогао снаге да крикне, не примајући посљедњу кап воде, са погледом упртим у високе звонике дечанске: «Да гадних ли створова, опрости Боже ако су и они дјеца твоја!» Јер, устадоше против Бога сви они који отимају свету земљу, пале цркве и манастире, звона топе за оружје или простачке ограде стоци а камен разносе за сопствене куће.

А на другом комаду земље, нове, сјајне, независне, у црвени стијег завијене, много више него кад је царство црвених било, нешто црно се роји од новог народа, који пријатељске потпираче баш има у људима са Запада, у њиховим манирима, у њиховој

политици стабилног региона који је, као дијете у игри скривалица, викнуо «Пуј, пике не важи! Идемо све из почетка!» И тако настаде, по некаквој схеми, по статистичким подацима и математичким једначинама, нови, антрополошки доказани другачији Homo sapiens чији су остаци нађени на подручју Дукље, али чије сјећање допире тек коју десетину година уназад, из неких чудних, квази научењачких умова, којима жеља за идентификовањем другачијег човјека, баш овог поднебља, из биологије маште и имагинације, нараста на некакву антрополошку националну форму, наравно, никада и нигдје забиљежену у озбиљној науци. Дантеовски је ово вријеме кривљења истине, огледала која уљепшавају стварну слику; вријеме је стварања нових репера, нових норми и стандарда на којима почивају језик и историја. Заправо, историја будућег јер је историја прошлог тек мрак из ког израња понеки Србин са другачијом капом. Зло, мржња, јаз, дубина, која је раздвојила невелики географски простор, саздан од брда и оштрих планина, за неколико језера и пар стотина километара јадранске обале. Дакле, тај понор што сеже до средине планете, у саму врелину пакла, расцијепио је народ, његово име и презиме, његова крила, свезао цријева и нагнао на страшна повраћања свег из утробе, његово срце дао птицама ругалицама, окувао Прометеје. Једнима дао свјетлост другима мрак. А све скупа као некакав оков, од злобе и пакости, од некакве жучи, од непоштења и неправде, вије се у наказне грађевине зеленог и црвеног мермера.

Дантеовска прича овдје тек почиње.

Знам, ни генијални ум великог мислиоца и визионара не би могао све то да сакупи на једном мјесту, новине, судове, скупштине, парламенте, владе, домаће и стране мисије, шиканирања, продаје и којекакве интересне групе, све да провали, у исти час. Требали би му тимови сарадника, ако ни за шта друго, а оно да чита дневне новине и хакерише по компјутеру, да заокружава важно, одбацује мање битно, нешто штампа, сјецка и сортира у својој меморији. Овдје се процес тек захуктава а моћници из дана у дан постају све моћнији, све снажнији, све богатији, све охолији и безобразнији и богохулнији, све даљи од себе. Обични, мали људи, бирају ко ће да им заступа права. А тај, чим постане овлаштен заборави одакле је дошао, јер власт је слатка, и некада може да успава и да заборави колико је брзо промјенљива. Зато је све склонија брзим обртима новца, продајама и препродајама. Тактика је свуда иста: финта, дриблинг, опет финта, гол. Све је постало спорт и све је фудбал и у том маниру. Колико траје фудбалска еуфорија и једна утакмица,

толико је вријеме власти. И никада, ваљда, власт појединцима није доносила толико користи, толико да се појединачна материјална корист уписује као заслуга читаве партије, чак и успјех система.

Метју Пирл је у свом роману «Дантеов клуб» повезао вријеме након грађанског рата у Америци, круг хардвардских професора и бостонских пјесника на чијем челу је био, тада чувени, Лонгфелоуо. Угледни професори и пјесници су, по Пирловој имагинацији, отворили Пандорину кутију из које је изишло дантеовско зло, или иманентно америчко зло, промовисано у реалном свијету новца и материјалног интереса у коме умјетност књижевности и филма профитирају на злочину. У неамеричком свијету створена је слика да прича има смисла да се економски оплоди само ако је заснована на злочину преваре, обљубе, лажи, обмане и убиства. Наравно, тако је и било кроз читаву историју, али је питање колико је у основи друштвених промјена покретач добро или зло.

У нашем друштву, новонасталих балканских, малих државних заједница, након грађанског рата, амерички утицај је све јачи. *Divide et impera* најзад је остварен на најбољи начин, мали и ослабљени народи приморани су да траже заштитнике у великим силама. Интерна мржња је још увијек веома јака и на тој интермржњи блиских саздава се глобални свијет. Интермржња опстаје и као невидљиви штит који подржава корупцију, незнање и вазални однос, и у ствари, има само прописан корак ка напријед. То напријед није увијек и напредак. Шта више, већа количина новца не значи већу слободу, већа права и заштиту малог човјека, већу свијест и потребу сваког човјека у космичкој потреби људских повезивања. Сада тога нема и демократија је само плашт, дантеовски плашт којим се прекривају стварне чињенице зла над човјечанством и дубоке провалије у коју оно срља, за рад циљева неколико свјетских интересних група. Морална изопаченост постаје тренд, демократија се потпуно демонизовала заштитом моралних недоследности, њени закони су изнад природе и изнад вјековних традиција. Не само што се моралне изопачености толеришу већ су и сви остали принуђени да их јавно бодре и њихове изопачене наступе прате и слушају.

А ми, Срби, у свему томе, поцијепани смо између традиционалиста и футуриста. Први су у сталном ламенту тужбалице и извлачења енергије из прошлости, на свијетлим примјерима наше историје и традиције, ликова и легенди. Други вјерују Западу и његовим путевима по оним правилима «не треба да измишљамо топлу воду ...» све је тако просто, ово је прелазни период, уз ве-

лике заштитнике бићемо опет добри, европски Срби; треба бити оптимиста «биће све на крају добро». Једни се стиде других и међусобно се изопштавају, полемишу по новинама, јавним дебатама, а најчешће немају никакав контакт. Једни су стереотипни други су модерни. Једни су националисти, па и шовинисти, други мондијалисти и глобалисти. Једни су уз Српску Православну Цркву други су атеисти и склони везама и са другим црквама и религијама. Једни би све дали за Русе, други за Европу и Америку. У бити, једни се плаше других и јаз је веома дубок. Та пукотина пресијеца читав наш екс југословенски Балкан. Дубока је до Центра земљине кугле гдје је све ужарено, ватрено, и одакле избија лава и магма и гдје почињу сва помјерања на земљиној кори.

Никако да схватимо да ништа не може бити потпуно црно ни бијело. Има ли лијека нашим нетрпељивостима, пребројавањима, клетвама и изопштавањима и када ћемо, напokon, почети да учимо на грешкама, као озбиљни, паметни људи? До тада ће Данте бити међу нама као изасланик ада да води своје пописне листе, можда и више него негдје друго. Овдје посао траје. Његово перо ради, као никада прије, толико да пред јамама пакла, за све кругове, згушњава се друштво приспјелих. Пуно их је и пред чистилиштем. Раја је, заиста, мали број достојан! Треба запамтити да су најстрашније казне за оне који својима, свом роду, породици и пријатељима, људима исте крви и вјере, копају очи, забијају ножеве у леђа, ваде цријева или се наслађују њиховим пропастима. Таквих, који у себи изговарају ријечи љубоморе, мржње и гњева: «Ако не могу ја - нећеш ни ти!» пуна је наша историја, наше књиге, стари написи, засићен је ваздух и воде и земља, носи их трава и шума у свом лишћу, и наша свијест кроз многе лидере који одважно ступају на сцену власти, управе, носе то као свој генетски код. У томе лежи та дантеовска црна коб која од нас, Срба, прави демоне нама самима (не другима) и то је та црна линија која је ископала толико дубоку бразду да се лако не утире. Док она постоји толико дубока, пламтећа, нема ни напретка. Нема ништа!

ФАШИСТИЧНОСТ НЕОЦРНОГОРСКОГ ЕТАТИЗМА

Савремени црногорски етатизам је фашистоидан јер се заснива на фашистичкој фетишизацији државе и нацистоидном покушају мијењања етно-историјског бића Црне Горе

Црногорски политичко-економски систем је противрјечна, инкомпатибилна компилација политичког – СУВЕРЕНИСТИЧКОГ ЕТАТИЗМА – и економског НЕОЛИБЕРАЛИЗМА. Свој политички практикус и идеолошки хабитус савремена црногорска држава темељи на тоталитарном монтенегринистичко-суверенистичком етатизму.

Монтенегринистички суверенистички етатизам је антилиберална, бирократистичка и неофашистичка полито-идеолошка концепција, која сувереност не изводи из политичке аутономије грађанина, већ је генерички и функционално лоцира на “аутохтоно” подручје јаке, фетишизиране државе. Тако се сувереност искључиво третира као оригинарно, субјективно право државе, односно као необјективирана, самодовољна, бирократизована, тоталитарна политичка власт, у којој је потпуно занемарен грађанин, који је претворен у поданика деперсонализирајуће, ауторитаризирајуће и фашизирајуће апсолутно суверене државе. Монтенегринистичко-суверенистички национал-етатизам је фашистоидан јер се заснива на фашистичкој фетишизацији и апсолутизацији државе. Такав етатизам схвата државу као нешто апсолутно и идеално, нешто чему сви треба да се безусловно покоравају и служе. Свако, па чак и минимално одступање од “сакралног” и “есхатолошког” “идеалитета” црногорске државе третира се као јерес коју треба жигосати. На тај начин, државна сувереност постаје идеолошко-инквизиторско средство за мјерење нечијег патриотизма и политичке подобности, односно - инструмент за дискредитовање и елиминацију политичких противника и конкурената.

Примарно, неоцрногорски етатизам нема економско-социјалну већ идеолошку основу. Суверенистичко-етатистички теоријско-практични конструкт нема државно-интервенционистичку економско-регулативну функцију, већ је инструментализован за национално-идеолошку индоктринацију, фашизацију црногорског друштва и елиминисање политичког противника. С обзиром на

предоминацију ултраприватистичке, неолибералистичке економске праксе и доктрине, по којој се све може продати сем фетишистички вредносног формализма фашизиране црногорске државе, монтегринистичко-суверенистички национал-етатизам је дислоциран са простора економског функционалитета на политички терен апсолутизације тоталитарне власти и мијењања историјског и етно-националног идентитета Црне Горе. Будући да нема економско-интервенционистичку већ национално-идеолошку функцију, неоцрногорски етатизам је у односу на неолибералистички економизам секундаран. Извор стварне економско-финансијске моћи је у субјектима примитивног неолибералистичког економицистичког хиперприватизационизма, а не у институцијама идеолошки фетишизиране државе. Иако глорификује и хипостазира црногорски државни колективитет, монтегринистички државотворно-национални етатизам нема корпоративистички већ приватистички карактер. Неоцрногорски етатизам није концептуализован државно-капиталистичким интервенционистичким идеалом “држава благостања”, већ се актуализује као инструмент за акумулацију енормне финансијске моћи криминализоване (не)формалне, (пара)политичке олигархије. Идеологизам официјелног суверенистичког етатизма има за циљ промјену историјског, етно-националног, вјерско-црквеног и културног идентитета Црне Горе и увећавање економске моћитајкунске, транзитнопрофитерске олигократије. С обзиром да је усмјерен на апсурдну промјену супстанцијалног -етно-историјског бића Црне Горе и увећавање економског богатства политоидне микромафиократије, суверенистички етатизам има нацистоидан и криминоген карактер. Фашистичност и криминогеност неоцрногорског етатизма проистиче из чињенице што се држава не третира као регулаторно-заштитни сервис свих грађана, већ као средство за доминацију једне повлашћене нације, односно привилеговане политократске мафио-елите. Фашистоидни карактер монтегринистичког државословља очитује се у томе што се држава не концептуализује нити актуализује као модератор и заштитник суверених грађана, већ као фетишистички ентитет настао из неприкосновеног историјског права једне шовинистички привилеговане нације. Наиме, иако се формално дефинише као грађанска, мултиетничка држава, фактички, Црна Гора је моноетнистичка, фашистоидна творевина, у којој се врши национална, политичка, економска и културна дискриминација над српским народом, али, у извјесној мјери, инад припадницима

нецрногорских етно-националних заједница. Положај српског народа је најтежи јер је у тијесној узрочно-последичној вези с антисрпском шовинистичко-суверенистичком идеологијом црногорског владајућег естаблишмента. Црногорска држава је фашистичка творевина: 1) због тога што је настала на референдуму као последица антисрпске коалиције свих етно-националних заједница у Црној Гори; 2) због шовинистичко-дискриминирајућег односа према српском народу, али и фактичне и уставно-правне неправедности нецрногорских етничитета; и - 3) због покушаја асимилације српског народа и насилног мијењања српског идентитета Црне Горе. Организовање референдума и добијање независности треба да послужи као “легалистичко-легитимитетски” предуслов дуготрајног процеса расрбљивања Црне Горе. Монтенегринистичка владајућа номенклатура није организовала референдум ради добијања државног суверенитета, будући да је он у евро-американистичкој глобалистичко-интеграционистичкој, протекционистичко-окупационистичкој коњунктури немогућ, већ да би формалним осамостаљивањем од Србије стекла “легитимитет” за коначну десрбизацију Црне Горе (протјеривање српског језика и Српске православне цркве, асимилација Срба, насилно мијењање националног састава, стварање монтенегринске паранације, увођење непостојећег - црногорског језика...). Фашистички мотив референдума резултирао је стварањем фашистичке државне творевине, чија је главна полуга монтенегринистичко-суверенистички етатизам – политичка доктрина с обиљежјима фашистичко-нацистичке идеологије. Недостају само фашистички вођа, прогони и ликвидације па да читава фашистичка структура буде комплетирана. Умјесто да буде фундаментални циљ монтенегринистичког етатизма, државни суверенитет је само организационо-функционални инструмент за нацистичко мијењање историјског, примордијално-супстанцијалног етно-националног идентитета Црне Горе. Стога, суверенистички етатизам није у државотворној функцији црногорске државе већ одређене фашистичке свијести и фашистичке “елите”. Такав етатизам слаби политичку и економску функцију црногорске државе, драматично располућује њен државотворни народ, нарушавајући њену унутрашњу кохезију непотребном конфликтирајућом дезинтеграцијом. Стога, у својој крајњој консеквенци, такав етатизам има антиетатистички карактер, јер не води јачању већ слабљењу црногорског суверенитета и државе.

СУВЕРЕНИ ПРОТЕКТОРАТ

Црна Гора је само формално али не и стварно суверена држава. Она има веома низак капацитет фактичке суверености јер је потпуно подређена евро-америчким центрима политичко-финансијске моћи. Због радикалне редукције државног суверенитета и вазално-марионетског односа Црне Горе према центрима глобалистичке интернационале, може се констатовати да она није суверена држава, већ ограничени протекторат, који може да прерасте у класичну колонију ако настави бјесомучну распродају својих природно-економских ресурса.

Независност Црне Горе је лажна не само с аспекта реалних односа у оквиру савремене, глобалистичко-интеграционистичке политичко-економске структуре већ и због тога што она није последица аутентичне потребе за слободом и самосталношћу црногорске државе и већине њених грађана. Основни мотив расписивања референдума и добијања такозване независности био је осамостаљивање од Србије, а не еманципација црногорске државе од хетерономних центара политичке моћи. Као што црногорска држава не осјећа истинску потребу за својом колективном слободом, тако и већина њених грађана не осјећа потребу за својом индивидуалном слободом. Црногорска држава је само слободна и суверена у односу на Србију, али је потпуно неслободна и зависна у односу на евро-америчку псеудоглобалистичку номенклатуру. Иако му је признато неутуђиво демократско право носиоца политичког суверенитета, црногорски грађанин је четвороструко несуверен: 1) у односу на апсолутистичку, тоталитарно-криминализовану власт “суверене” Црне Горе; 2) у односу на инострани, псеудоглобалистички политичко-економски естаблишмент 3) у односу на страни, колонијално-мафијашки капитал; 4) и у односу према себи- због непостојања истинске потребе за индивидуалном слободом. С обзиром да се црногорска држава и црногорски грађанин налазе у простору нееманципирајуће несуверености, потпуно је депласирана прича о црногорској независности и, као таква, служи само за унутрашњу идеолошко-пропагандну употребу. Романтичарско-референдумски мит о црногорској независности је у функцији монтенегринистичког национализма, односно нацистоидног, етно-генетског прекрајања историјско-националног бића Црне Горе. Црногорска независност је манипулативно-конфликтозна идеолошко-националистичка митологема, која, на платформи злоупотребе историјског легитимитета

државности Црне Горе, настоји оспорити и поништити њен српски субјективитет. Црногорска државност се не третира као истинска грађанско-либертетска, историјско-функционална вриједност, већ се, као митоманска идеологема, злоупотребљава за елиминацију политичких противника и реализацију идентитетског етноцида. Црногорска независност је празна, химерична политичка, митолошко-идеолошка форма, лишена стварносно-вредносног, феноменолошко-функционалног садржаја.

КРИТИКА

КРИТИКА

Драгица ИВАНОВИЋ

Илија ЛАКУШИЋ

Тодор ЖИВАЉЕВИЋ ВЕЛИЧКИ

Драгица ИВАНОВИЋ

ЗИДАЊЕ НЕСАНИЦЕ

Радојица Бошковић: *Тресет*, Унирекс,
Подгорица, 2007.

Певати о минулим временима, о краткоћи и пролазности живота, о неиспуњеним очекивањима, о смрти која вреба, није ништа ново. *Vitae brevis* поручили су нам још староримски песници, али мало је оних који су старост, последњу луку исцрпљеног морнара, до које ипак, не стиже свако, нарочито не у овим нашим временима, сагледали из *жабље перспективе*, из долине, са дна већ ископане јаме. Та тема је до сада углавном била препуштена прози. Што се поезије тиче, још од Хомера и његовог старца Нестора, свикли смо да старост посматрамо као узвишену и мудру, захваљујући нагомиланом искуству и поштовању које заслужује... Да се то може посматрати и другачије потврђује нам најновија збирка песама Радојице Бошковића.

Старост није само временска одредница, не сведочи она само о броју година и дужини пређеног пута, у Бошковићевим стиховима она је синоним безнађа, које нас

може пресрести на било којој животној деоници, које можемо у себи открити било када и било где. Све пречице воде на дно; не може се промашити, не може се закаснити. -Увек је довољно рано заглибити се у иловачу и тресет. Након судара са животом у ком се лирски субјект, једно аутентично ја, које остаје доследно себи из песме у песму, а које, што дуже о њему размишљамо, све више поприма одлике општости, дакле, након једног таквог судара у ком се живот открива као разорно и рушилачко начело, док човек остаје пасиван, завааравајући се с почетка илузорним надама, да би на крају дигао руке од свега, па и од самог себе, након свих страдања, трпљења и промашаја, једино што преостаје је умор. Упоран, нељудски, свепрожимајући умор и њиме изазвана несаница.

Заспао би човек када би знао да ће сањати срећне снове. У срећном сну лепо је и

умрети, јер срећа нас ослобађа старења, а самим тим и страха од смрти; онај ко је срећан не познаје бригу и страх, открио нам је још Гетеов научник и делатник, Фауст, али шта да се ради онда када чак ни у сну не можемо да назремо рт добре наде, јер више је и нема, не само на видику, него уопште? Од ружних снова бежи се у несаницу, у још грђу јаву, јер ма колико стварност била ружна, ма колико нам било ускраћено свако наше хтење, ма колико била осујећена свака наша, чак и она најситнија, жеља, бдијући знамо шта око нас бива и зашто то бива, знамо дубину свог пораза, али и путеве који су нас њему привели, док у сну кидише на човека псоглава нема, којој се не може одупрети другачије до буђењем, зидањем несанице, звезду по звезду. Буђење је спас. Чак две песме у овој књизи носе такав наслов. Тачније, *Спашавање или буђење*. У првој од њих, између осталог, стоји и ово:

*Ноћу бројим звијезде на
ведром небу
и овце и јагањце у тору
на непочин пољу,
које гладни вуци из шуме
гледају
и мене, будног чобанина,
наговарају да застим..
И заспао бих ја,*

*ал душа моја тјера ме
да лијепе снове
не сањам до краја
живота...
Ал ако једном застим у
страху,
ако изгубим своје звијезде
на небу,
ко ће мени,
залуталом у тамној шуми
заборављеном у општем
хаосу,
ко ће мени
пут спасења да покаже... ?*

Опроштај, пут спасења и неки други, срећнији свет не постоје. Ако се у њих не верује, не могу ни постојати, а уморни Бошковићев човек ништа не верује, и ни у шта не верује, као да је одбегао из песме *Исповест* Војислава Илића да би сагледао још веће бездане, какве је могла да створи само цивилизација на размеђи двадесетог и двадесет првог века. Сем тога, псоглав и њему слична чудовишта нису једини разлог истрајавања у бдењу. Сан је предворје смрти. Глагол *уснути* синоним је глаголу *умрети*. Песник нам не дозвољава да то заборавимо. На ту дубоку асоцијативну везу подсећа нас и песмом *Пејзаж* прије но сасвим утонем у сан, чији ме наслов нагони да се присетим једне песме сличног наслова, чувене песме Бранка

Миљковића *Море пре него усним*. Тема ових песама је скоро идентична, слична су и питања која желе да расветле, различит је само пут којим ова два песника не успевају да стигну до одговора, који су им од свега најважнији.

У овој књизи често можемо срести позајмљене теме. На то нас Радојица Бошковић и сам упозорава, мада на крају крајева, то није ни било нужно, јер ако би неком читаоцу и промакло да је сатирична песма *Доле, доле, где ракови живе*, писана по Цију Богдановићу (мада би се и ту морао запитати одакле међу песмама писаним ијекавицом наједном екавица), добро позната хомеровска тема би засигурно била препозната, ма колико се Бошковићев остарели и до изнемоглости исцрпљени Одисеј разликовао од Хомеровог. Дијалог са литературом присутан је на овај или онај начин у скоро свакој песми ове књиге. Некада је по среди директно преузимање наслова: *Пијани брод* од Рембоа, *Сусрет за сјутра* од Зоговића, *Старац и море* од Хемингвеја... У наслову *Судњи час* одзвања оно Рилкеово *Ernstes Stunde*, наслов који би у буквалном преводу гласио *Озбиљан час* али који се код нас најчешће преводи баш као *Судњи час*.

Поједини наслови нису преузети дословно, али чувају сећање на неке друге писце или њихова дела: *Сеоба и Бескрајно небо са једном звијездом*, воде нас *Сеобама* Милоша Црњанског и много пута цитираној реченици из њих: *Бескрајни плави круг и у њему звезда, Десети круг* призива Дантеов *Пакао*, док за *Несаницу* нисмо баш у потпуности сигурни да ли кореспондира са истоименом песмом Ивана В. Лалића. За то би био неопходан темељитији аналитички приступ, јер, на крају крајева, зашто не би свако имао право на своју несаницу; Интертекстуалност је присутна и на друге начине. Јавља се и парафраза, да поменемо само ону која нас одводи нашој епској поезији и, нимало случајно, песми *Стари Вујадин*. Цитирање чувених и лако препознатљивих стихова, као што су Хамлетово *бити или не бити*, или позната руска пословица *Живот није што и поље прећи*, којом се завршава једна Блокова песма успоставља близак однос са традицијом, са свим оним ноћобдијама који су лек за своју несаницу тражили у писању, али у новом контексту, ови цитати добијају још једну ноту горчине. Радојица је мајстор у доказивању да и од црног може бити црње.

Оно чиме нас *Тресет* највише изненађује јесте необичан спој сатире и елегије. Да су ове две, рекло би се нипочему сличне, лирске врсте одељене у различите циклусе, чинило би се као да је реч о руковетима две сасвим различите књиге, и свакако би се могло сматрати маном. Парадокс је у томе што баш овако распоређене, противно сваком очекивању творе компактну целину. Два лица једне исте несанице, једно суморно, инадасве уморно, друго подругљиво али самосвесно, не допуштају да елегија залута у патетику, нити да досетка постане сама себи циљ, док са друге стране једно другом омогућавају да се колоквијални језик и најпрефињенији поетски говор нађу у једној истој строфи, а да то не води дисхармонији, омогућавају да чак и фразе попут *ситнице које живот значе* или *заплео сам се као пиле у кучине*, нађу своје место у поезији.

Тресет је књига до последњег стиха натопљена песимизмом. Али то није онај бунтовни, размахани песимизам стиснутих зуба и стегнутих

песница, карактеристичан за веома младе људе (мало је песника који су са својих двадесет и нешто пропустили прилику да плъуну по животу и прогласе га безвредним, и сама сам прешла тај пут), то је песимизам човека уморног од борбе, који од свега диже руке, не зато што сам тако хоће, већ стога што нема ничега за шта би се могао ухватит, човека који је већ све покушао, који се и заблудама и истинама заваравало, но више нема куд, нада га ни у сну не посеђује. То је песимизам човека који све види и све зна, али од свих знања која је стекао само му је још горе. Он се не буни, он препознаје кривце, али се не буни, јер би у побуни морао кренути од самог себе. Без вере у љубав, нови живот и опроштење грехова, још жив, а већ у десетом кругу пакла, у самом његовом епицентру, брине се још само за то да му се речи не залече, јер опевано безнађе, превладано је безнађе.

Остаје само једно питање: да ли исто важи и за несаницу?

Илија ЛАКУШИЋ

ЈАДИ ГОРЧИНА ДРАКУЛИЋА

Миодраг Ћупић: *Повратак у Елдорадо*,
Октоих, Подгорица, 2007.

Миодраг Ћупић јесте стваралац широког спектра, не само у области литературе. Уз бројне романи, новеле, кратке приче, есеје... он је, као професор класичне гитаре, објавио више књига из струке, дакле умјетничке музике и ауторских дјела. Таква структура образовања и креативног порива веома је занимљива и може бити један од приступа у тумачењу писца, макар са аспекта поступка и оних слојева који значе разумијевање и осјећање умјетности. Пошто се, вјерујем, умјетности не искључују, већ међусобно употпуњавају, то су музика, ритам и звук у литератури веома битна својства која чаролију писане ријечи чине складнијом и магичнијом. У поезији се то доводи до очигледности, а у прози увијек избија из дубљег контекста, из атмосфере и реченичног склада. Овим приступом, који би свакако завређивао дубљу есејистичку анализу, почињем текст јер Миодраг Ћупић је добар

примјер у којем функционише вишеслојан додир различитих умјетничких исказа.

У књизи „Повратак у Елдорадо”, око којје овдјеријеч, доказа за овакво полазиште имамо и кроз мотивско настојање да се као један од главних ликова уведе и Бјелогорски, професор класичне гитаре, те да се у комуникацији са главним ликом Владаном Дракулићем музика користи као средство литерарне кохезије и позитивног функционисања ликова. Но, важније од тога је да музичко искуство и осјећање дјелује као подлога цјелине текста, па и начина приповиједања.

Роман „Повратак у Елдорадо”, мој је утисак, јесте једна филмична прича која на макро плану има најмање два циља: да кроз главног јунака исприча једно актуелно вријеме пуно свеколиког моралног сплина, на једној страни, и да пред читачем преплете, условно речено, један драмски метод приповиједања, односно отварања и затварања приче.

Владан Дракулић, као лик који пролази кроз голготе људске и режимске закулисниости, јесте овдје она врста човјека која носи искомска оптерећења и потребу за откључавањем принципа правде. То је онај принцип из најужег круга интимног живота - принцип идентитета и трагања за својим поријеклом и уклањањем препрека које га од тих истина и принципа раздвајају. Дословна радња га трагом жеље за испитивањем родитељског усуда доводи из далеке Аустралије у овдашњи Елдорадо гдје, зачуђен локалним менталитетом и развојем догађаја, доживљава романескну и животну авантуру.

Догађаји који се овдје наизмјенично дешавају динамизовани су тако да држе високу пажњу која је и у првом читалачком слоју веома привлачна и прилагођена општем менталитету. Но, како је права литература увијек онај дубљи слој текста, тако и Ћупић подно буквалне фабуле провлачи сву сложеност једног времена, његове деформитете и морална ишчашења. Водећи рачуна да своје приповиједање не спусти испод литерарног нивоа, он ту метафору, наоко свакодневног чивота, провлачи кроз филтер добре реченице и психолошке анализе. Те анализе у овој причи никад нијесу сугерисане дугим описима карактерних особина већ творењем самих карактера који

те особине емитују. Тако у овом роману, како сам га ја прочитао, нема пасажа који читаоцу намећу шта да мисле о којем лику већ се створени ликови нуде као индивидуалности из живота и дају могућност да буду схваћени према личним поступцима. Тако се и антиподи позитивне и негативне људске природе формирају из поступака и послова које раде, а не из литерарних описа, ауторских сугестија и претпоставки о наклоности онога који чита.

Та два психолошка, па и морална, антипода формирана су око Владана Дракулића и писца Бјелогорског, као и других епизодних ликова, на једној, те лика Реџића и полицијско доушничког апарата на другој страни. Буквалну потрагу за узроцима очеве трагедије Ћупић провлачи кроз честе ексцесне ситуације које откривају дубљу позадину овдашњих неспоразума - од оних политичке и националне нетрпељивости до препознатљивог мафијашког устоличења и замјене високих етичких вриједности најнижим подметањима и структурирањем нових односа заснованих на самопонижењима.

Одмотавајући клупко своје приче аутор веома води рачуна о темпоралној пропорцији и динамици догађаја чиме, рекао бих, држи пажњу читаоца и ствара утисак литерарне убједљивости.

Он, ако се тако може рећи, литерарно извјештава са лица мјеста и, као писац од инстинкта, веома брзо мотивски реагује на догађаје који су нам се десили у посљедњој деценији свеколиког државног и друштвеног разура. Тако овај аутор, на неки начин, наставља ону давну тему започету у „Јадима Горчина Петровића” и тиме продубљује профил писца који даје слику друштва и власти у једном дужем временском периоду. На тај начин, онај који комплексније истражује Ћупићево дјело не може да заобиђе ову његову битну компоненту.

Да би свом роману дао дубље значење, а конкретну радњу подигао на ниво матрице функционисања власти, он кроз мистификацију на дискретан начин на крају уводи и легенду која се у једном дужем периоду формира као народно вјеровање о вишим силама које утичу на постојање усуда: „На овим просторима се, кажу, појавио Нечастиви. Подигао је на неком од оближњих брда кулу и поставио своје намјеснике у граду и по селима. Опслужују га три црна мага који уносе смутњу, немир и зло у народ. Не само у Подгорици већ и шире. Исијавају мрак уоколо и постају невидљиви...” каже се у коначној реминисценцији након трагичног краја главног

јунака који напоскон бива жртва спрегнутих мистичних сила, а у ствари једног тоталитарног система.

Слојевитост романа се појачава и кроз епилошки пост скрипtum у којем читава средина појачава мистичну зачуђеност и равнодушност понашајући се као да се ништа није десило. Прича о главном јунаку се, међутим, наставља у облику нове легенде у којој се у народу прича како се Владан Дракулић појављује у разним крајевима града гдје се сукобљава са разним облицима неправде.

Хтио бих, на крају, да кажем како је Миодраг Ћупић „Повратком у Елдорадо” направио још један роман на фону свог стила приповиједања, али динамизујући причу коју читалац готово посматра, бивајући, на микро простору, веома логичан и фабуларно једноставан, а на глобалном плану правећи сложену структуру која сугерише сложену и суптилну анализу. Тиме Ћупић, у иначе обимну романескну структуру, уграђује ново дјело које га још више учвршћује високо на лествици стваралаца српског језичког подручја. Тиме, симболочно речено, овај писац јадима Горчина Петровића додаје јаде Владана Дракулића.

Тодор ЖИВАЉЕВИЋ ВЕЛИЧКИ

САТИРА, ГРОТЕСКА, РАПСОДИЈА

Војислав Зорић: *Хроника*, Алфа граф, Нови Сад-Петроварадин, 2007.

Да стицај чудних околности није диктирао књига *Хроника салашарског родољубља*, Војислава Зорића, не би дошла у моје руке и не бих много знао о овом списатељу. Нажалост, морам признати, ни сада не знам много, али задовољан сам, одмах да кажем, што сам у времену хиперпродукције издаваштва наишао на књигу која задовољава тако висок естетски ниво.

Да одмах пређемо на ствар која је предмет нашег интересовања, на роман *Хроника салашарског родољубља*. Очигледно је да опсесивно приповједачево поигравање са нашом нимало ружичастом стварношћу последње пола вијека, на самој оштрици ножа, између *сатире*, *гротеске* и *рапсодије*, потврђује како привидне тако и реалне могућности литерарног свијета, у којем се поддемијуршком палицом писца усложњавају непредвидиве могућности надограђивања стварности. Његови јунаци и сам писац загледи у препознатљиву хаотичност овог, колико реалног толико и фиктивног свијета, моћно и на безброј

начина живе неке своје митске, готово метузалемске животе, препознајући у овом балканском караказану ону одвајкада поновљиву пометњу језика и свијета. Земља *Санкционија*, иако првим читањем дјелује нестварно, уопште није имагинарна и нама непозната држава, напротив, она је лако препознатљива и увијек поновљива у свом самопрождирућем хаосу и распадању. Препознатљива у нашој бившој земљи Југославији (сада видимо колико је била наша!), коју је писац лако могао назвати и Балканијом, Тунгузијом или Хазаријом, а да се суштински ништа не промијени. Дакле, иако на моменте дјелује универзално, изнад свега је препознатљиво наша, и само наша по многим елементима друштвеног миљеа, по менталитетском склопу, по историји која у бљесковима пробија у први план.

То је она, Андрићева, или боље рећи Карађозова *Проклета авлија*, у којој се зна ко је газда, гдје су сви криви само што свима није писано да овде хлеб једу. То је вишеструко сложена

визија *Проклете авлије* у свијету, или свијета у овој одвајкада *прокленој авлији* коју спољни, тзв. свјетски политички чиниоци обнављају и генеришу. Стога се алегоријски смисао *Хронике салашарског родољубља* састоји у бескрајном варирању ситуација и ликова, који каткада иду паралелно, а каткад се преплићу и до бесмисла сукобљавају. Ту се на један литерарно видљив начин уочава пишчев став и умјетнички приступ у рјешавању овдашње, чини се, загонетне стварности, када разноврсним средствима ту исту стварност трансформише у јетку, сатиричну и пародичну визију *нововремена* у ком су лудост и *луде заштићене*, а *јарац Прчило... у току дана више проведе на две ноге него човек пузавац*. Или, *гдје нас је стрефио мир усред среданца срца, јер се морамо побједнички повући за једанаест дана*, или оно горко спознање *да је наша кућа зрела за велико спремање...*

Доћи до великог естетског нивоа у сатиричној визији стварности, заправо у низу прича романескно организованог дјела *Хроника салашарског родољубља* нису два и независна процеса, већ здружени напор духа и практичног искуства, чулних и креативних потенција. Да се од суме расположивих стварносних и историјских чињеница, података и остале грађе оствари нови свијет сублимирано горких истина, који

је само привидно налик на овај постојећи, објективни. Истина, иако чишћен од сувишних детаља није лишен расплинутости и хаоса вјероватно из списатељево нескривене жеље да асоцира на поремећену и хаотичну стварност у којој поодавно живимо.

Зорићева моћна умјетничка сугестија необично подсјећа на многе литерарне врхове како у нашој тако и у свјетској литератури. Час је то Андрићева, рекох већ, *Проклета авлија*, или Маркесов свијет Маконда из *Сто година самоће*, са дуговјеким Буендијама, или је одсјај Великог родоначелника који се појавио на почетку свих фантазмагорично-гротескних слика, чудесно-усковитлани Раблеов *свијет Гаргантуе и Пантагруела*. Или је то, онај наш *Домановић* у најбољем свјетлу, или Миодраг Булатовић саздан од *људи са четири прста*. Све је то одједном, у далеким одбљесцима, а опет посебан, зорићевски свијет, у коме нема дефинитивних значења и ограничења, гдје фиктивна колико и стварна моћ идеја и слика варира и мијења своје позиције. Уистину, мора се признати да писца све то кошта изузетног духовног напора да у препознатљиви свијет нереда и хаоса унесе нов, фиктивно-умјетнички ред и поредак, или да сав тај беспоредак пренесе у свој литерарни амбијент да потврди асоцијацијативно-илустративну функцију романа као цјелине.

Због свега тога јако је тешко одредити жанр коме припада *Хроника салашарског родољубља* као што је често немогуће одредити праву мјеру и домет великих литерарних остварења, што се понекад дешава са дјелима велике идејне и мисаоне носивости. Таква дјела у сваком случају представљају појаву, прави феномен. Дакле, из много разлога теоријско спознајне природе ово дјело може да се протумачи и као сатира, гротеска или као пародија на историју и стварност, пишчева наравно, иако је посматрана кроз визуру неодраслог човјека, готово дјечака са пуно препознатљивог бола и тегобе. То је истовремено и роман колективног готово параноичног стања свијести, али и роман индивидуалних судбина, драматичних узбуђења и мисаоних продора у суштину људске егзистенције са нескривеном жељом да се нека битна питања човјековог битисања учине актуелним и препознатљивим, уз помоћ сугестивно-сатиричних слика, опсервација и рефлексива. Имам утисак да је *Хроника салашарског родољубља* синтеза дугогодишњег животног и литерарног искуства и није никакво чудо што у њој у први план избијају сви ти проблеми. Неки

ће у свему овоме можда видјети да је то пародична српска прича о нашим вјечним подјелама на црне и бијеле, о нашој неспособности да разумијемо наше потребе и домете у овом и онако поремећеном свијету. Или је, све то, такво какво јесте, израз богате пишчеве универзалне способности да се имагинацијом која може да се шири у бескрај, покаже да је ова прича тек мали дио огромне свјетске приче која се сегментарно понавља на различитим тачкама овога шара.

На самом крају, морам да кажем, да готово опчаравајуће дјелује барокно раскошна реченица, луцидна у појединим ситуацијама појачавајући идејну снагу изграђеног симболично-алегоријског свијета треперавом сатиричном асоцијативношћу.

А, они који се одлуче на читање ове књиге, знам да ће проћи кроз стварносно-фиктивни свијет, у којем ће читаоцу бити дато да препознаје вјештину гледања кроз вријеме, до бола препознатљиву бурлескно измјену стварног и фиктивног, уз илузију близине догађања којом ће се потврдити могућност да су и сами учествовали у *Великој игри*, у овом бескрајном балканском и мондијалном галиматијасу.

У МАКАЗАМА

У
МАКАЗАМА

Борис ЈОВАНОВИЋ
Дејан МИЛИЧИЋ
Војислав КАРАЦИЋ

Борис ЈОВАНОВИЋ

КИХОТИЗАМ

Кихотизам је рецидив. Кад вас засврби живот, на леђима липсалог кљусета, сасвим овлаш, може се медитирати:

У сумрачје се слабо види, а најдубља ноћ закриљена совом - глуваром је некад била предсказница зоре. Зором, омлађено сунце стопљава сваком створу крв у жилама, инсана пуни лахором живота. Подне му засједа на врх главе у којој се роје ковитлаци снова или клобуци празнине.

Сакривени собом, заслијепљени сопством, обасјани лажним поданичким осмјесима, не виде. Зора, подне, вече, поноћ, имају им исту боју. Боју слеђене бронзе, свјетлуцаву, заблистану. Нема им разделнице ноћи и освита. Изгубиле су се нијансе, милине, дрхтаји, чежње, озарења, слутње, снатрења...

Дошло је вријеме сирове сведености: некима дан, некима ноћ; једнима страх, другима моћ. Њима вјетрењаче и вјетар, а нама измождени кихотизам.

И тако, витезови тужног лика разоружани сизифовским уклетством, без снаге за јуриш, стоје испод вјетрењача и сузни се препуштајушамарима вјетра.

Само лепет и хука и тако ганутљива (умало не измуцах потресна) чежња да се на вјетрометини сачувају неке ријечи изврцале из неких кошница и прикључе матици која ће одзујати до неког медоносног саћа.

Кихотизам је сведен на ријечи које се могу калемити ако калемара буде, на ријечи које могу замирисати плодом, уколико воће не задивља и не претвори се у пухор и трн.

Бришу се границе (тако нам макар кажу јахачи интеграција), прије оних земљописних обрисане су оне битније: између страшног и смијешног, ненормалног и нормалног, моралног и неморалног (са тенденцијом да неморално постане неоморално). Слушамо ли (ко има уши да чује – чуће) мајсторе - кројаче и њихове калфе - кројачиће, обојићемо се кафкијанским сивилом престрашени живом сликом његове језиво генијалне фикције.

Дакле, ништа није као што изгледа - или - све од чега сте се бојали - постаје ваша једина стварност.

Тупе се полако оштрице и затамњује се сијев некадањих заноса. Умирују се брзе ријеке, језере се млаке воде и премрежавају све отрцанија небеса. Понекад, ономе ко гледа (ко има очи да види - видјеће) причињавају се крхотине неба.

Увијек је било тако. Можда су насилници и обесправљени генератор овоземаљског живота. Једини замајац који окреће земаљску земљу.

Курјаци и јагањци, вуци у јагњећој кожи (јагње се у вучјој кожи сигурно не скрива, тако вам је то са палим анђелима), летаргичари који поспано - зихерашки свевид посматрају као разводњену античку драму без срцбе и аплауза.

Да би себи доказали сопствену величину окружени су пигмејском врстом, крв би им се претворила у сирће кад их пучани не би заливали погледима зависти.

Немам право на презир. Не волим да сам им близу. Јер, како бити презрен, а не презрети...

А толико зависимо једни од других. То страшно братство ће наввијек трајати. И толико смо слични. Та ужасна сличност ће нас зауввијек прогањати.

Живи ми били, драги Нарциси, у мирној води огледате и моје лице.

Мора се очувати та ароматична травка изникла из срца, тај осјећај правде и неправде, та мирођија кихотизма који је људскост несавршена канута у караказан бљутаве амброзије земаљских демијурга.

Кихотизам је животни избор, више него судбински удес. Конформисти и кихотисти су браћа по матери.

Дошуња ми се до зајастучене главе онај чешки пребјег, велики писац, којем име не да да буде заједљив, па ми зашашољи: *Он је спреман жртвовати живот за племенити циљ, али трагедија га не жели. Покрај његовог тужног лика све постаје комедијом...*

А таман сам мислио да вам издекламујем оно о Дринама, оног Андрића. Сјећате се?

Дејан МИЛИЧИЋ

ЈЕВАНЂЕЉЕ ПО ЈУДИ

Цијели град, цијела држава, континент, Планета; цијела васиона била је облијепљена плакатима и украшена билбордима.

Књига коју сте одувијек жељели у својој библиотеци!

Јунаци са којима сте жељели да се идентификујете!

Будите издајник по мјери народа, оригинал Јуда - само су неки од слогана којим су обожаватељи и слѣдбеници, чланови и симпатизери, позивани на промоцију Јеванђеља по Јуди.

Промоција је била импресивна. Колоне поклоника Јудине ријечи и дјела сливали су се у манастирску библиотеку, претијесну за све заинтересоване.

Постављени су видео-бимови, телевизијске станице су ишле уживо. Телевизије, локалне и васељенске, закупиле су директне линије, као кад је у питању пренос боље контролисане револуције. Рекламе су бљештале небесима.

Обезбјеђење је било државно. За сваки случај.

Пропуштани су само они са позивницама; само најдосљеднији Јудини слѣдбеници, они које ништа није поколебало свих ових миленија.

Од паганских времена до демократије, Словени свих југова и југоистока, свих ружиних вјетрова, темплари, носиоци часног крста, богохулници, иконоборци, богумили... Стари Грци, Стари Римљани, Младотурци, Византинци, Католици... Немањићи, Хребелановићи, Бранковићи...

Ови посљедњи су се држали достојанствено. Распитивали су је ли ко видио народног пјевача. Нешто им треба?

Карађорђеви, Обреновићи, Петровићи... овдје се већ није знало ко од кога потиче, ни ко кога - позива.

Дворске луде и Распућини. Куртизане.

Свеци.

Јуда у оригиналу поче да чита, прекидан овацијама.

- Уста ти се позлатила!

- Свака ти је света.
- Из твојих у божије!
- Ко из Јеванђеља.

У делиријум су пали и комунисти са почетка вијека, делегати са Берлинског конгреса, подмитљивци подгоричке скупштине, марксиста, туцовићевци. Ревизионисти. Розе Луксембург.

Омладина.

Владари с владама и владе у сјенци.

Сви су они бар једном у животу проглашени за сљедбенике Јуде.

Јуда је за све имао ријечи разумијевања. Скоро му би жао промјене улога.

Исус се крстио од чуда. Запало га је да прочита кључни одломак: „*Ти ћеш надмашити све њих. Јер ти ћеш жртвовати човјека који ме заодијева*“.

Матеј, Марко, Лука и Јован су цркавали од муке. Има неки вакат како им јеванђеља не иду у најбољим тиражима, а сад још и нелојална конкуренција.

Није се знало ко више вришти од узбуђења: бројна родбина Искаротска је тапшала племеника.

- Своји смо, Јуда. Наврати!

Вриштали су удбовци и контраобавјештајци? Из казамата и пријекних судова.

Првоборци и илегалци. Хорови.

Интернационалци Шпанског грађанског рата.

Издајници са Голог отока, из Билеће, са Виса, са Бањице, из Лепоглаве, из Колашина.

Колебљивци.

Они са Голог отока дијелили су туристичке проспекте.

Братоубице су дошли у паровима.

Четници уредно подшишани, утрчаше директно из фризерског салона. Запало их је мјесто наспрам режисера партизанских филмова, који су им у џепове тутнули по парче сланине. Опет.

Љотићевци су ушли уз музичку пратњу из „Отписаних“.

Валтер је дошао посљедњим летом из Сарајева, одакле није излазио цијело вријеме рата. И није му фалила длака с главе.

Исус је све слушао, разапет између званичне верзије и оригинала.

- Медијски преваранту, један, одјекивало је из партера и са манастирске галерије.

Пљували су га и то му се учини некако познато. Осјети се међу својима. Свој на своме - крсту.

Глумци су такође били Јудини сљедбеници из свих позоришта која под окупатором нису прекидала рад. Ни стријељање их није могло спријечити да дођу.

Дошли су и они ликвидирани грешком.

Неутралних није било.

Јуда је читао, сада већ пуним гласом, сигуран у медијски успјех: „Исус је за ослобађање од људског плашта одабрао највећег пријатеља“.

Поклици одушевљења су долазили и од оних који нису били плаћени да аплаудирају.

- Гдје си досад?

- Знали смо ми да ниси такав!

- За све су криви новинари.

- Што нам се прије не јави?

- Такви нам се рађали!

Потплаћени су били и критичари, музичка пратња, медији и млади писци.

Тридесет с муком зарађених сребрњака, Јуда је обртао пуна два миленијума и није жалио да их уложи у маркетинг. Шушкало се да купује Пепси колу.

Ускоро писци и новинари, млади и стари, плаћени и неплаћени, почели да опонашају Јуду. До маниризма.

Све док некоме није пало на памет да би Јуда медијски био одличан за распеће.

БРОЈАНИЦЕ

***

Судбина се леже у шкољци
карактера.

***

Лијепе вијести су као возови:
касне.

***

Једноруки у сну опипава руку
које нема.

***

До пера орла лако је доћи, до
срца тешко.

***

Храбри бабацују удице у
најнеприступачније вирове.

***

Од ријеке се не одузимају
притоке.

***

Срцем се најбоље чује.

***

Нико није одговарао због отиска
ногу.

***

Тијесни путеви шире видике.

***

Химна се не пише
двосмисленим ријечима.

***

Рука је рука, макар држала
затворске решетке или стискала
грумен злата.

***

Најбоље се заповиједа из сјенке.

***

И слијепе очи назиру завичај.

***

Кад се удаљим, ближи сам
завичају.

***

Чувај се огледала, оно те види.

***

Све ријеке заслужују градове,
сви градови не заслужују
ријеке.

***

Сваки човјек има своје
степенице: једни се њима пењу,
други силазе на своју висину.

БЕСЈЕДЕ

БЕСЈЕДЕ

Зоран ЛАКИЋ

Зоран ЛАКИЋ

ИСТОРИЈСКА ВЕРТИКАЛА ОДНОСА ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Данас је Госпођин-дан. Велики народни празник у историји хришћанства у Црној Гори. Само подсећања ради завирио сам у црквени календар и књигу Житија Светаца (Јустина Поповића). Читам што многи од вас добро знају о земном животу дјеве Марије - мајке Исуса Христа. Један од апостола говори; «Ја је видјех, не само душевним, него и тјелесним очима - оно што никакав ум људски - постићи не може. Да. Да! Ја својим властитим очима видјех... свесвету Матер Господа нашег Исуса Христа.»

Мати Божја живјела је у Јерусалиму. Обилазила је света мјеста. Неко вријеме провела је у Ефесу... Предање каже да је била и у Антиохији и на острву Кипру, Иберској земљи (данашњој Грузији), на Атонској Гори - данас Светој Гори (255).

Често је посјећивала и Витлејем - мјесто Христовог рођења. Затим мјесто Христовог мучеништва и страдања. »Овдје премили Син мој би шибан, овдје овјенчан трновим вијенцем, овуда је ишао носећи крст, а овдје би - распет... А овдје би погребен и у трећи дан - васкрсе са славом.« Сва наведена мјеста посјетио сам када сам прије неколико година боравио у Јерусалиму. И о томе сам запис оставио.

Занимљиви су описи Мати Божје: »Она бјеше Дјева... смирена срцем богомудра, не брза на ријечи... Никога није вријеђала - него свима добро жељела... Спољашњи изглед њен бјеше одраз унутрашњег савршенства њеног...

Њу веома хвале сви који су је видјели...« (251) »Раста је била средњег, боја Њеног лица била је као боја зрна пшеничног, коса јој је била свијетло-смеђа и мало златаста, поглед жив и проницљив... Лице мало подуже, руке и прсти подугачки. Хаљине њене без икаквих украса... Једном ријечју - у свему њеном бјеше присутна огромна благод Божја.« (248)

Конечно се каже »да је дивна, чудесна и предусретљива« Свима »болесницима је давала исцељења, слабима - здравље, уцвијељенима - утјеху, непоколебљивост у нади, божанствену

радост у љубави» (258) У својој старости молила се Господу да је што прије узме из овога свијета. »Не зна се тачно, колико стара бјеше Богородица - у вријеме успенија свога, али се сматра да је била близу 70. година свог овоземаљског вијека односно у 55. години од рођења Христа. Неки византијски писци сматрају - да је то било коју годину - касније.

И за почетак моје бесједи то је сасвим довољно.

Прилика је, међутим, да овим поводом - на данашњи дан бесједим о историјској вертикали односа цркве и државе у Црној Гори. Тако сам и насловио ову бесједу. И одмах ћу апострофирати да нигдје као код нас у Црној Гори нису тако интензивно и снажно испреплетене - историја народа, цркве и државе. Па зар цетињске владике нису вјековима - и свјетовни владари Црне Горе. У њима је била сједињена власт црквеног и државног поглавара. Зар само светородна династија Петровић - Његош није преко 220 година усмјеравала историјске токове државе Црне Горе. Заједно са цетињским владикама растао је међународни углед Црне Горе, од племенске организације до модерне државе.

Није то било лако постићи ни за један дан, а камоли за више вјекова. Снагом мудре ријечи, а не снагом силе и принуде, Свети Петар Цетињски усмјеравао је свој народ. Понекад се љутио на своје сународнике (а не поданике) корећи их: «Ви чините што знате, али Богами не знате што чините!» И његов наслједник Петар II пјесник, државник и мудрац усмјеравао је Црну Гору у правом смјеру. Увијек је било раскршћа; одабирао је прави и једини пут. Ни то није било лако. Оставио је за памћење и понос пуно записа. Цитираћу само слиједеће: «Ја јесам Раде Томов са Његушах јесам Црногорац и Србин и Југословен и Словен (без зареза код овог набрајања) и шака земнога праха под овим звијездама!» И то је био прави наук у право вријеме, када су се наши преци сабирали, а не дијелили.

И нашем времену ближи владика, касније патријарх др Гаврило Дожих био је светионик свога времена. Хитлер га је означио као свог највећег непријатеља са ових наших простора. И данас црква наставља ту историјску мисију својих великих претходника. Православна црква у Црној Гори је на ранијим славним историјским стазама, поново најпопуларнија институција у Црној Гори. Она се не својата, већ воли и своји.

Цетињске владике су могле да одговоре свим изазовима свог времена – јер су били изузетно образовани људи. Неупоредиво образованији од својих савременика. Они су оснивали прве

школе у Црној Гори. И прве високошколске установе, као претече данашњег нашег Универзитета. Оснивали су и штампарије и све што је служило културном напретку државе. »Ако би се у Црној Гори основала школа филозофије, филологије и реторике - сви би сусједни католици приступили православљу« - биљежи владика Василије. Само ради примјера навешћу ријечи угледника из цивилизоване Европе који је био импресиониран сусретом са Светим Петром Цетињским - својим ратним противником: «Очекивао сам главосјечу, а преко пута мене сједио је мудрац - полиглот.»

И патријарх Дожић је био полиглот. На суђењу у Сарајеву тражио је да му одреде ученог правника за тужиоца. Иако је њемачки познавао као свој матерњи српски језик - тражио је официјелног тумача. И све је то добио, наравно. Добио је да буде и робијаш чувеног фашистичког логора Аушвица.

Цетњске владике су заиста били људи од угледа и за углед. Били су понос Црне Горе! Водили су Црну Гору када су се удешавали односи цркве и државе. Објашњавали су свом народу - ко су му преци, одакле су и када дошли на ове просторе, када су примили вјеру, како се рађала модерна држава Црна Гора. Дефинисали су се децидирано и јасно којој нацији припада православни народ Црне Горе.

Пођимо редом.

Наши далеки преци дошли су на ове просторе у вријеме велике сеобе народа - као формиран народ, српски народ, са свим народним обиљежјима која данас чине нашу богату традицију. Од јужнословенских народа - тада су дошли и Хрвати, такође, већ сасвим формиран народ. Трећих није било. Наши преци су, дакле, могли бити само - Срби или Хрвати. Све црногорске владике су се тако осјећале и изјашњавале. И сви црногорски владари у вријеме постојања Црне Горе као међународно признате - српске државе. И сва црногорска интелигенција! И читав народ! Нема ниједног историјског документа у коме би писало драгачије. У Законику књаза Данила који је одвојио духовну од световне власти, у члану 92 - правнички прецизно пише: »У Црној Гори живи српски народ - православне вјере« И у школским уџбеницима тога времена чији су аутори Црногорци на исти начин се третирају и народ и нација. Подсјећам да је то вријеме буђења националне свијести на нашим балканским просторима. И у иностраној и домаћој историографији - иста мисао и исто јасно опредјељење! Данас имамо, међутим, извјестан

број преправљача историјске истине и шминкера историје. Занемарићемо их јер је њихово залагање у супротности са науком и здравим разумом, са народном традицијом.

И код питања језика покушавају да унесу смутњу. Упркос традиције. Упркос лингвистичке норме. Упркос народног одређења – васкадашњег. Ни ту никада ништа није било спорно. Ни у вријеме прије Вука Караџића, нити у вријеме послје Вукове реформе језика. И познати Конкордат о уређењу Црне Горе и Ватикана написан је српским језиком. Таквог га је потписао и сами Папа, који је иначе непогрешив. Уосталом, нећавно је у ЦАНУ одржан репрезентативни међународни научни скуп о језику у Црној Гори. Умни људи из васељене су готово једногласно закључили да апсолутно нема никаквих стручних разлога за промјену назива језика. А он је српски језик како и пише у постојећем Уставу независне и међународно признате Црне Горе, као највишем правном акту. Црногорски језик са становишта науке нема никаквог оправдања. Заговарачи тих промјена без пардона су квалификовани као »научна мафија окупљена око државне касе.«

Најзад ћу вас подсјетити да су наши преци дошли на ове просторе као многобожачки вјерујући народ. Примили су хришћанство од Тирила и Методија, односно њихових ученика – Климента и Наума. Црна Гора је постајала прави »бедем православља.. због тога нас мрзе не само Турци, него и Млечићи« биљежи цетињски владика Василије (1744-1766). Нова вјера се трансформисала у слоган: За крст часни и слободу златну! Изједначени су вјероучење и слобода народа. И ту је одвајкада све било прецизно и јасно. У наше вријеме промовише се, попут црногорског језика, и »Црногорска православна црква«. То чине, углавном, невјерници или чак досадашњи богохулници, који су својевремено и Бога сахрањивали. Проповиједају мржњу којом се хране. На срећу увијек је била надмоћна љубав коју проповиједа хришћанство.

Тек након ослобођења 1945. године у Уставу - Црна Гора слови као држава већинског црногорског народа. Тада се нормира и црногорска нација. И од тада се један број њених житеља осјећа као национални Црногорци. И нека је и то са срећом. Ни ту спора нема. Многе националне државе настале су послје II свјетског рата. Очито и код нас је кренуо тај процес који још траје. Чекајмо да се и он заврши - па ћемо ставити тачку и на то питање.

Црква се ослања на традицију у коју вјерује - без обзира како ће се процес одвијати на овом плану, као и на другим које сам у бесједи третирао.

И још једна ствар је неспорна када је у питању однос цркве и државе кроз историју Црне Горе. Одњегован је филозофски став толеранције: праштање, али не заборав. То је наук наших предака. И завјет у исти мах.

На крају ћу рећи да овом бесједом не утврђујем ништа ново и не откривам ништа непознато. Само сам желио да вам освјежим памћење - да бисте сами закључили - колико има истине у оном што нам се официјелно каже о поријеклу народа и његовим коријенима, о језику којим одвајкада говори, вјери коју проповиједа. Једном ријечју када нам се каже да нисмо оно што у истини јесмо. И као што је реалност наш данашњи скуп на Госпојин - дан 2007. године реалност је и бесједа коју приводим крају. Може се отхутати, али не оспоравати, најмање негирати. Народ каже: У лажи су кратке ноге! Ако крије коза не крије рог! Своје увјерење народ је преточио у мудрост, па поручује: од лажи се може имати тренутна корист и трајна штета! И обратно: Од истине се може имати само тренутна штета. И трајна корист! Она је спора, али достижна.

Наше опредјељење је истина и вјера. На томе вам, и у име тога вам - честитам празник. Живјели! На многа љета.

(Бесједа на Духовној академији у Херцег Новом, 28. августа 2007)

СТАВОВИ

СТАВОВИ

Сњежана КОРДИЋ
Миле МЕДИЋ

Snježana KORDIĆ

(Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main)

JEZIČKI NACIONALIZAM

Stjepko Težak: *Hrvatski naš (ne)podobni*. Školske novine, Zagreb, 2004.

Stjepko Težak je autor brojnih hrvatskih udžbenika za osnovne i visoke škole koji svake godine doživljavaju nova izdanja, autor je nekoliko priručnika za nastavnike, niza jezičnih savjetnika, redovito objavljuje u *Školskim novinama* namijenjenima učiteljima i učenicima, daje savjete u emisijama na radiju, što sve skupa znači da se radi o osobi koja oblikuje nove generacije, tisuće i stotine tisuća mladih ljudi koji pohađaju škole. Stoga je logično očekivati da Težakove knjige imaju znanstvenu pozadinu jer namijenjene su za obrazovanje mladih generacija. Međutim, sadržaj tih knjiga pokazuje suprotno: Težak pomoću njih ne prenosi učenicima znanja, nego nesmetano usađuje jezični nacionalizam. Tipična svojstva jezičnog nacionalizma su veličanje purizma, opsjednutost porijeklom riječi, populizam, poistovjećivanje nacije s jezikom, zastrašivanje pričom o ugroženosti jezika i nacije te pričom o stalnoj zavjeri nekih neimenovanih neprijatelja, krivotvorenje povijesti i opsjednutost vlastitom slikom povijesti, pripisivanje uloge paćenika sebi, svojoj naciji i jeziku, pripisivanje drugima uloge dežurnog krivca, političko diskvalificiranje neistomišljenika. Već svako pojedino od tih svojstava nespojivo je sa znanošću, a u Težakovim knjigama ih nalazimo sva u potpunosti primijenjena. Pokazat ćemo to na primjeru njegovog najnovijeg jezičnog savjetnika, sastavljenog od članaka prvenstveno objavljivanih u *Školskim novinama*. On je među hrvatskim jezikoslovcima pozitivno primljen: u trenutku završavanja pisanja ove recenzije objavljen je prikaz Ive Pranjkovića u *Vijencu* br. 263 koji završava riječima »*Hrvatski naš (ne)podobni* profesora Stjepka Težaka svesrdno preporučujem«. Par dana kasnije je Težak i ponovo izabran za člana suradnika HAZU.

Težak je svjestan da širi jezični nacionalizam jer na samom početku savjetnika kaže da ga neki optužuju »zbog jezičnoga nacionalizma, kao da je obrana nacionalnoga jezika jezični šovinizam« (6). Već u toj rečenici sugerira da jezik mora biti nacionalan, navodeći u nastavku kao dokaz Irce premda bi morao znati da oni govore engleskim

jezikom, koji nije jezik jedne nacije nego nekoliko nacija. Imenuje kao nacionalne jezike i francuski, njemački, iako je općepoznato da se tim jezicima služi više različitih nacija. Nešto kasnije čak i direktno poistovjećuje naciju s jezikom tvrdeći da »poistovjećivanje jezika s narodom ostaje značajkom hrvatske samosvojnosti do dana današnjega« (24). Takvim pisanjem kao da se ne javlja iz 21. stoljeća nego iz 19., kada je Karl Marx također poistovjećivao jezik i naciju. Znamo li da je Težak najveći dio svog života djelovao u sistemu koji se ideološki oslanjao na misao Karla Marxa, ne čudi ovakvo Težakovo rezoniranje jer mu je Marx očito ostao uzor. Težak je prespavao najmanje zadnjih pola stoljeća znanosti, otkako je poistovjećivanje nacije s jezikom potpuno odbačeno u svijetu.

U gornjem citatu pripisuje sebi obranu jezika, kao da netko drugi napada jezik sprečavajući ljude u Hrvatskoj da slobodno govore. Pritom je upravo Težak taj koji sprečava ljude u Hrvatskoj da slobodno govore jer im zabranjuje upotrebu uobičajenih riječi i nameće druge. On je taj pred kime treba braniti jezik. Kad Težak ne bi od jezika umjetno pravio problem, u Hrvatskoj bi se slobodno govorilo i pisalo, a tema jezika ne bi ni postojala. Ali Težaku je privid problema potreban da bi sebi mogao pripisivati ulogu branitelja i žrtve, pa problem izmišlja politiziranjem jezika. Ta preokupacija očituje se i u naslovu knjige, o kojem kaže: »odabrao sam (ne)podobnost jer je najprimjerenija mojoj namjeri da razmatrajući jezični problem odmah naglasim njegovu pretežito političku utemeljenost« (9). Znači, ako ne politizira, neće biti jezičnog problema, pa se zato Težak trudi da sve pošteno ispolitizira. Prvo to primjenjuje na naziv jezika, tvrdeći da je oznaka *naš jezik* politički uvjetovana: »kad nije bilo poželjno nazvati jezik hrvatskim [...], pribjegavalo se neutralnomu, *našem*« jeziku (10). Međutim, oznaka *naš jezik* nije uvjetovana politički, nego je to uobičajen naziv jezika kod mnogih naroda u svijetu: *The Cambridge encyclopedia of language* navodi da se jezik u mnoštvu naroda zove jednostavno *naš jezik* (D. Crystal, 1998, str. 287).

Suočiti se s činjenicama značilo bi odustati od politiziranja, a to Težak ne želi, pa stoga nastavlja u istom stilu: »Dok je naslov jezičnoga udžbenika *Naš jezik* bio neutralan i politički podoban, naslov *Hrvatski jezik* postao je sumnjiv, nepodoban i u službenoj uporabi nedopustiv« (10). Ali činjenice govore suprotno: sredinom 30-ih god. 20. st. osnovan je u Srbiji časopis *Naš jezik*, a u Hrvatskoj časopis *Hrvatski jezik*. Istovremeno je u Hrvatskoj osnovano i društvo *Hrvatski jezik*. Urednik časopisa *Hrvatski jezik* bio je Stjepan Ivšić. Osim toga, i Težak spominje da je izlazila *Hrvatska čitanka*, za 4. razred, 8. izdanje 1924., *Hrvatska čitanka*, za 3. razred gimnazije, 19. izdanje 1924./1925., *Hrvatska čitanka*,

za 1. razred gimnazije, 14. izdanje 1927. (33). I u drugoj Jugoslaviji izišla je npr. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Težak je 1986. objavio knjigu *Sibilarizacija u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*, katedra na Filozofskom fakultetu u Zagrebu godinama se zvala Katedra za suvremeni hrvatski književni jezik. Sve to proturječi njegovoj tezi o nedopuštenom nazivu hrvatski jezik.

Težakova metoda je da tvrdi neistine, a prešućuje istine. Govoreći o nazivu jezika prešućuje činjenicu da je danas u Hrvatskoj zabranjen naziv *srpskohrvatski jezik*. Prešućuje i činjenicu da je jedino taj naziv bio i ostao znanstveno opravdan jer Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim standardnim jezikom. Prešućuje da oznaka *srpskohrvatski jezik* ne znači unitarizam, nego znanstveni pristup jeziku. To što se usprkos znanosti oznaka hrvatski jezik pojavljivala i u prvoj i u drugoj Jugoslaviji, samo pokazuje da je čitavo vrijeme među lingvistima bilo onih koji su se bavili politiziranjem a ne znanošću.

Umjesto da kao doktor znanosti i sveučilišni profesor iznosi činjenice, Težak radije gradi mit o paćenstvu hrvatskih jezikoslovaca zbog navodne zabrane neznanstvenog naziva *hrvatski jezik*. Sebe rado vidi u ulozi žrtve, pa ponavlja na dva mjesta u knjizi (10, 33) da je 1973. njegova školska gramatika povučena iz prodaje: uvjeren je da je skriveni razlog bio naziv hrvatski jezik, iako je službeni razlog bio taj što je za ilustraciju pridjeva trpnog uzeo od bezbroj mogućih primjera takav primjer u kojem se, tipično za svaki nacionalizam, prikazuje vlastita nacija kao neka što je stoljećima bila mučena, mrcvarena, zatvarana, zatirana, pljačkana, bacana, treskana, nabijana, prikivana, ubijana itd.: »puk hrvatski... bio stoljećima *pljačkan* i *mrcvaren*, *ubijan* i *zatiran*... *bacan* ovamo i onamo, *treskan* o mletačke hridine i turske planine, na kolac *nabijan*, na galije *prikivan*, na trgovima *prodavan*« (10). Težak taj citat gleda »kao stvoren za didaktičko tumačenje stilske vrijednosti trpnoga glagolskoga stanja u hrvatskom književnom jeziku« (10). Međutim, takvim izborom primjera Težak usađuje učenicima tipični mit svakog nacionalizma da je vlastita nacija bila paćenik, žrtva izložena strašnim nepravdama koje je danas, naravno, potrebno ispraviti, i istovremeno pobuđuje neprijateljske osjećaje prema drugim nacijama. Stoga je zamjerka upućena Težakovoj gramatici bila sasvim opravdana. Težak je zloupotrebjavao školsku gramatiku, lingvističko i udžbeničko djelo, za propagiranje nacionalističke ideologije.

Isto čini i danas: pravi iluziju o tisućljetnom pačeništvu i jezika i naroda jer velika tema su mu nekakve povijesne »nevolje hrvatskoga jezika/naroda« (24). Kao što se iz citata vidi, pritom opet poistovjećuje jezik i narod ugrađujući u nove generacije takav svoj neznanstveni pogled. Laički pogled ima i na povijest, kojom je toliko zaokupljen. Neispravno pristupa povijesti iz današnje perspektive pa piše kao da su Hrvati postojali oduvijek (9), iako je u znanosti poznato da je hrvatska nacija formirana tek u 20. st., između dva svjetska rata. U 19. st. još nije postojala hrvatska nacija, Slaveni na Balkanu su tek kretali u proces pravljenja nacija, i bilo je raznih opcija o broju i obimu budućih nacija. Težak to ne spominje, nego o 19. st. ističe (19): »Štoviše Srpske narodne novine, s prilogom Srpski narodni list, uvjeravale su čitatelje da su svi Slaveni u Dalmaciji, Slavoniji, Hrvatskoj, čak i u Kranjskoj i Štajerskoj itd. - Srbi«. A prešućuje da je Ante Starčević uvjeravao da su svi ti Slaveni zajedno sa Slavenima u Srbiji - Hrvati. Uostalom, ni jedno ni drugo ne čudi kad se zna da je to doba pravljenja nacije: nacije još nisu formirane, moguća su razna rješenja. Samo netko tko neznalački pristupa povijesti pa misli da je oduvijek bilo ovako kako je danas, može biti iznenađen što je u prošlosti bilo drugačije.

Kao što u Težakovim knjigama oduvijek postoji današnja hrvatska nacija, tako oduvijek postoji i jezik kojim govori samo ta nacija i koji se od pamtivijeka naziva hrvatski jezik. Činjenice i ovdje pokazuju suprotno od Težaka, i to u jednakoj mjeri činjenice iz prošlosti i iz sadašnjosti. Prije 1.100 godina nisu postojali različiti slavenski jezici, nego su svi Slaveni govorili jednim jezikom. Od onda je postepeno dolazilo do nastajanja razlika, što je kroz stotine godina dovelo do nastanka različitih jezika. To znači da nije prvo postojao nekakav čisti hrvatski jezik, koji se onda u dodiru s drugim jezicima slavenizirao pa mu se zato »lijepio« naziv slavenski jezik. A Težak upravo to tvrdi pišući kao da je hrvatski jezik oduvijek tu i da je nekada bio čist, a onda s prvim počecima pismenosti dolazi do vanjskih utjecaja pa su se »pridjevci *slovjenskoga* podrijetla lijepili i uz mješanicu crkveno-slavensko-hrvatsku« (11). To je ujedno Težakovo objašnjenje zašto se jezik u prošlosti ipak nije nazivao hrvatskim.

Usprkos tome tvrdi i da je jezik »kroz sva stoljeća u nazivu zadržao i svoju hrvatsku odrednicu« (23). Laički prenosi današnje značenje riječi Hrvat u prošlost i poistovjećuje narod s jezikom, pa smatra dokazom »hrvatske pismenosti i književnosti« latinski natpis iz 888. godine da je Branimir vođa Hrvata (23). Dovoljno mu je da se riječ Hrvat spomene na latinskom ili na crkvenoslavenskom jeziku, pa da iz toga izvodi postojanje hrvatske pismenosti i književnosti 888. godine, iako ne

postoji nijedan tekst iz te »pismenosti i književnosti« u ono doba. Ne samo to, natpis na latinskom jeziku da je Branimir vođa Hrvata za Težaka je dokaz da je jezik »kroz sva stoljeća u nazivu zadržao i svoju hrvatsku odrednicu«, iako se u natpisu o Branimiru jezik ni ne spominje, a kamoli naziva hrvatskim imenom. Težak navodi i Baščansku ploču kao dokaz da je jezik »kroz sva stoljeća u nazivu zadržao i svoju hrvatsku odrednicu«, premda se ni na njoj jezik ne spominje niti se naziva hrvatskim.

Dokaz mu je i kad prevodilac *Ljetopisa popa Dukljanina* »u 14. st. mjesto Slaven i slavenski dosljedno piše Hrvat i hrvatski pa i solunskoga Grka svetoga Ćirila proglašava Hrvatom« (24). Iz toga se, međutim, vidi da je naziv *Hrvat* i pridjev *hrvatski* imao onda drugo značenje nego danas, što je suprotno od dokaza da se današnji jezik današnjih Hrvata u 14. st. nazivao hrvatski.

Nakon izuma tiskarskog stroja pojavljuju se od 16. stoljeća rječnici i gramatike, ali nijedno od tih djela, na veliku Težakovu žalost, ne sadrži u naslovu oznaku hrvatski jezik, nego oznaku ilirski jezik, slovinski jezik, slavonski jezik ili sl. Nastojeći to po svaku cijenu uklopiti u nacionalno poželjnu sliku prošlosti, Težak tvrdi da su sve te oznake značile hrvatski jezik (13, 16-19). U znanosti je, međutim, poznato da je ilirski označavao štokavski jezik, i prema tome obuhvaćao sve koji govore štokavski, a ponekad je obuhvaćao i šire od toga, sve južne Slavene. Također je poznato da je naziv hrvatski jezik od 17. st. do sredine 19. st. bio ograničen na kajkavski, i time suprotstavljen štokavskom. Suprotstavljen je bio i nazivu slavonski jezik, koji je označavao štokavski. Stoga Težakova tvrdnja da su nazivi ilirski jezik, slavonski jezik, slovinski jezik, slovenski jezik itd. stoljećima značili isto što i hrvatski jezik nije točna. Zanimljivo je da Težak u završnoj rečenici poglavlja priznaje kako »nije teško zaključiti da se izraz ilirski jezik do Preporoda rabio kao istoznačnica [...] b) za štokavsko narječje, c) za sva hrvatska i srpska narječja« (22). A u čitavom poglavlju je prikazivao kao da se koristio »a) za hrvatski jezik u cjelini«.

Htio bi da je u 18. st. Reljković svoj štokavski jezik nazivao hrvatskim, ali činjenice govore suprotno, pa ih Težak želi prikazati kao »Reljkovićevo kolebanje između hrvatskoga i srpskoga, te dalmatinskoga i bosanskoga jezika« (12). Međutim, Reljković se uopće ne koleba između hrvatskoga i srpskoga, nego kao i drugi pisci iz 18. st. hrvatskim ne naziva svoj štokavski, nego njemu strani jezik - kajkavski. U svojoj gramatici *Nova slavonska i nimacska gramatika* 1767. slavonski jezik razlikuje od hrvatskoga, dalmatinskoga,

poljskoga, češkoga i njemačkoga. Za Reljkovića su slavonski (štokavski), hrvatski (kajkavski), dalmatinski (čakavski), poljski i češki različiti slavenski jezici i različiti narodi. Kako bi Reljkovića prikazao kao kolebljivca koji za jedan te isti jezik koristi sad oznaku hrvatski, sad oznaku srpski, sad neku treću oznaku, Težak tvrdi i da se Reljković u izdanjima *Satira* koleba između dalmatinskoga i bosanskoga. Međutim, ni tu se ne radi o kolebanju jer Reljković nabrajajući jezike nabraja u jednom te istom izdanju *Satira* i dalmatinski i bosanski, što znači da ih smatra dvama različitim jezicima.

Težak uvjerava čitatelje da se Reljković koleba jer su Slaveni mijenjali »podaništvo franačko, bizantsko, mletačko, tursko, austrougarsko, jugoslavensko« (12). Usput rečeno, ovdje se malo previše zanio u ulogu žrtve jer kad kaže da su Slaveni bili u jugoslavenskom podaništvu, ispada da su bili podanici sami sebi. I kakve veze ima sve to s Reljkovićem? Zašto ne kaže znanstveni odgovor, koji glasi da u 18. st. još nisu postojale nacije, pa tako ni hrvatska nacija, nego se stanovništvo definiralo geografski, prema regijama, ili na drugi način. Zato je sasvim prirodno što je Reljković sebe smatrao Slavoncem, a ne Hrvatom. To nema veze s Težakovim »podaništvima«. Riječ Hrvat je u ono vrijeme značila nešto drugo nego danas. U ono vrijeme još nije postojao ni standardni jezik: kajkavska regija je govorila kajkavski, čakavska čakavski, štokavska štokavski, što znači da nije postojao nadregionalni jezik koji bi obuhvatio sve slojeve stanovništva. Stoga je prirodno što Reljković razlikuje kajkavski kao hrvatski jezik, čakavski kao dalmatinski jezik i štokavski kao slavonski jezik. Umjesto da kaže istinu, Težak želi i Reljkovića ispolitizirati kao nekoga tko je politički plivao. Kaže da od pamtivijeka do danas »političke (ne)prilike činile su hrvatski jezik i podobnim i nepodobnim« (12). Ali o takvoj nepodobnosti i tlačenju jezika ne može biti ni riječi: narod je očito čitavo vrijeme govorio nesmetano. Da nije, odavno bi postali govornici nekog drugog jezika (turskog, njemačkog, mađarskog, talijanskog), a ne bi sve do 20. stoljeća u narodu opstali i čakavski i kajkavski i štokavski.

O Kukuljeviću Sakcinskom u 19. st. Težak kaže: »Očito se pridjev horvatski odnosi na kajkavštinu, a horvatski i slavonski i na kajkavštinu i na štokavštinu« (29). Zašto ne kaže jasno da je slavonski značio štokavski, a hrvatski kajkavski? Postoji niz potvrda da je tako bilo i u 19. st., npr. 1831. prevodi se sa štokavskoga na kajkavski pod nazivom »Iz Szlavonzkoga na Horvatzki Jezik« (M. Grčić, *Književna republika* 1/2, 2006, 169). Težak ne spominje te činjenice ni kad ističe da je Kukuljević Sakcinski upotrijebio u Saboru pridjev hrvatski 1843. i 1847., kao što u tom kontekstu ne spominje ni da je 1843. Beč zabranio pridjev ilirski

(28). Navodi kako Kukuljević prvenstveno koristi izraze naš jezik, materinski, narodni zato što »je njihova prevlast nad pridjevom hrvatski karakteristična za utopiju hrvatskih iliraca o ilirskom jeziku, što će s jedne strane otvoriti put prema poistovjećenju hrvatskoga i srpskoga jezika, a s druge strane olako prihvaćanje općih, neutralnih oznaka (materinski, narodni, naš) zbog povremene političke nepodobnosti naziva *hrvatski jezik*« (29). Prešućuje da je habsburška zabrana naziva *ilirski* bila presudna da se počnu širiti neke druge oznake za jezik, pa tako i oznaka *hrvatski*. Težak čak pokušava spriječiti da netko samostalnim razmišljanjem dođe do tog zaključka jer kaže »da su ilirski jezikoslovci svoje gramatike i rječnike nazivali ilirskima, a ta u jezikoslovlju već odavna uobičajena praksa produžila se i nakon zabrane ilirskoga imena« (30). Pritom mu proturječe njegovi vlastiti primjeri koje navodi kao ilustraciju. Naime, svi koji sadrže naziv ilirski izišli su prije zabrane ilirskog imena, dok je poslije zabrane objavljen samo pretisak ili nastavak (druga knjiga), a svi koji imaju naziv hrvatski izišli su nakon zabrane ilirskog naziva (30). Težak uz ime A. Mažuranića piše »A. Mažuranić uskoro zamjenjuje ilirsko ime hrvatskim« (30), a vidi se da je baš zabrana ilirskog naziva u tome odigrala presudnu ulogu jer godine izlaska njegovih knjiga pokazuju da je prije zabrane koristio naziv ilirski, a na naziv hrvatski je prešao tek nakon zabrane ilirskog imena. Sve to Težak ne želi priznati, pa prešućuje i pokušava zataškati. Čak tvrdi suprotno: »nakon zabrane ilirskoga imena nasuprot nazivu hrvatski jezik sve češće se pojavljuje *srpski jezik*, i to u nizu inačica: hrvatski ili srpski, hrvatsko-srpski, srpsko-hrvatski, srpskohrvatski, hrvatskosrpski« (31). A njegov vlastiti tekst na prethodnoj stranici pokazuje da zabrana nije doprinijela nestajanju, nego širenju naziva *hrvatski*. Zabrana ilirskog imena doprinijela je i širenju dvodijelnog naziva, i to prvo u gramatikama zagrebačkih autora. To znači da je dvodijelni naziv više u skladu s tradicijom hrvatskih gramatičara nego srpskih. U citatu gore Težak tvrdi da su dvodijelni nazivi isto što i naziv *srpski jezik*. Time kaže da dvodijelne oznake u naslovima njegovih knjiga izišlih od 1964. do 1990. *Govorne vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika, Kontrolni zadaci u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika, Priručnik za nastavnike uz vježbenicu u nastavi hrvatskog ili srpskog jezika Naš jezik*, od kojih je prva objavljena u barem sedam izdanja, treba čitati kao *srpski jezik*? To bi značilo da je Težak 26 godina intenzivno radio na unapređivanju nastave srpskog jezika.

Prešućuje i da je sabor u Zagrebu 1861. godine, kada je prvi puta odlučivao kako nazvati jezik, izglasao naziv *jugoslavenski jezik*. Ne

kaže ni da je Beč odbio taj naziv jezika, i da je to također utjecalo da se počnu širiti druge oznake. Tehniku prešućivanja kombinira s iznošenjem neistina: tvrdi da »je ilirski pokret zamrsio svijest o jedinstvenom narodnosnom imenu jezika u Hrvata« (28), iako činjenice pokazuju da »jedinstveno narodnosno ime« uopće nije postojalo, niti je postojala svijest o njemu, niti je postojala hrvatska nacija. Stoga ilirski pokret nije mogao »zamrsiti« nešto čega uopće nije ni bilo. O ilircima kaže da »utrpavši u 'ilirsko narječje'« i srpski jezik, ipak nisu uspjeli prignuti većinu Srba, a s njima ni njihov jezik (18) - ovdje Težak ponovo poistovjećuje naciju s jezikom tvrdeći da svaka nacija mora imati različit jezik, što nije točno.

Svatko tko je imalo objektivan svjestan je velikih zasluga iliraca jer njima se duguje standardni jezik: oni su jezično različite regije povezali nadregionalnim štokavskim jezikom. Ali Težak i to prešućuje. Pritom se ne može reći da mu ta činjenica nije poznata jer desetke stranica kasnije u knjizi, u poglavlju gdje se riječ ilirac ne pojavljuje nijedanput, usputno kaže o onom vremenu: »Nakon uvođenja štokavštine kao temeljca zajedničkomu jeziku svih Hrvata« (50). Težak ne samo da to kod iliraca prešućuje, nego ilirce opisuje kao nekoga tko je »zamrsio«, »utrpao«, tko je »mrki oblak«: »Uskoro će se nad horvatski jezik mrko nadviti ilirski oblak čija će propast otvoriti mjesto još mrkijoj naoblaci, sudaru hrvatskoga i srpskoga značaja u jeziku Hrvata« (27). Ključ netrpeljivosti kod Težaka je što on silom želi da Hrvati i Srbi govore različitim jezicima, a ilirci su za standardni jezik uzeli isti onaj koji je uzeo i Vuk Karadžić. Zbog toga danas i Hrvati i Srbi (i Bošnjaci i Crnogorci) imaju isti standardni jezik. Objektivno gledano, to nema nikakvih negativnih posljedica, nego samo pozitivnih, kako pokazuje i primjer mnoštva drugih nacija u svijetu koje imaju isti standardni jezik a svejedno su različite nacije i imaju različite države. Ali Težak nije objektivan, ne želi vidjeti stvarnost onakvom kakva jest pa zato krivotvori i sadašnjost i prošlost. Da je Težak neki anonimni pojedinac, onda to ne bi bilo vrijedno spomena jer pojedinac ima pravo živjeti u svom ishaluciniranom svijetu. No, Težak je javni djelatnik koji svoje halucinacije usađuje u stotine tisuća mladih ljudi. Aksiom mu je da Hrvati i Srbi govore različitim jezicima, ni ne pokušava to dokazivati, nego podrazumijeva da je to neupitno. A ako netko navodi znanstvene dokaze protiv toga, onda Težak ne uzvraća znanstvenim protudokazima jer ih nema, nego prebacuje na teren politike. Ne nudi argumente nego »sudbinsku značajku hrvatskoga jezika: probijanje između njegove političke počudnosti i nepočudnosti, koje se nastavlja i u slobodnoj državi Hrvatskoj«, gdje »pojedinci koji su nekoć podržavali ideju jezičnoga srpsko-hrvatskoga bratstva i jedinstva

ponovno joj se vraćaju» (6). Pritom ne imenuje o kome je riječ, nego sugerira nekakvu tajnu i trajnu zavjeru. Politizira tako što ubacuje ideju bratstva i jedinstva iako ta politička ideja nema nikakve veze s lingvističkom konstatacijom da Hrvati i Srbi govore istim jezikom. I Irci govore engleskim jezikom, a sigurno se pritom ne radi o ideji bratstva i jedinstva. Umjesto da iznosi lingvističke činjenice kako bi se očekivalo od doktora filologije, Težak pokušava spriječiti njihovo iznošenje tako što im pripisuje političke etikete. A upravo je Težak taj koji je do kraja ispolitiziran. Ako netko ne misli kao on, za takve Težak ima formulu da su »zatočnici i zatočnici jezičnoga unitarizma« (6). No, čak i njegova vlastita knjiga mu proturječi. Naime, Težak piše da »kad je jezični jugounitarizam kulminirao 1954. na tzv. novosadskom dogovoru, nametnut je zajednički srpskohrvatski (Novi Sad), hrvatskosrpski pravopis (Zagreb, 1960)« (44). Budući da Težak Novosadski dogovor i zajednički pravopis naziva kulminacijom jezičnog jugounitarizma, potvrđuje da jezičnog unitarizma uopće nije ni bilo. Jer Ljudevit Jonke je s Mihailom Stevanovićem bio urednik zajedničkog pravopisa i pohvalno je pisao o pravopisu i prije njegovog izlaska i poslije. Pravopis nije bio nametnut, nego je dogovaran na sjednicama pravopisne komisije o kojima je Jonke kao član te komisije redovito pozitivno izvještavao u časopisu *Jezik*. Ni Novosadski dogovor ne sadrži nijedan znak jezičnog unitarizma. Naprotiv, on je i formalno potvrdio ravnopravnost hrvatske i srpske varijante, ijekavice i ekavice, latinice i ćirilice, dvaju glavnih standardoloških središta (Zagreba i Beograda), poštivanje originalnih tekstova pisaca, zatim da izradu pravopisa, rječnika i dr. ravnopravno oblikuju sveučilište u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu, akademija u Zagrebu i u Beogradu, Matica hrvatska i Matica srpska te da se njihovi zajednički nacrti podnose na diskusiju društvima književnika, novinara, prosvjetnih i drugih javnih radnika. Umjesto da podsjeti na te činjenice, Težak ponavlja neistinitu priču o jezičnom unitarizmu koja služi za učvršćivanje nacionalističkog stereotipa o Hrvatima kao jadnim mučenicima i Srbima kao zlim mučiteljima. I o rječniku dviju matica koji je nastao kao rezultat Novosadskog dogovora Težak tvrdi bez dokaza da je bio unitaristički (146). A stvarnost pokazuje suprotno, u što se može uvjeriti svatko tko zaviri u taj rječnik. Izišao je istovremeno u dvije ravnopravne verzije, od kojih je jedna bila na ijekavici i latinici i izišla u Zagrebu. Navodio je ravnopravno i one riječi koje su tipičnije za jednu odnosno za drugu varijantu, čak je i u rečenicama koje objašnjavaju značenje riječi navodio obje varijantske mogućnosti.

Težak kaže da oni koji tvrde da Hrvati i Srbi govore istim standardnim jezikom »zaboravljaju da se hrvatski jezik ne može ni zamisliti bez spoznaje o hrvatskoj kajkavštini i čakavštini, koje su dale i daju prinos ne samo hrvatskoj kulturnoj baštini, nego i standardnom hrvatskom jeziku, a ne mogu se nikakvim jezikoslovnim doskočicama uključiti u srpski standardni jezik« (6). Međutim, činjenica je da je standardni jezik i u Hrvatskoj i u Srbiji štokavski. To ne odgovara Težakovoj želji da Hrvati i Srbi govore različitim jezicima. Zato svoju želju pokušava prikazati kao stvarnost tako što daje neproporcionalan značaj zanemarivom udjelu kajkavskih i čakavskih elemenata u hrvatskoj varijanti i istovremeno potiskuje u drugi plan činjenicu da je standardni jezik u Hrvatskoj štokavski. Usput rečeno, i u nacionalnim varijantama drugih policentričnih jezika ima elemenata iz lokalnih dijalekata kojih nema u ostalim varijantama istog jezika pa je svejedno riječ o jednom standardnom policentričnom jeziku. U istom citatu Težak ima i niz drugih demagoških izjava: ako se konstatira da Hrvati i Srbi govore istim jezikom, kaže da je to »doskočica« pomoću koje se »uključuje u srpski standardni jezik«. Kao da lingvistika ima nekakav tajni interes za konstatacijom o zajedničkom jeziku pa poseže za doskočicama kako bi široko zastupano nacionalističko stajalište da Hrvati i Srbi govore različitim jezicima dovela u pitanje. Težak piše i kao da postoji neki srpski jezik odvojen od hrvatskog pa se radi na uključivanju jednog u drugi. Međutim, ne postoji jedan srpski i jedan hrvatski jezik, nego je to isti policentrični srpskohrvatski jezik. A Srbi govore varijantu tog jezika kao što i Hrvati govore varijantu tog jezika, i svaka nacionalna varijanta se autonomno kodificira kao što je to slučaj i s mnogim drugim varijantama u svijetu.

Težak koristi teoriju o nekakvim zavjerama, koja je stalni element nacionalističke ideologije, pa piše kao da postoji neki vanjski politički interes za tvrdnju da je srpskohrvatski jedan policentrični jezik. Teorija o zavjeri mu treba kako bi čitatelje skrenuo od pomisli da zaključak o jednom policentričnom srpskohrvatskom jeziku dolazi zbog znanstvenih činjenica. Također želi skrenuti od pomisli da prihvatanje tih činjenica nema nikakvih političkih posljedica: države i nacije i dalje postoje bez obzira što govore isti jezik kao neke druge nacije u drugim državama. Politički se ništa ne dobiva kad države govore različitim jezicima. Nikakva prednost ne bi nastala ni za hrvatsku državu kad bi njeni stanovnici zaista govorili jezikom različitim od svih drugih država, i kad bi današnje izjave o različitosti jezika bile opravdane.

Stalni element nacionalističke ideologije je i opsjednutost porijeklom. Poput nacističkih purista, Težak je opsjednut porijeklom riječi, etimologijom, što i sam priznaje: »počesto posižem i za etimološkim podacima« (5). Traga za hrvatstvom riječi u prošlosti, iako tako nešto ne može postojati

već i stoga što Hrvati postoje tek od nedavno. Pa ipak, Težak želi da se čistima smatraju samo one riječi za koje on izjavi da imaju hrvatsko porijeklo. Takve riječi smiju se i dalje koristiti u Hrvatskoj, a druge bi trebalo nekako ukloniti. One nam »nisu prijeko potrebne« i »njihovom neuporabom standardni jezik ne bi previše gubio« (176). U lingvistici je poznato da puristička nastojanja slabo utječu na jezik, a i Težak je donekle svjestan svojih sumnjivih izgleda na uspjeh jer o vlastitim čistkama kaže »Ali - čini se - uzalud« (5). Međutim, purizam ima drugi učinak: povećava nacionalizam jer uči da se sve klasificira kao hrvatsko ili kao nehrvatsko i da se sve što navodno dolazi iz vlastite nacije proglašava dobrim, dok se ono što dolazi iz drugih nacija proglašava štetnim i zlim. Zato Težak svesrdno zastupa purizam.

U tom stilu piše o riječima iz engleskog jezika poput *biznis*, *spikerica*, *supermarket*, *lobi*, *sponzor*, *internet*, *skaner*, *vokmen*, *šoping* da su »prijetnja«, »nevolje«, da »ugrožavaju« (6). Ponavlja dva puta (6, 39) »ne bi se moglo reći da je ugroza francuskoga ili njemačkoga jezika engleskim jednaka ovoj našoj hrvatskoj«. Jer »čak ni mali jezici nemaju utega kakav je naš srpskohrvatski ili hrvatskosrpski« (39). Time kaže: srpskohrvatski je kriv za sve, pa i za današnji ulazak engleskih riječi. To je još jedan stalni element nacionalističke ideologije: svojoj naciji se pripisuje uloga žrtve, a drugoj naciji se pripisuje uloga dežurnog krivca. Budući da je u našem slučaju dežurni krivac srpska nacija, na meti su i svi nazivi u kojima se ona spominje. Dovoljno je da neki naziv sadrži i srpsku komponentu pa već može poslužiti kao dežurni krivac. Osim toga, Težak piše kao da se podrazumijeva i da je dokazano da nam je srpskohrvatski jezik uteg. Kao da je Austrijancima uteg to što govore njemački ili Ircima to što govore engleski. To nije uteg, nego je prednost jer se mogu sporazumijevati na svom jeziku s većim brojem ljudi. Težak zaboravlja i da je dvodijelni naziv *srpskohrvatski* ustupak hrvatskom nacionalizmu. U svijetu se jezici češće nazivaju samo po jednoj naciji, npr. francuski, njemački, a ne francuskobelgijski, njemačkoaustrijski. Taj ustupak uvođenju i hrvatske komponente u naziv ima malu praktičnu manu jer je dvodijelni naziv nešto duži od jednodijelne oznake *srpski*, ali je lingvistički ispravan: njime se također kaže da se radi o jednom jeziku, a odmah se iz naziva vidi i koje područje taj jezik pokriva jer su imenovani njegovi rubovi. Prema dvodijelnom modelu imenovanja prostor između rubova (u našem slučaju BiH i Crna Gora) uključen je u isti jezik pa naziv nije potrebno dodatno produžavati stavljanjem i treće i četvrte komponente u njega. Usprkos spomenutom ustupku hrvatskom nacionalizmu, on kao i svaki nacionalizam ne reagira smirivanjem na ustupke, nego ga oni navode da traži još. To neutaživo zahtijevanje je

osnovno svojstvo svakog nacionalizma. Njegov novi zahtjev je da se mora govoriti o različitim jezicima i da svaki od njih mora nositi naziv jedne nacije. Taj zahtjev, međutim, nije znanstveno utemeljen i zato ga lingvistika odbacuje.

Težak se žali kako nedavno u razgovoru s učenicima »na pitanje: 'Zašto ste svom listu dali engleski, a ne hrvatski naslov?' mladi je član uredništva, ne trepnuvši okom, ispalio: 'Zato što je engleski ljepši nego hrvatski.' Takvo javno podcjenjivanje vlastitoga jezika prije petnaestak godina na njegovoj gimnaziji bilo bi nezamislivo« (34). Time Težak kaže da je naš jezik bio u boljoj situaciji u bivšoj Jugoslaviji. A inače se tuži da je u ono vrijeme bilo užasno.

Ne može shvatiti izjavu »učenika Hrvata da mu je engleski jezik ljepši od hrvatskoga kad je čovjeku prirodno da ljepšim jezikom smatra svoj« (6). A već u sljedećoj rečenici je u kontradikciji sa samim sobom jer kaže da »nema lijepih i ružnih jezika« (6). Osim toga, i za samog Težaka očito postoje lijepi i ružni jezici, samo što je njegov ukus suprotan ukusu citiranog učenika Hrvata. To se vidi iz izraza koje Težak koristi kad govori o anglicizmima: oni »zasipaju«, »skakavačkom najezdom ulijeću«, »bombardiraju mutavim promidžbenim krikom«, »u polutanskim izgovornim inačicama«, »ne samo da nam nisu potrebni, nego su i ozbiljna prijetnja da nam iz jezičnoga standarda, a da o razgovornom stilu i ne govorimo, potihom nestanu hrvatske riječi« (38-39).

Kako bi promijenio ukus svoje okoline i razvio odbojnost prema riječima koje proganja, Težak je rječnike stranih riječi prekrstio u rječnike tuđica (92). Poznato je da je nacionalistima omiljen izraz *tuđica* jer izrazi *strane* riječi ili *posuđenice* ne naglašavaju u tolikoj mjeri zahtjev za nekorištenjem takvih riječi, dok je za ono što je tuđe odmah jasno da se ne smije uzimati. Težak se žali: »tuđi su nam jezici napučili« rječnike (177). A sve što je tuđe negativno mu je već samim tim što je tuđe. Naspram *tuđice* ima *našice* (178). One su »dobre hrvatske riječi« (146). Dobre su mu već samim tim što su hrvatske. Takva podjela na tuđe i hrvatsko uz izjednačavanje tuđega s negativnim a hrvatskoga s pozitivnim je nacionalizam u najčistijem obliku. Ističe »dvije zanimljive našice: *spominčikati se* i *ljudikati*, a ovaj zadnji izraz mu je osobno »najdojmljiviji, najsnažniji« (178). Ovdje se možemo sjetiti one izreke da se o ukusima ne diskutira. Bilo bi poželjno da se i Težak toga ponekad sjeti pa da svoj jezični ukus prestane nametati drugima.

On riječi prikazuje kao napadače koji nasrću, a sebe prikazuje kao branitelja koji »naravno, često se i odlučno suprotstavljam inojezičnim nasrtajima na hrvatski jezik« (5). Ispada da netko izvana napada Hrvate, a Težak ih brani. Ali suprotno je istina: Hrvati samoinicijativno i dobrovoljno uzimaju riječi iz drugih jezika, koriste ih, i one time postaju njihove riječi. A

Težak je taj koji napada Hrvate zato što sasvim prirodno koriste riječi. On je taj koji ima bolestan odnos prema riječima, čega je i sam svjestan kad priznaje da proganjanje tuđica doduše jest ksenofobija, ali on ih proganja »ne zbog ksenofobičnog proganjanja svake tuđice« (5).

U Težakovoj apokaliptičnoj viziji mi »nepotrebnom tuđicom tjeramo u zakutak, zaborav, zabran« prefiks *protu-* koristeći »nepotrebnu tuđicu« *anti-* (5). O tim prefiksima on kaže »opravdano se pitam« zašto ljudi koriste *anti-*, a ne *protu-* ne samo za spajanje s riječima stranog porijekla pa nastaje *antifašist*, nego i za spajanje s riječima domaćeg porijekla pa nastaje *antiratni* umjesto *proturatni* (5). Iako Težak svoje pitanje proglašava opravdanim, ono to uopće nije jer odgovor je poznat lingvistima, pa bi i Težak kao doktor lingvistike odgovor morao znati. Ljudi koriste *anti-* u oba slučaja zato što si žele pojednostaviti upotrebu i zato što ne dijele riječi poput Težaka na našice i tuđice. Najčešće ni ne znaju da je neka riječ stranog porijekla jer navikli su na nju u upotrebi, pa im je time domaća.

Za Težaka je upotreba riječi engleskog porijekla »pomodarstvo i snobizam« (34). Oba izraza imaju negativno značenje, pa ih je Težak ciljano odabrao kako bi negativno žigosao korištenje riječi iz engleskog jezika. Kad bi bio donekle lingvistički obrazovan, znao bi da je uzrok korištenju engleskih riječi u mnoštvu jezika svijeta prestižna funkcija koju engleski jezik ima već stotinjak godina. Osuđuje kod Hrvata »bijeg od materinskoga u engleski jezik« (35). No taj bijeg nimalo ne čudi kad se zna što od jezika u Hrvatskoj rade Babić, Težak i drugi hrvatski jezikoslovci zadnjih petnaest godina. Umjesto da se prepuste njihovom mučenju, mladi se odlučuju za engleski jezik, kojeg zato Težak gleda kao nasrtljivca i pita se »kako će se mlado biće suprotstaviti najezdi angloamerikanizama« (35). Težak prigovara mladima i što se »ne usuđuju na Eurosongu [...] nastupiti s 'popijevkom' na hrvatskom jeziku« (35-36).

Nije sklon ni intelektualcima, a pogotovo mu stručnjaci nisu dragi: »prisvajanju tuđih riječi, uz neznalice, oduvijek su kumovali i školovani ljudi, stručnjaci, koji tuđim jezicima pothranjuju vlastitu taštinu, preziru prema prostom puku« (39). Tvrdi da stručnjaci preziru prosti puk, a sebi prisvaja ulogu zaštitnika prostog puka. Takvo Težakovo pisanje je populizam, što je još jedno stalno svojstvo nacionalizma, jer poznato je da se među osnovna obilježja desnopopulističkog pisanja ubrajaju pozivanje na prosti puk, antiintelektualna usmjerenost, netolerancija i odbojnost prema stranome, ksenofobija, sanjanje o dobrim, starim vremenima, dijeljenje povijesti i društva na dobro i zlo, korištenje dežurnih krivaca i teorije o zavjerama. Nabrojana obilježja su ujedno osnovna svojstva Težakove knjige.

Stranog porijekla je niz riječi koje svakodnevno koristimo poput *telefon*, *televizor*, *parking*, *mobitel*, a Težak tvrdi da se oni koji koriste takve riječi »oportunistički dodvoravaju vlastodršcima i svjetskim moćnicima« (39). Tko se ne želi »oportunistički dodvoravati vlastodršcima i svjetskim moćnicima«, treba dakle prestati koristiti *mobitel*. Težak o takvim riječima kaže da »njihovom neuporabom standardni jezik ne bi previše gubio« (176). Kako bi nas u to uvjerio, nudi u zagradama svoje zamjene i kaže »zamjene navedene u zagradama pokazuju da nam navedene posuđenice nisu prijeko potrebne. Naši stručnjaci (i nestručnjaci) olako daju prednost tuđicama« (176). A kad bi prestali »olako davati prednost tuđicama« i počeli koristiti Težakove zamjene, onda bi to izgledalo ovako: prema Težakovim zamjenama šef sekretarici više ne *diktira*, nego joj *kazuje u pero*; sekretarica više ne spominje njegove *aluzije*, nego njegovo *riječima posredno ciljanje na koga ili što*; šef ne ide *telefonirati*, nego *telefonom se sporazumijevati* (176).

To Težak smatra popravljanjem standardnog jezika, a sebe gleda kao popravljачa jer kaže: »jesmo za standarde i u životu, i u školi, i u jeziku, ali za one koji popravljaju, unapređuju, usavršavaju život, školu i jezik« (93). Kako izgledaju Težakove popravke standardnog jezika pokazuje i njegova »jezikoslovna nizanka o glagolima govorenja, izricanja, priopćavanja, pripovijedanja« jer nju završava tako što nudi svoj niz »standardnojezičnih riječi izricanja«, a među njima su *bleknuti*, *bečati*, *gakati*, *hrzati*, *mrndati* (179-180).

Kritizira da »se često bez potrebe čuje anglizam *imidž*« (144). Ali želi se pokazati i umjerenim pa ne zabranjuje potpuno televizijski *ekran*, iako na prvo mjesto stavlja televizijski *zaslon* i sam koristi zaslon, a ne ekran (37). Težakova metoda je da prihvaća i primjenjuje sve Babićeve nasilne promjene u jeziku, a kod jedne kaže da je moguće i drugačije kako bi na taj način došao na glas kao umjereni predstavnik hrvatskih jezikoslovaca. Napravi sto koraka u jednom smjeru, a koračić u drugom da bi nastala iluzija razlike naspram Babića, iako u stvarnosti te razlike nema: obojica zajedno s drugim hrvatskim jezikoslovcima stalno galopiraju u istom smjeru.

Poput Babića, Težak zagovara i koristi *šport*. Žali se da »otkako su snošljivi jezikoslovci u pravopisu dopustili dvostrukosti - šport i sport, sve više zaljubljenika u *sport* odbacuje *šport*, djelomice zbog nostalgije za srpskohrvatskim jezičnim vremenima« (36). Upotrebu uobičajenog oblika *sport* želi ukloniti tako što je žigoše kao nostalgiju za srpskohrvatskim vremenima. To je tehnika koju koristi u čitavoj knjizi: nema lingvističkih argumenata, pa politizira. Poziva se na hrvatstvo pripisujući ga »hrvatskom *športu*« (36). Međutim, ne može Težak određivati što je hrvatska riječ, nego to određuje masa govornika. Nije dovoljno da on neku riječ proglasi

hrvatskom, nego proširenost upotrebe pokazuje što je hrvatsko. A *šport* očito nije hrvatski kad ga ne koristi većina Hrvata. Težak u svojoj knjizi uporno piše *šport*, čime je u suprotnosti s jezičnom praksom većine Hrvata. Nitko mu i ne brani da tako radi, ali on zabranjuje drugima, i u tome je problem. Redovito upotrebljava i *glede*, primjenjuje i druge Babićeve promjene riječi i pravopisa. Svima njima je zajedničko da nisu u skladu s općeproširenom jezičnom praksom. Težak je izričito protiv onoga što je prošireno, npr. priznaje da »često slušamo: 'Lijepo smo se napričali'«, a on to proglašava primjerom »nepotrebne uporabe glagola *pričati*« (154). O suprotstavljanju jezičnoj praksi poznato je da predstavlja jedno od osnovnih svojstava purističke ideologije, koja je oruđe nacionalizma.

Težak je i protiv proširene riječi *dućan* jer sve dućane vidi kao »turske dućane« (36). Nema prijateljski odnos ni prema *krevet*u, *čamcu*, *čekiću*, *baklavi*, *čevapu*, *katu/spratu* - užasnut je tim »bezbroyem uljeza koji su nam istisnuli i u povijesne i narječne rječnike gurnuli iskonski hrvatske riječi« (40). Zaboravlja da riječi ne mogu biti uljezi jer one nisu živa bića. Nisu riječi odlučile ući u neki jezik, nego su govornici tako odlučili, i to hrvatski govornici. Riječi ne mogu same sebe nametnuti, nego ih govornici uzimaju, koriste i time prihvaćaju kao svoje. One tako postaju domaće riječi.

O riječima *neizvjestan* i *neizvjesnost* navodi da se »u hrvatskom tisku, na TV i radiju često čitaju i čuju«, što Težaka ispunjava nezadovoljstvom jer o tim riječima kaže »rusizmom se smatraju« (161). Nije napisao »smatram« nego »smatraju se« kako bi sugerirao da je to smatranje općeprošireno. Međutim, masa govornika u Hrvatskoj te riječi ne smatra rusizmima, nego ih koristi kao udomaćene riječi. Toga je i Težak svjestan jer napisao je da su česte u hrvatskim medijima, pa ipak kaže »da nam u standardnom jeziku taj rusizam nije od prijeke potrebe« (162). Želi nametati svoj ideološki motiviran ukus svima: »Posebice je šteta što se izbjegava naš pridjev *nepredvidiv* u ovakvim sintagmama: *Nepredvidiv* je: rezultat utakmice [...] U takvim i sličnim primjerima naši pisci i govornici olako napišu ili izuste: *Neizvjestan* je« (162). No, govornici očito razlikuju između *neizvjestan* i *nepredvidljiv*, pa npr. za rezultat kažu da je *neizvjestan*, a za čovjeka da je *nepredvidljiv*. Njima je očito i *neizvjestan* naš pridjev, sa svojim mjestom u jeziku, kao što im je i *nepredvidljiv* naš pridjev.

Kaže da čovjek kod jezika ne smije zastupati »tvrdo osobno stajalište«, koje glasi: »Pravilno je kako ja govorim pa to vrijedi za sve nas« (170), a upravo Težak se drži tog stajališta. Svjestan je da »jezik jest zajedničko dobro« (170), pa ipak ga pokušava rezati po svom

osobnom ukusu kao da nije zajedničko dobro. U definicijama standarda koje je naveo iz domaćih rječnika piše da je standard tipični oblik proizvoda, klasični primjerak, prosjek itd. Težak sažima te definicije tako da iz svog sažetka izbacuje navedene odrednice, a ostavlja odrednice »norma i propis i pravilo i uzor« (92). Jasno je da stoga ima potpuno izokrenuto shvaćanje standardnog jezika: dok je standardni jezik ono što je općeprošireno u upotrebi, i upotreba je ta koja oblikuje normu, za Težaka je standardni jezik suprotno od toga. Težak ne smatra upotrebu normom, nego sebe. Budući da izvorni govornici spontano znaju »normu i propis i pravilo«, ne treba im podučavanje u standardnom jeziku, ali je zato Težaka potrebno podučiti što je to uopće standardni jezik. Potrebno ga je podučiti i kako se opisuje današnji jezik. Naime, Težak u čitavoj knjizi opisuje današnji jezik tako što kaže da se npr. neki pridjev »uvriježio u novije vrijeme, kako se može zaključiti i po ovim primjerima« (71), a onda dolaze primjeri koji pokazuju da je njemu novije vrijeme 19. stoljeće i prva polovina 20. stoljeća jer navodi Gjalskog, Ivakića, Kosora, Car Emina. Uopće ne gleda današnje izvore. Govori o današnjem jeziku, a ne uzima u obzir jezik danas živih ljudi. Isto tako, govori o jeziku Hrvata, a ne uzima u obzir jezik onih 99% Hrvata koji nisu književnici.

Odbacivanje općeproširenih i neutralnih pa stoga standardnih riječi vidljivo je na mnogo mjesta u Težakovoj knjizi. On je i protiv *dugmeta*, zalaže se za *puce* (40). Protiv *dugmeta* je jer se ono koristi i u Srbiji: »Znam da u Srbiji vrstu harmonike zovu dugmetarom«. Ali u Srbiji zovu i mamu *mamom*, tatu *tatom*, sestru *sestrom*, brata *bratom* itd. Znači da nam predstoji izbacivanje svih tih riječi ako se držimo Težakovog kriterija, na što nas on svesrdno potiče, prekoračujući zagovornika dugmadi i protivnika pucadi na sljedeći način: »Čudni smo mi Hrvati. Rado se prsimo svojim hrvatstvom, ali ako treba birati između svoje osobne navike ili zajedničkog interesa vrlo rado prihvaćamo svoje osobno makar i nehrvatsko bilo« (40-41). Kako »svoje osobno« kad milijuni Hrvata koriste dugme? Isto tako, kako nehrvatsko kad ga većina Hrvata koristi. Težak je protiv riječi koje su općeproširene kod Hrvata. Sve u ime nekog »zajedničkog interesa« koji ne definira i ne kaže u čemu se on sastoji. Taj »zajednički interes« bi očito trebao biti pravljenje razlika naspram jezika u Srbiji. Ali ne navodi ni što bismo dobili time. Jasno je da nema što navesti jer ionako već imamo sve čemu teži svaki nacionalni pokret - i naciju i državu. Osim toga, ni nacija ni država se ne dobivaju pravljenjem različitog jezika, jer kad bi tako bilo onda ne bi postojala ni američka nacija ni država, ni austrijska, ni brojne druge. Ono što se »dobiva« Težakovim »zajedničkim interesom« je da djecu u hrvatskim školama prisiljavaju da govore drugačije od svojih roditelja. Je li nam to zaista »zajednički interes«?

Težak se zalaže i za *glasovanje* protiv *glasanja*. Tuži se kako »pod utjecajem srpske jezične prakse [...] još su znatni otpori glasovanju« (145). To, međutim, nije točno: otpori su zbog hrvatske jezične prakse jer u Hrvatskoj je bilo uobičajeno *glasanje*. Kad bi srpska jezična praksa bila uzrok za današnje otpore u Hrvatskoj, onda bi po Težakovoj logici danas u Hrvatskoj trebali biti znatni otpori prema *kruhu*, *mrkvi*, *riži* jer u srpskoj jezičnoj praksi je *hleb*, *šargarepa*, *pirinač*. Uzrok otporu očito nije srpska jezična praksa, nego hrvatska, koju Težak, Babić i ostali žele nasilno promijeniti. A najlakši način da se prihvati njihova bezrazložna promjena je da dosadašnju praksu neistinito proglase srpskom: zna se da svaki dobar Hrvat mora zazirati od svega što bi moglo biti srpsko, pa makar to bio i vlastiti jezik. Tako će zazirati i od *oca*, *majke*, *brata*, *sestre* čim se Težak, Babić i ostali dosjete da su i te riječi dio srpske jezične prakse.

Kad se sve ovo ima u vidu, apsurdno je što Težak tvrdi da »prošla su vremena kada je hrvatska riječ bila sumnjiva, zazorna pa se i kažnjavala, čak i zatvorom« (41). Istina je suprotno: došla su ta vremena jer Težak i njemu slični mnoštvo riječi koje koristi većina Hrvata proglašavaju sumnjivima, zazornima i žele kažnjavati. A što se tiče prošlih vremena, spominje kažnjavanje zatvorom zbog upotrebe hrvatskih riječi, a ne navodi nijedan dokaz za to.

Kao što jeziku ne pristupa znanstveno nego ga koristi za širenje nacionalizma, tako ni pravopis ne gleda objektivnim očima znanstvenika nego je to za njega emocionalna i subjektivna bitka: Težak govori o »pravopisnim bojevima«, »tri sloja bojovnika«, »bojišnici«, gdje »iz prvih rovova gađaju *političari* i *politikanti*, češće nezalci negoli znalci, kojima obično nije ni do pravopisa ni do jezične kulture, nego, po staroj hrvatskoj navadi, navici ili običaju, navrću pravopisne pračke u političke obračune sukladno sa svojom strančarskom ideologijom« (43) - tu je sasvim lijepo opisao sebe, Babića i slične. Nastavlja kako se »primjerice, u vezi s jednim problemom pozivamo na svemoć navike, a odmah zatim nudimo prijedlog kojim se masovne navike podcjenjuju, pače i preziru« (43) - točno, upravo to rade Težak, Babić i ostali. Potcjenjuju masovnu naviku pisanja *neću* i zahtijevaju *ne ću*. Težak kaže da je »smutnja kada se još uvijek kolebamo među jezičnim dvostrukostima« (40), a sam je napravio dvostrukost tako što se zalagao da se uvede i *ne ću* pored ustaljenog *neću*. Uvođenje dvostrukosti mu je ionako bio samo prvi korak kako bi zatim prešao na drugi: zahtijeva jednostrukost, i to u obliku *ne ću*. Kaže kako je na natpis *neću ne ću* uzvratio »ponesen njegovom žestinom« *ne ću neću* (42). Pritom zaboravlja da njegov supolemičar i on nisu u istoj situaciji jer Težak za razliku od svog supolemičara nameće

promjenu u obliku *ne ću* iako svi u Hrvatskoj, uključujući i samog Težaka do prije par godina, desetljećima ustaljeno pišu *neću*. Svjestan je da »česte mijene pravopisa doživljavaju se kao atentat na pravopisnu standardizaciju, a s time i na navike pisaca i čitatelja« (44), a svejedno pravi takve atentate. Žali se kako te pravopisne stvari »uzbudile su duhove« - pa da, on bi najradije da se svaki Babićev pravopisni prijedlog šutke prihvati. Tuži se »pravopis je podignut gotovo na razinu vitalnih interesa nacije« (42) - a on i Babić su ga podigli na tu razinu.

O Babiću i dr. piše da »su se sastavljači Hrvatskoga pravopisa u 5., prerađenom izdanju vratili hrvatskoj tradiciji i propisali rastavljeno pisanje *ne ću*« (48). Formalno se poziva na tradiciju, dok je u stvarnosti ruši jer hrvatska tradicija već desetljećima piše *neću*. To je očito čak i kod Težaka kad o današnjoj situaciji u školama kaže: »Budući da se i učitelji teško lišavaju svojih navika, najčešće ih učenici slijede pišući *neću*« (48). Priznajući da hrvatski učitelji imaju naviku pisati *neću* potvrđuje da je *neću* hrvatska tradicija. Uostalom, kaže i »tako su se naraštaji, posebice mlađi, od 1960. naovamo naviknuli pisati *neću*« (48). Kako bi razvio odbojnost prema pisanju *neću*, kaže da je *neću* rezultat »protuhrvatskom politikom nametnutih navika« iz 1960. jer je tada izišao pravopis kao rezultat Novosadskog dogovora i u njemu je bilo *neću*. Prešućuje da je Jonke jako pohvalno pisao o tom pravopisu, da je bio član komisije za njegovu izradu i da je bio jedan od dvojice urednika tog pravopisa. Znači da Težak Jonkeu pripisuje »protuhrvatsku politiku«. Zanimljivo je da na sljedećoj stranici u svojoj knjizi Težak čak pozitivno spominje Jonkea, pozivajući se na njega »nadam se da će se u stabilnoj Hrvatskoj napokon ustaliti i stabilniji hrvatski pravopis, i to u smislu krilatice Ljudevita Jonkea o elastičnoj stabilnosti«. Ovdje usput opet i politizira jer ubacuje »stabilnu Hrvatsku« i izokreće stvarnost predstavljajući sebe kao nekoga tko teži za stabilnim pravopisom, premda u praksi zastupa svako Babićevo destabiliziranje ustaljene pravopisne prakse.

Nastoji uvjeriti čitatelje da trebaju početi pisati odvojeno *ne ću* tako što priznaje da doduše »u novoštokavštini *ću* nije naglasnica, ali u narječnim govorima (osobito čakavskima i kajkavskim) može biti: *Ćeš iti? Ću.*« (47). Ako se čitatelj pita kakve to veze ima sa standardnim novoštokavskim jezikom i njegovim pravopisom, odgovor glasi: nikakve. Nego Težaku je potrebno da tu i tamo ubaci poneku »naglasnicu«, »narječne govore« i sl. kako bi napravio iluziju stručnosti i navodne stručne argumentacije. Računa da će kod publike koja nije lingvistički obrazovana ili nije navikla da kritički preispituje ono što čita, takav način pisanja imati učinak.

Polimizira i Anić/Silićev pravopis jer se u njemu ne prave toliko umjetne razlike i više se poštuju navike hrvatskih govornika, a time i hrvatska

tradicija. Kaže da »pobjeda šest udruženih stranaka 2000. godine bila je poticajna za objavu« Anić/Silićevog pravopisa i »tako se Anić-Silićev pravopis, iako bez službenoga odobrenja za uporabu u školi, nametnuo konkurentom Babić-Finka-Moguševu« pravopisu (44). Upotrijebivši riječ »nametnuo« Težak sugerira u kontekstu dolaska na vlast udruženih stranaka da su ga one ipak nekako nametnule, iako činjenica da ga nisu odobrile za škole govori suprotno. Očito bi Težak silom htio Babićev pravopis prikazati žrtvom, iako je stvarnost sasvim drukčija: Babićev pravopis ima podršku vlade jer bez obzira kako se ta vlada mijenjala, čitavo vrijeme od početka 90-ih jedino Babićev pravopis ima odobrenje ministarstva za upotrebu u školama, što i sam Težak spominje (44).

Težakova preokupacija politiziranjem udružena je s teorijom o svjetskoj zavjeri i s krivotvorenjem povijesti kad govori o novoj noveli Güntera Grassa *Korakom raka*. O noveli je na njenim koricama navedeno da nobelovac pokazuje »kako prošlost i sadašnjost nacizma ne samo da nisu dokinute ili relativizirane, nego su i te kako uspjele sačuvati svoju mračnu pozornicu«. Težak zamjera što se u priči na jednom mjestu kaže da je junak Židov u daruvarskoj školi nakon 1. svj. rata »učio govoriti i srpski, no osjetio je i svakodnevnu mržnju spram Židova« i što se o potapanju njemačkog broda 1945. spominje da su njegovu posadu činili i hrvatski dobrovoljci: »ne pripisujući Grassu zločestu političku nakanu, koja se - hvala uspješnoj propagandi srpske kraljevske i komunističke Jugoslavije, da i ne spominjem Miloševićevu Srbiju - poput raka, karcinoma, metastatično proširila i još širi Europom i svijetom, smatram da su i srpski jezik i hrvatski dobrovoljci u kontekstu Grassove antirasističke novele protuhrvatski. Naime lako je iz toga zaključiti da Hrvati nemaju svoj jezik, da su za Drugoga svjetskoga rata bili nacisti, a protužidovski nastrojeni već prije« (60). Kad bi Težak bio imalo objektivan, vidio bi da Hrvati imaju jezik, ali isti onaj koji imaju i Srbi i Crnogorci i Bošnjaci. Također bi priznao povijesnu činjenicu da je za vrijeme Drugog svjetskog rata postojala fašistička tvorevina Nezavisna Država Hrvatska. Potvrdio bi i da ustaški pokret od samog osnutka 1929. godine, dakle već prije Drugog svjetskog rata, u svoje glavne neprijatelje pored Srba ubraja i Židove. Umjesto da se suoči s tim činjenicama, Težak traži i od drugih da zastupaju neistinitu tezu o različitim jezicima i da krivotvore povijest tvrdeći da NDH nije bila fašistička država: »Ne bi li u ovakvu slučaju prevoditelj, urednik, nakladnik ili tko drugi u njihovo ime uglednoga pisca upoznao s istinom o hrvatskom jeziku i o hrvatskom fašizmu i antifašizmu?«. Težak bi htio da je povijest bila drugačija nego što je bila, a kad ga čitanje novele podsjeti na stvarnost, onda on osuđuje novelu: »Iako je priča fiksijska,

zbog izrazitoga dokumentarističkoga pristupa takav joj odmak od povijesne faksije nije nužan ni u navedenim pojedinostima. Jer ovako ni težnja priče da se upozori na teško iskorjenjivi rasizam tada nije sasvim nevinna« (60). Ovdje Težak sebi pripisuje »povijesnu faksiju«, a onome tko se ne slaže s njim pripisuje sumnjive političke nakane. Ponovo nema nikakvih dokaza za svoje tvrdnje pa primjenjuje ustaljenu metodu politiziranja svakoga tko podsjeti da je istina suprotno od onoga što Težak piše.

Analiza Težakove knjige pokazuje da u njoj ne treba tražiti znanja jer ona ne nudi ni znanstveni pristup jeziku ni povijesti niti bilo kojoj drugoj temi. Sastavljena je od iskrivljavanja povijesnih podataka, purističkog proganjanja riječi, desnopopulističkog uvjeravanja, politiziranja, pravljenja neutemeljenog straha o ugroženosti jezika, širenja teorije o svjetskoj zavjeri protiv hrvatske nacije, učvršćivanja sheme o Srbima kao dežurnim krivcima, građenja mita o vlastitom paćeništvu. Sve su to temeljna obilježja nacionalizma. Težak kao ni ostali autori takvih knjiga ne raspolaže ni osnovnim lingvističkim znanjima pa tako ne zna ni što je to standardni jezik. Dok je u lingvistici standardni jezik ono što je najproširenije i neutralno u upotrebi, Težak nastoji kao standardni jezik predstaviti svoje zabrane i naredbe koje su u suprotnosti s općeproširenom upotrebom i time u suprotnosti sa standardom. Na osnovi Težakovog pisanja donose se u Hrvatskoj zakoni o upotrebi standardnog jezika u medijima i udžbenicima. Oni pod standardom podrazumijevaju zabrane i naredbe iz Težakovih jezičnih savjetnika. To znači da hrvatski zakoni o obaveznoj upotrebi standardnog jezika u medijima i udžbenicima u stvari zabranjuju upotrebu standardnog jezika u medijima i udžbenicima. Budući da Težakove knjige ne služe obrazovanju nego isključivo širenju jezičnog nacionalizma, potrebno je prozvati na odgovornost one koji njegove knjige objavljuju i preporučuju za škole jer mu time omogućuju da nesmetano usađuje nacionalizam u nove generacije.

Миле МЕДИЋ

ЗАШТИТА СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЊЕГОВОГ ИМЕНА

Пораз српске поданичке науке о језику

Српски језик данас има четири имена: бошњачки, црногорски, хрватски и, напoкoн, српски језик. То је једини примјер у Европи и у свијету да један исти језик има четири различита имена.

Најпријесу Хрвати српски језик прогласили хрватским, додуше не башoдмах само хрватским, него српским и хрватским. Тада им још није сметало да је то српски језик, само ако је “и хрватски”.

Хрвати су иначе имали веома чудне и немогуће представе о језику и народу. Тако су почетком 19. вијека прогласили илирски језик, непoстoјeћи језик, непoстoјeћег, илирског народа. Није им сметало да све јужне Славене прогласе једним, илирским народом, а све јужнослaвeнске језике једним, илирским језиком.

Тако, за њих су један, илирски народ чинили Словенци, Хрвати, Срби и Бугари. Других славeнских народа тада није било на мапи Балкана. Исто тако за њих је један исти, илирски језик био словeначки, хрватки, српски и бугарски језик.

Наука и историја показали су да су то посебни народи и посебни језици.

Пошто нису могли да све народе и све језике јужних Славена прогласе за један народ и један језик, потрудили су се да се бар вежу за Србе, па да њих и себе прогласе за један народ који говори једним, истим, језиком. Избјежавали су да поставе питање чији је то језик, када је настао, у којој земљи и који га је народ створио. За почетак било им је доста да је тај језик “и хрватски”.

Пред тим хрватским настојањима подлегао је један oд највећих српских филолога Ђуро Даничић. Под утицајем Ватрослава Јагића и хрватске средине у коју се преселио, он је у Загребу, у оквиру Југославенске академије знаности и умјетности, oтпoчeo рад на великом “Рјечнику српског и хрватског језика”. То је био почетак српских уступака хрватским интересима.

Не треба кривити Хрвате штoсу дoслeднo и упорно водили рачуна о својим интересима у својој језичкој науци и политици.

Криви су српски филолози што су ту политику и ту “науку”, олако прихватили, а каснијечак и наметали.

Чудовишне илирске идеје о једном народу и једном језику васкрсли су сами Срби 1918. године. Југославенска идеја и држава није Србима могла бити наметнута да је Срби нису хтјели. Напротив, она је била саставни дио династичке државне политике Србије о уједињењу јужних Славена под круном Карђорђевића у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, касније у Краљевину Југославију. Хрвати су радо прихватили југославенску идеју јер су у њој видјели начин да преживе пораз Аустро-Угарске Монархије, на чијој су се страни борили против Срба у Првом свјетском рату.

Српској монархистичкој политици одговарала је теорија да су Словенци, Хрвати и Срби један народ, а словеначки, хрватски и српски језик један језик. Тако је настала једна јединствена држава, један јединствени “троплемени” народ и један јединствени “троимени” језик српско-хрватско-словеначки. У политичкој и друштвеној историји појавиласе неприродна вештачка држава, унауци о језику неприродна, неспојиваи чудовишна мјешавина “троименог” језика српско-хрватско-словеначког.

Словенци су, додуше, први почели да истичу да су засебан народ и да имају засебан, свој, словеначки језик, тако да је у братском загрљају остао један јединствени, сада “двоплемени” народ Срба и Хрвата, и један јединствени “двоимени” језик, српскохрватски или хрватскосрпски.

Српски филолози нису се смјели супротстављати државним политичким тежњама о једном “двоплеменом” народу и њиховом “двоименом” језику, нити су покушавали да рашчисте чији је то језик и ко га је створио. Од тада српска наука о српском језику постаје поданичка, тј. слушкиња династичке државне политике Краљевине Југославије, а касније покорна слушкиња државне политике и друштвеног уређења Социјалистичке Југославије. Од науке ту није остало ништа.

Највећи српски филолози са лакоћом су премостили разлике режима којима су служили и наставили да служе политичким идејама братства и јединства, једнакости и равноправности свих наших народа, а посебно Срба и Хрвата.

Они су своју језичку политику учинили званичном кроз највеће националне институције Србије, као штосу Српска академија наука, Матица српска, Вукова задужбина и друге установе. Запосјели су и добро покрили све установе, све важније часописе, листове, радио станице и касније телевизију. Имали су моћ и утицај државе и

државних установа. Остаци те српске поданичке науке задржали су се до дана данашњег у свим тим државним установама.

Врхунац српске поданичке науке о језику остварен је 1954. године Новосадским договором Матице српске и Матице хрватске. Запечаћено је вјечно јединство једног јединственог и заједничког српскохрватског, односно хрваткосрпског језика.

До посљедњег даха водећи српски научници борили су се за заједнички двоимени језик, чак и онда кад су Хрвати одлучно отказали сваку везу и прогласили српски језик хрватским и само хрватским.

Хрватису први још 1967. године у својој “Декларацији о називу и положају хрватскога књижевног језика” прогласили “неотуђиво право” да туђи, у ствари српски језик, прогласе својим, хрватским језиком. То није било никакво право, поготово не неотуђиво, него један самовољан чин, без покрића у науци о језику без примјера у свијету.

Одговор српских научника био је у складу са њиховом поданичком улогом. Истина, они су се противили томе што је језик проглашен само хрватским, али нису смјели рећи да је тај језик српски, него су се свим силама борили да тај језик буде и остане и даље хрватски, али, сада, “и српски”, тј. српско-хрватски. Тада нису били у стању да владајућим идеолошким иполитичким опредјељењима супротставе научне, лингвистичке разлоге о стварном српском поријеклу српског језика. Али то је био коначан крај њихове науке о српскохрватском језику.

Појава нових “језика”, тј. нових назива за српски језик, потпуно их је збунила. Бошњаци и Црногорци позвали су се на оно исто “неотуђиво право” да и они, попут Хрвата, свој језик назову својим именом, тј. бошњачким и црногорским језиком. На ту појаву наша поданичка лингвистика није могла дати одлучан и јасан одговор. Једино до чега је на силу дошла било је да, ето, и Срби имају то “неотуђиво право” да језик којим говоре назову српским, кад већ не може бити српскохрватски. Тада их је већ сам Устав Републике Србије присиљавао да српски језик у Србији, тешка срца, назову српским именом.

Побједа обновљене српске науке о језику

Сада се у свој озбиљности поставља питање заштите српског језика и његовог имена.

На почетку смо имали три језика са једним “троименим” српско-хрватско-словенским именом, а на крају један, српски језик, са четири имена. Врзиноколо српске поданичке науке о језику затворило сепотпуним историјским, правним и моралним поразом.

Пораз српске поданичке науке о језику је побједанове, обновљене српске филологије и србистике.

Историјски је поданичка наука поражена тиме што је историја показала да никад није постојао један “троплемени” народ, него три засебна народа, словеначки, хрватски и српски, а у вријеме комунистичке власти излегла су се још два, вјештачки створена народа, црногорски и бошњачки народ.

Српска поданичка филологија поражена је научно, јер је научно и историјски доказано да није постојао један “троимени”, нити “двоимени” српскохрватски језик, него три језика, словеначки, српски и хрватски, при чему хрватски језик чине кајкавски и чакавски хрватски језик, које је српска поданичка наука прогласила дијалектима српског, тј. српскохрватског језика.

Српска поданичка филологија поражена је и законом, Уставом Републике Србије, којим је у тачки 10 утврђено да је у Србији у службеној употреби српски, а не српскохрватски језик. Тиме је свака расправа о томе како се зове језик српског народа заувјек окончана.

Морални пораз представника српске поданичке науке о језику је очигледан. Они су зарад својих положаја у државним и националним установама били и остали слуге разних режима, изневјерили су науку због политике и издали српске националне интересе у тако важној области коју представља српски језик као суштински израз српског националног бића.

Збуњени пред великим промјенама у историји и науци, пред појавом нових држава, нација и нових имена за српски језик, наши званични лингвисти остали супасивни, као штосу, вјерни својој поданичкој природи, увијек били спремни да с невјероватном лакоћом прихвате све што се од њих тражило.

Наши водећи филолози, одани својим ранијим поданичким ставовима, нису се противили да се српски језик у Хрватској прозове хрватским, у Босни бошњачким и у Црној Гори црногорским језиком. Прихватили су, без противљења и отпора, да се српски језик, по налогу ћата из Брисела, прозове чак ибе-ха-есом, па и бе-ха-це-есом, тј. босанско-хрватско-црногорско-српским језиком. Тиме су се вратили у илирска времена и на илирски језик, или на “троимени” језик “троплеменог” народа из времена Краљевине Југославије. Нема тога што они не би прихватили, када је у питању српски народ и српски језик.

Они лако и олакоприхватају “право” сваког народа да језик којим говори назове како хоће, тј. својим националним именом, иако је то, по своме поријеклу и настанку српски језик.

Срећом, појавилису се нови српски научници који су сталиу одбрану српског језика и његовог имена.”Покрет за обнову србистике”обновио је изворну српску научну мисао о српском језику Вука Караџића и Стојана Новаковића и допринијела је дасрпска поданичка филологија претрпи потпуно научни пораз. Појавила су се незаобилазна имена у новој српској науци: Петар Милосављевић, Милош Ковачевић, Радмило Маројевић, Слободан Костић и још много других научника и књижевника.

Свуда у свијету штите се називиразних важних и неважних предмета, попут патика, шерпа, сирева, вина, доњег рубља, хаљина, одијела и других ствари. Штите се заштитним знацима, маркама, заштићеним именима, која нико не смије мијењати. Само српски језик остао је незаштићен, једини незаштићени језик на свијету. Њега може употребљавати ко хоће под именом које сам изабере.

Наши званични лингвисти ни данас не помишљају да заштите највеће богатство српскога народа, српски језик и његово име.

Бућкуриш звани кока-кола заштићен је у цијелом свијету својим истим именом, истим писмом и истом врстом слова у свим државама свијета.

Грци, на примјер, штите име једне своје покрајине из које потиче Александар Македонски. Грчка држава и дипломатија не дозвољавају да то њихово имадају Македонији, па се Македонија у Уједињеним нацијама званично не зове Македонија, него Бивша Југославенска Република Македонија. Грци не дају Македонцима једну једину своју ријеч Македонија, а код нас може свако преузети све наше ријечи, преузети цијели српски језик и преименовати га у свој, по имену своје државе и своје нације.

Један од великих задатака обновљене српске науке о језику јесте рад назаштити српског језика и његовог имена. Тај посао треба пренијети на српску државу и државне установе, владу и српску дипломатију. Само они могу заштитити српски језик и његово име, најприје у Србији, а онда и у међународним установама и организацијама. Само тако може се очувати идентитет српског народа и његовог језика.

Право једог народа да језику другог народа даде своје име није потврђено нигдје у свијету. Исто тако не постоји право ниједног народа, па ни хрватског, бошњачког и црногорског, да српски језик назову хрватским, бошњачким и црногорским. Још мање ниједна

међународна организација нема право да српски језик преименује у некакав језик бе-ха-це-ес. Све то не спада упојединачна или међународна права, него управо у најгрубље кршење унутрашњег и међународног права.

Тек што је у уставу Србије и Републике Српске српски језик напакон проглашен званичним, јавили су се представници бошњачке, хрватске и црногорске националне мањине да истакнуо исто своје “неотуђиво право” националних мањина да и у тим српским државама говоре и пишу својим националним бошњачким, хрватским и црногорским језиком. Позвали су се на “Повељу Савјета Европе о регионалним и мањинским језицима”. Тако су се у Србију и Републику Српску као кукавичија јаја вратили бошњачки, хрватски и црногорски језик као мањински језици.

Заступници права националних мањина, па и Министарство за мањинска права у Влади Србије, сматрају да Бошњаци и у Србији имају право на бошњачки језик, Црногорци у Србији на црногорски језик, а Хрвати у Србијина хрватски језик. Позивају се на “Повељу Савјета Европе о регионалним и мањинским језицима”, усвојену 2005. године у Стразбуру, по којој националне мањине имају право на употребу свог језика.

Наша званична лингвистика није се огласила о томе питању.

Међутим, проф. др Милош Ковачевић, један од оснивача “Покрета за обнову србистике”, истиче да поменута повеља Савета Европе није добро прочитана. Изостављена је главна реченица, у којој се изричито каже да језици националних мањина морају бити “различити од званичног језика државе” у којој живе и дато “неукључује дијалекте званичног језика државе”. А језик Хрвата, Бошњака и Црногораца у Србији и ван Србије није различит од језика Срба, него је исти, српски. Само оне националне мањине у Србији и Републици Српској чији је језик друкчији од српског, па га не могу разумјети, попут Мађара, Чеха, Словака, Русина, Рома, Румуна, Бугара, Албанаца и других, имају право да у Србији говоре и пишу својим народним језиком.

Истим језиком говори се у Србији и новоствореним државама. Језик којим говоре поменуте националне мањине у Србији не разликује се од језика којим се говори у Србији.

То једноставно не спада у грађанска права нити у право националних мањина, нити у људска права и слободе. Напротив, то спада у кршење националних, грађанских и људских права српског народа.

У крајњем случају сваки од поменутих народа може на силу именовати српски језик како хоће, али то је онда силеџијство, оти-

мачина српског имена, кривотворење научних и историјских чињеница, противприродно и противправно присвајање туђег власништва.

Битно је да српска наука о језику и српска држава никада не могу пристати на насилно преименовање и отимачину имена српског језика, као што никада не могу пристати на отимање било којег дијела српске земље.

Језик се брани као земља. Сила може отети земљу и градове, али нико међу Србима никада не може пристати на такво отимање.

Српски језик је свуда гдје се њиме говори, у Хрватској, Босни, Црној Гори или било на којем мјесту у свијету. Вријеме је да се у српској науци о језику поведе отворена борба за заштиту српског језика и његовог имена.

Српска држава и дипломатија дужне су српском језику да у свијету заштите српски језик и његово име као највредније благо српског народа, као израз његовог бића, историје, културе и умјетности.

Важно је за почетак да новасрпска наука о језику и српска држава не могу пристати на то да отимачима српског језика и његовог имена дају свој благослов.

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Миодраг ЋУПИЋ
Рашко ДИМИТРИЈЕВИЋ
РУСКИ ФИЛОСОФИ:
ПОСЛАНИЦА СРБИМА ИЗ МОСКВЕ

Миодраг ЋУПИЋ

ПРЕДАТИ ДУШУ ЋАВОЛУ ИЛИ НЕ

У опуштеној кафанској атмосфери, послије промоције мог најновијег романа, угледни издавач и солидан пјесник, човјек пријатне спољашњости и косе савијене у „коњски реп“, неочекивано ми се обратио питањем:

- Знаш ли због чега си ти неуспјешан писац?

Зачуђен ријечима које су помало „мирисале“ на заједљивост и провокацију, али можда више на жаљење што, и поред значајних успјеха на домаћем и међународном плану, не егзистирам на прави начин у јавности, погледао сам га са упитним изразом на лицу.

- Зато што не припадаш ниједној од моћних групација (Јеврејском лобију, Друштву хомосексуалаца или Масонима) - објаснио је издавач.

У једном тренутку помислио сам да нешто кажем у вези с тим, али околности то нијесу допуштале, па сам се потрудио да скренем разговор на другу тему. Узгредно, тешко би било објаснити сложен фаустовски проблем неке ко није фаустолог и ко можда није читао „Фауста“ на прави начин. Бар не онако како сам то чинио ја који сам ово ремек-дјело свјетске литературе (у преводу И. Великановића) знао скоро напамет. Поготово I књигу.

А проблем је у сљедећем. Фауст је склопио пакт с Мефистом (Ћаволом са незнатним чином) и потписом крвљу предао му душу, уз опкладу коју ће на крају добити, и поред сагрешења која је починио. Осјећајући у себи неодољиву снагу и жеђ за прегнућима, Фауст је злу и разорној снази елемената супротставио осмишљену људску дјелатност. Тиме је мијењао спољашње околности и лик земље, уз чувено Гетеово: „Дјелајмо и даље!“ У свом творачком наступу приближавао се Богу од кога је добио опрост и постајао Демијург.

Мој случај је другачији. Давно сам упознао Мефиста (читај: Власт!), али нијесам потписао никакав споразум. То ми нијесу допуштале многе околности. Прије свега моја прометејска природа. Затим мој ментални и психички склоп, моје карактерне одлике, немогућност припадања било коме или било чему, осим праведности, добру и љепоти. Али сам, као и Фауст, осјећао неодољиву потребу за дјелањем. Тиме сам мијењао себе и у себи околину и постајао Творитељ. Из године у годину, из деценије у деценију, „рађала“ су се моја дјела. И непријатељи (жбири који ће послје моје смрти у фронталном нападу јурнути на моје књижевно дјело). Ја се, притом, нијесам трудио, нити у себи осјећао жељу, да обезбиједим симпатије околине и подршку неког моћног појединца (хомо политикуса или мецене), издавачке куће, сталног критичара, новинара (једног или више њих) да ме „лансирају“ у јавност у свакој прилици и неприлици, да стекнем новац и богатство. Умјесто тога, око мене су се ширили завист, подозривост и безразложна мржња. Па су почеле невоље. Године 1956, након једне прочитане приче у негдашњем Никшићком позоришту, стављен сам под лупу ондашњих власти, но спасили су ме чудо и добри људи из завичаја. Двадесет година касније забрањен ми је, и спаљен, роман „Јади Горчина Петровића“. 1980. године, преко ондашње Београдске телевизије, обзнањено је уништење мојих „Утвара“ (не знам због чега), уз нека позната дјела свјетске литературе. Послје тога ми је, од стране Министарства за науку, просвјету и културу Црне Горе, у рукопису забрањен роман „Ђавољи троугао“ (посједујем рјешење о забрани) - преведен на руски језик а у Пољској објављен у високом тиражу од 20.000 примјерака. Тих година сам хапшен, стражарно спровођен, осуђиван на дуге условне затворске казне, шиканиран на различите начине и, најзад, стављен на злогласну „црну листу“ на којој се, вјероватно, налазим и данас. Но, мој Мефисто је (читај: Власт!) заборавао да сам ја дрво које засијецају педесет година а оно даје све богатије плодове. Извор који непрекидно затрпавају, а он се појављује онамо гадје га мање очекују, па сад (без лажне скромности) тече у будућност.

Је ли требало да потпишем Уговор, па да издобијам признања, награде и остале повољности? Да утонем у конформизам и да будем успјешан писац без књижевног дјела? Да аплаудирам ондашњој (и садашњој) комунистичкој власти и да изгубим душу?

Не! Ја сам оно што сам: боси човјек који се, преко трња, пење ка звијездама. Да ли ћу тамо стићи, и да ли сам икуд уопште стигао, то је непознаница. Изгледу су мали, јер Црна Гора је мали плато за полијетање, па онај ко има велика крила нема потребан залет. Но, о

томе ће судити, и пресудити, други. Можда бољи и праведнији од нас оваквих какви смо. А можда неће бити суда, јер хомо фабер, човјек техничке цивилизације, уништава не само умјетност већ и планету Земљу.

Јесам ли неуспјешан писац са четрдесет написаних књига и скоро тридесет објављених? Уз стотинак приказа на моја дјела, често из пера угледних критичара, од којих многе ни до данас нијесам упознао? Уз бројне интервјуе, наступе по јавним трибинама, уз скоро хиљаду ауторских јединица, уз парцијалне или цјеловите преводе неких мојих књига, уз међународна признања (Амерички биографски институт, Интернационални биографски центар Кембриџ, чији сам почасни члан) и нешто домаћих? Је ли све то довољно да будем успјешан (читај: комерцијалан) писац? Очито да није јер је можда требало да склопим уговор с Влашћу, да потражим заштиту Масона или Јеврејског лобија, да се учланам у Гејдружину и да измијеним своју природу, да станем у строј који није мој? Да више не будем Ја већ неко други. Или можда Трећи. Да не будем оно што сам већ шљам, служинче, исцијеђена крпа, човјек без идентитета.

Овако ми је добро. Идем својим путем, према неком свом (можда недостижном) циљу, свом свјетлилу на обзорју. При том ме још увијек зари сјај радног стола.

Геније из Вајмара није узалуд рекао: „Дјелајмо и даље!“

ПРИЛОГ I

Како се оних давних година поступало према мени најбоље свједочи примјер новинара Р.Ђ. који би се често нашао у мојој близини. Једном приликом, за ручком у Официрској мензи, на папирићу је написао: „Лалићево дјело је хибрид, идеологија, филозофија, политика, социологија, историја, мемоари, дневници, сјећања; дјело Миодрага Ћупића је чиста умјетност, суптилно понирање у психологију човјека и коријен његове патње“. Очито, наведени текст је дуго смишљао, с циљем да стекнем његово повјерење. Иако сам знао да је доушник, поређење с Лалићем ми је пријало, па сам папирић сачувао. А у доставама које сам пронашао у тајном полицијском досијеу који ми је прије неку годину био стављен на увид, Р.Ђ. је „психолошки освјетљавао“ моју личност, наводећи да сам луд и болесно опсједнут идејом да ме полиција прати (а она је то стварно чинила, о чему свједочи управо наведени Досије.)

„Малешев је писао је Хедриг,
идеологија, филозофија, полити-
тика, социологија, историја, ме-
лодија, естетика, економија; дакле
Милевић је писао је Хедриг,
историја, социологија, историја и
историја, историја и историја, ест-
етика и историја“

Факсимил рукописа полицијског конфектента Р.Б-а.

ПРИЛОГ II

ХАЈД'МО ДА ЧИТАМО РАШКА

И лијепо ми је и туга ме обузима кад се сјетим мог пријатеља професора Рашка Димитријевића. За вријеме горких дана - кад су ме хапсили, стражарно спроводили, осуђивали на дуге условне казне, кад су ме пријатељи избјегавали, писци на јавним мјестима у широком луку заобилазили а жбири пажљиво пратили сваки мој корак, кад су наде у мени умирале, перспективе се сужавале а обзорја гаснула - Рашкова писма су ме „дизала на ноге“ и тјерала да не посустанем на свом тешком списатељском путу. На моје незарасле ране као мелем падале су ријечи: „Ваше златно перо“, „Ваш велики дар“, „Ваш крепки дух“, и штошта друго, добро и подстицајно. А да не говорим о топлини писама која ме до дана данашњег; грију, као оно од 18. фебруара 1988. године, у коме, поред осталог, стоји: „Да само знате колико Вас сви овде волимо, Марија, њен син, Косовка и ја. Бићемо заиста срећни ако Вас опет видимо, ја бар још једном. Велика сте и светла тачка у мом животу“.

Али, срећа је варљива. Рашко је убрзо умро, док сам на Златибору проводио љетни одмор. За његову смрт дознао сам по повратку у Подгорицу, када сам се обратио његовој дружбеници и чувару његовог здравља и Мира, доброј госпођи Марији, која ме је у писму од 3. октобра 1988. године, поред осталог, обавијестила: „Рашко се много намучио. Ми, поред све љубави и жеље, нисмо били у могућности да његове патње спречимо“.

За ову прилику неопходно је истаћи податак да је моје познанство с професором Рашком Димитријевићем започело половином седамдесетих година прошлог вијека, убрзо последице судске забране и спаљивања мог романа „Јади Горчина Петровића“, и наставило се све до његове смрти.

2.

У тим временским оквирима ја и овај велики хуманиста „размијенили смо“ по отприлике 200 писама. Претпостављам да се моја налазе у Рашковом легату Градске библиотеке у Новом Саду, а ја његова чувам у свом дому, као велику драгоценост.

За читаво вријеме нашег пријатељевања, овај мудри човјек храбрио ме је из писма у писмо, што се настављало и приликом посјета његовом дому, у улици Лоле Рибара 23 у Београду, када је, више него мени, њему требала подршка, јер се „једва носио са животом“, у неадаптираним просторијама, често без огријева и повољности које је заслуживао. Но, он је непрекидно себе стављао у други план, што је одлика великих и племенитих људи.

Његова смрт у мени је оставила дубоку и болну празнину. Стицајем околности нијесам успио да посјетим његов гроб, па овим његовим писмима, или фрагментима из њих, покушавам да се одужим његовој доброты, љепоти његове душе и да одам почаст његовим сјенима.

Треба рећи да је професор Димитријевић био непревазиђен оратор, па је међу београдским студентима скоро свих професија колала крилатица: „Хајд’мо да слушамо Рашка!“ Јер, његова најзначајнија дјела, поред узвишене књиге „Ка висинама и ћутању“, су његова писма којих има близу двадесет хиљада - упућених Томасу Ману, Ж. П. Сартру и другим значајним и мање значајним ствараоцима.

Задовољство ми је што се и ја налазим међу њима.

ПРИЛОГ III

ПИСМА РАШКА ДИМИТРИЈЕВИЋА МИОДРАГУ ЋУПИЋУ (1)

24. септембар 1976.

Драги Ћупићу,

Захваљујем Вама што сте ми написали овакво писмо: испуњено само оним што јесте човек који га пише и шаље. Разумем Ваше узбуђење док сте читали моје и писали своје: имао сам и ја, имам их још, таквих тренутака кад су осећања пробуђена у нама јача од свега. Али сам, стичући све већи број година, стекао и велико искуство, па морам да Вас опоменем, пријатељски, са руком на Вашем рамену: не идите за примером мојих студената, међу којима је Момо на почасном месту, чије похвале треба примати више као изразе изненађености што су мало изузетнијег човека срели већ на почетку својих универзитетских

студија, и поверења које су одмах поклонили свом професору, и схватању његове истинске љубави за њих, њихове тешке путеве и странпутице којима су ишли, тражећи себе правог, трагајући за својом истином (коју су многи од њих, већина њих, и нашли). Радио сам неуморно целог полустолећа, јер сам толико времена предавао - шеснаест година у гимназији, остало време на Факултету - али ни данас нисам уверен да сам дао много, да сам пружио све што је морало да стигне до других. За мањи део тог „недавања“ кривицу сносим сам; за већи део ме је онеспособило друштво, јучерашње као и садашње, јер није лако стајати САМ и говорити увек само СВОЈУ истину. Ону која је моја „и онда кад је и туђа“, како то написах на једном месту. Ето, после ових речи имате бољу слику о једном старом човеку коме друговање са млађима, са младима, никако не допушта да потпуно остари...

Јесте, био сам пијанист до своје тридесете године. Не само добар: одличан. Један од првих у Београду, свирао сам напамет већ од седамнаесте године. Учествовао на два велика јавна концерта у Француској, 1920, и на много приватних овде и у Француској, али је слушалаца увек било око стотину. Пре три године, у часопису PRO MUSICA је објављен већи текст о свему томе. Не дајем ове податке из задовољавања сујете, желим само да употпуним свој душевни лик. Молим Вас да то тако и схватите. Онда сам разумео, кад сам сазрео, да никад не бих био врхунски пијанист, још је у нашој средини то тада било немогућно постићи, па сам се окренуо изучавању књижевности, и мислим да нисам погрешио. Радујем се што се Ви бавите музиком, свеједно да ли као педагог или стваралац, - увек се на том пољу ствара кад се ради озбиљно и са љубављу - па Вам зато и помињем овај свој велики доживљај из младости. Али сам и даље продужио да слушам много музику, да пишем и говорим о њој. Чак се питам понекад, то питање долази само: да ли сам боље упућен у музику или у књижевност? Одговор не долази, не бих ни волео да га чујем. Ви сте срећнији од мене у том погледу: књижевник сте и композитор. Да, тачно тако, без обзира на своје мишљење о стварању. Осећам да звуци Ваших етида и композиција за гитару нису „без даха и живота“, како то Ви написасте. Има у Вашем ГОРЧИНУ реченица које су ми, пре Вас, рекле да се бавите и музиком. Само, о томе нисам могао да Вам говорим пре него што сте ме својим обавештењем овластили.

Ни ја се никад више нећу попети на Ловћен. Не бих то урадио и да ми здравље допушта. Пре неколико година је био разговор о маузолеју, одржали су га студенти и наставници нашег факултета. Говорио сам, наравно, и ја. Почео сам од 1117. стиха ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА („Небо

нема без грома цијену“) и замолио Његошеву сен да ми опрости што ћу, за потребу тог тренутка, да у стиху изменим једно слово: „Небо нема без ГРОБА цијену“, и развио сам тему о тадашњем гробу какав је, о неумесности гроба који ће бити подигнут уместо овог. И још неколико пута сам у јавности дотицао ту болну тему. Чак сам то назвао „дизањем споменика Мештровићу“. Али, ни јачи и већи гласови нису помогли. Имам утеху да бар нисам ћутао. Највећима раскошне гробнице не увећавају славу, умањују је, казујући како потомство не налази прави и једини начин да их велича...

Пре неколико дана је био код мене Новак Килибарда. Поменух му Вашег ГОРЧИНА; рече са јаким нагласком: „Добра је то књига“. Усрећи ме његов одговор, тачније: нетражена изјава. Срећан сам кад чујем да се похвали туђе дело: сувише смо окружени људима који подстичу туђе похвале, чак се хвале и сами. Примера је безброј. - Пишите и даље, без обзира на све што Вас сналази. Верујем да ће све лепо и добро морати да угледа светлост сунца, једину светлост која не лаже и - не допушта обману. Увек ћу Вас храбрити, и речима које стижу до Вас, и оним које остану код мојих слушалаца (посетника) или у самоме мени. Ви сте писац, не сумњам у то. Не говорим ово да Вас храбрим, него да Вам прећутаним мишљењем не останем дужник. Онај кога ништа не може да искупи. Прелиставам Ваш роман доста често, прочитавам реченице из њега и онима који ме посете (многобројни су!), и уверење је све јаче: добра је то књига! како рече и Новак.

Не замерите ми што одговор стиже касно. Можда неки пут неће ни стићи - зависи од стања мог здравља, мрене у очима, расположења, које није мали чинилац кад се општи писмима. Али све то неће значити изневеравање. А обрадоваћу се заиста много ако се једном и сретнемо овде код мене. То је сад и једино место где ме неко може видети, јер готово и не излазим, што не значи да и не живим усред јавног живота: много шта стиже до мене, да ме развесели или растужи. Како кад...

Најзад и ова исправка: „махинално подигнути каменчић“, који је каменица, и то велика, не представља врх Ловћена, него Матерхорн, у Швајцарској. Тамо је и подигнут, 1959. године, на висини од 4000 метара. Онај ко Вас је обавестио (да ли Момо?) рђаво је запамтио. Али негдашњи врх Ловћена носим у срцу. Од детињства, јер сам се рано „срео са ВИЈЕНЦЕМ“. - Желећи Вам све најбоље поздрављам Вас срдачним и искреним пријатељством.

18. април 1977,

Драги Ћупићу,

Размишљаам, ево, и сад над Вашим писмом примљеним јуче. Прва страна, сва медитативна, субјективна /а како се друкчије и може писати ?!/, испуњена само оним што се извуче из нас и кад смо најопрезнији, али што и МОРА да се каже кад се обраћа човек човеку, што је стално присутна истина: неизбежно нејасно граничење између добра и зла, способност у свима нама да будемо и једно и друго, и добри и зли, прво, због урођене добротe у сваком од нас /сетимо се СВАКОГ детета!/, друго, због потребе узвраћања „истом мером“ и... да не понављам, невештије, све ово што сте ми написали и што нас, на жалост, опседа све више у колико „сазревамо“ и стижемо искуства /Ви нова, ја накнадна/, да оставим то онако како Ви написасте и дадосте једну заиста блиставу страну о нимало блиставој - појави, данас израженијој више него икад /ово тврдим не зато што нисмо живели у ранијим временима, па се тешимо да их знамо недовољно - знамо их, бар ја их знам довољно, проучавао сам и та времена и људе, и збивања, историјска - не увек тачно и поштено забележена – и она која је књижевност одсликала верно и слободно, него зато што живимо у ОВОМ времену / и врло опасној зато што је узела вид и облике којима немамо ништа да супротставимо, баш ништа, сем повлачења у себе, што је наша једина одбрана, али и признање потпуне немоћи... Тек сад приметих да је овај увод само једна реченица, прустовска, али за разлику од свих његових свакако и нејаснија и тежа за читање и разумевање. Па нека је, нека Вам стигне таква: одсликава навалу многих мисли да што пре стигну до хартије и напор да унесем ред и тамо где га уништава све што долази споља - све, кад кажем, мислим на туђе, не наше, Ваше и моје, и многих још. Али све је то унутарње и лепо, па је самим тим и сувишно говорити о њему, Вама-ствараоцу добро знано, мени-тумачу можда не мање...

Не знам како сте се и колико успешно снашли у овом тексту, али се не извињавам што је такав, несређен, не много јасан, онакав какви су били моји изговорени текстови, пред слушаоцима стварани, док сам говорио, а слушали их с љубављу, готово увек и са разумевањем, сви они који су ми омогућавали да изговорим нешто заиста од вредности. Видите: увек наглашавам пажњу слушалаца као помоћ неопходну да се каже нешто, да се „изнесе“ из себе истина - и у одавању тог и таквог признања сам неуморан, сад више него док сам говорио. Имам времена да се сећам, да попуњавам „рупе“ у памћењу и да будем још критичкији према себи и другима. И да завршим овај став још једним признањем: тешко ми је што више не говорим / а позивају ме: од де-

цеimbra до сад сам добио пет позива да говорим у јавности и три да се појавим на Катедри - што сам све, наравно, одбио/; осећам се понекад као риба ван воде, птица далеко од слободе, као књига коју не отвара нико више. Ипак: доста је!

Насмешио сам се кад сам прочитао како себе већ видите у „зрелим годинама“. Нисте Ви још стигли до њих. Зрео је „човек онда кад, најзад, постане оно што упркос свим новим догађајима, спољним и унутарњим, остане оно што је тад - измене, битне, више не може бити“. Те године један умни човек, велики писац, поштен колико и генијалан, Томас Ман, исписује цифром 40. Проверавао сам, сећањем, размишљањем, свим оним што је наш духовно-душевни рад, и уверио се да је тако. Није ту реч о појединостима, већ о суштини нашег целог бића. До те године, се мењамо, после - основица остаје нетакнута. Што смо - то смо. Неко ће можда и демантовати овакво тврђење, и то убедљивим чињеницама; али тај неко је врло изузетан и ретка појава. У разговорима о тој ствари сам добивао само потврде: неизговорене, прећутно дате (Андрић), гласне, изречене спонтано и као лично убеђење (Селимовић, Ћосић), прихваћене и развијане као сопствено мишљење (Жорж Дијамел, Бранко Лазаревић, Сима Пандуровић и други): навео сам само, права имена, звучнија од наших, она која су обавеза да тим људима верујемо и да смо им захвални што мисле као ми (или тачније: што и ми мислимо као они !).. Према томе, драги мој Ћупићу, Ви имате још да „сазревате“, до те године нисте стигли, мада је степен Ваше sazрелости већ сад врло Висок - то кажем ја. И без обзира на малу диоптрију (0,75 са знаком +), пишите неуморно, осећам шта ћете све још рећи, да не кажем „тек“, јер сте већ рекли и више него што слутите; па кад, се укаже прилика да и то остварите, прекуцајте драму, кад буде готова, да бих је прочитао - ако је сачекам - и доживео оне незаборавне тренутке који су, ми увек били толико драгоцени: прво читање новог дела писца који се „уписао“ у мене, да ту увек и остане. Ово нису комплименти, ове речи потврђују моју потребу да Вам не останем дужник.

Што се тиче гашења жеље да путујете, то је пролазно. Опет у вези са извесним тренуцима, сувишно је да их одређујем ближе. Али никако не прихватам Вашу „дијагнозу“ о клици смртоносне бољке и њеном снажном клијању, јер не располажем, ни интуитивно, никаквим податком који би то потврђивао. То је тек тако, само једна реченица!

Рећи ћу Драгану Лакићевићу хвала што Вам је онако писао о мени. Он је само кратко време био мој студент, онда кад сам предавао већ као „пензионер“. Али има одличних песама. Много су ми ближе оне, из прве збирке, МЕЂУ НАМА ЗИМА, него ове доцније (ДРУГО ЛИЦЕ),

где има извесне атоналности, према савременијим рецептима. - Али прва збирка ми је често у руци. Ту има оне музике без које поезија не постоји као таква. - А њему сам морао говорити о ГОРЧИНУ, и не само зато што сте из истог места. То ми је рекао тек доцније. (Да ли се добро сећам?)

Ускраћујем себи даље писмено друговање с Вама. Морам да приштедим очи. Наставићу идући пут. И сад сам, чини ми се, рекао доста. Хвала Вам што сте то прочитали. И остајем стално са Вама и онда кад Ви то не знате. Много сте ми блиски. Морамо се једном и видети. Искрено Вас поздрављам, желећи Вам све најбоље,

(Наставиће се!)

СРБИМА ПОСЛАНИЦА ИЗ МОСКВЕ

У Лајпцигу код Фрање Вагнера 1860.

Много вам је, браћо, милости дао Господ Бог последњих година: ослобођење од несносног јарма дивљег и неверног народа, независност и самосталност у јавним пословима, могућност умног, наравственог и духовног развијања у духу Хришћанства које нас је просветлило, и напослетку, могућност да помажете напредовању и срећи своје мање браће поукама и примерима својим. Тако сретне добитке постигли сте ви вашом властитом храброшћу, а делом и помоћу и симпатијама једнокрвног и једноверног вам народа руског, а понајвише благословом Бога, који је уредио прилике политичког живота да се прекрате невоље и понижења којима је Он вековима искушавао вашу веру и ваше трпљење.

Ми не бисмо могли а да се не радујемо таким Божјим милостима кад би се оне изиле на сваки други, нама сасвим туђи народ, али никоме не можемо ми тако сачуствовати као вама и осталим Словенима, нарочито православним. Никакав туђин (ма како он био добар и добро мислио) не може се у том с нама испоређивати, јер за њега сте ви ипак туђи, а за нас, Срби, ви сте земна браћа по роду и духовна браћа по Христу. Нама је мио ваш спољни изглед, који сведочи о крвном родству с нама; мио нам је ваш језик, који звучи као наш рођени; мили су нам ваши обичаји, који потичу од истог корена с нашим властитим обичајима. Искрено, дакле, и из дубине душе захваљујемо Богу за милости које на вас излива, и молимо Га да продуљи и увелича вашу срећу и прослави вас сваком правом славом духовног добра и општег напредовања пред свима народима.

Добар сте почетак учинили.

Никад се неће заборавити ваше трпљење под многовековним јармом, сјајна храброст у доба ослобођења, а највише разум и осећање правде, што вас је недавно ослободило од управитеља, тобожњег заштитника, а у ствари издајника српског народа. Таки прекрасни почеци обећавају и прекрасну будућност. Народ српски

који је већ стекао поштовање других народа, неће никад унизити своје достојанство. - Али ми знамо да после искушења, кроз која сте ви већ прошли, пред вама су друга, не мање опасна, и ако изгледају мање тешка. Слобода, то највеће благо за народе, налаже на њих у исто време и велике обавезе, јер много што шта прашта се за време ропства ради самога ропства, и извињава се несрећним утицајем туђег јарма. Слобода удвојава људима и народима њихову одговорност пред људима и пред Богом. С друге стране, слобода и благостање веома је саблажњиво, и многи, који су у несрећи сачували своје достојанство, подлегли су искушењима кад су се од видне несреће ослободили, и тако заслуживши Божју казну, навукли су на себе горе несреће него што су биле оне од којих су се једном ослободили. Сваке спољне и случајне несреће лако се могу савладати; шта више, оне често, искушавајући народну снагу, укрепљују је и васпитавају за будућу славу. Али пороци и слабости, који се увуку у живот и у душу народну, разједињују његово унутрашње биће, поткопавају у њему све основе животне, постају за њега извори неизлечних болести, и спремају му пропаст баш у - по изгледу - цветно време његова благостања и напредовања. - Зато нека је допуштено нама, браћи вашој, која вас воле љубављу дубоком и искреном и којима је тешко на души при свакој помисли о ма каквом злу које вас може снаћи - нека је допуштено нама да вам се обратимо с неким опоменама и саветима. Ми смо старији од вас у садашњој историји и прошли смо кроз различнија, иако не тежа искушења, и молимо Бога да би наше искуство, и сувише скупо плаћено, било на корист нашој браћи, и да би их наше многобројне погрешке сачувале од многобројних опасности, које су у своме почетку често невидљиве, али су у својим последицама веома убитачне. Јер опасности за сваки народ порађају се у њему самом и проистичу често из најплеменитијих и најчистијих принципа, али који нису јасно схваћени или су сувише једнострано развијени. - За-то вас молимо, браћо, не окривљујте нас да смо поносити људи који уздајући се у своју мудрост хоће да вам дају ма какве лекције, него верујте у нашу братску љубав, која хоће да знање стечено многим и горким искуствима не остане за вас без користи.

*

Прва и највећа опасност која прати сваку славу и успех јесте поноситост. - За човека као и за народ могућна су три вида поноситости: поноситост духовна, поноситост умна и поноситост спољњих успеха и славе. - У сва три вида она може бити узроком потпуног

пада човекова или пропасти народне, и сва три вида сретамо у историји и у савременом свету.

Најочитији пример духовне поноситости налазимо не у Риму (тамо је све духовно више маска него принцип) него у доцнијих или данашњих Грка. Богу је било угодно изабрати њихов језик за прослављање његова имена, а њих за распрострањење вере у свету. Незаборавна је памет (спомен) њихових мученика, незаборавна је слава њихових духовних учитеља! Од њих су се просветлили многи народи; и ми, Словени, од њих смо добили најбоље своје благо, истинито познање Бога и Спаситеља нашег, чисто од сваке јереси и лажи, којима су помрачени западни народи. Са захвалношћу и искреним уважањем спомињемо ми тако велике трудове и заслуге Грка. Али ради тих заслуга они су се понели до безумности. Славу својих пређашњих бораца за веру преносе они на себе и китећи се њоме узносе се пред другим народима и презиру своју по Христу браћу. Веру, којој су служили њихови преци, не држе као општу свих који је исповедају, но као своју, грчку, и себе као једине синове Цркве, а друге као слуге и посвојчад. Из тог убитачног извора истиче: мржња на све народе, који не одобравају те њихове неумесне прохтеве, а нарочито на нас Словене; жеља да нас потчине или држе у турском ропству да би преко Турака над нама господарили; непријатељство према нашем језику, који би, кад би могли, избацили из храмова Божијих и из употребе у служби црквеној, сасвим противно ономе што су радили њихови првоучитељи; и, напослетку, така окорелост срца да је племенима словенским тежи православни Грк него мухамеданац Турчин. То је познато целом свету. Разуме се да су и друге страсти, као користољубље и властољубље, узрок овој мржњи грчкој на Словене, али први узрок је духовна поноситост, због које, као Јевреји у старини, готови су да себе држе јединственим избраницима Божијим, а све друге народе нечим нижим, и створеним да служе изабраном племену грчком. То су плодови њихове духовне поноситости: мржња на све народе и умно слепило које им не допушта да увиде своје властите користи. Нека би Бог дао да се исправе од тог страшног порока. Ми их и сад волимо као браћу и учитеље наше, али још ревносније бисмо се ми старали о њихову добру, па и крв бисмо своју проливали за њих, заборављајући свако зло и сећајући се само њихових заслуга и велике Божије благодати која је дата њиховим прецима.

Духовној поноситости грчкој одговара умна поноситост свих западних народа. Богу је било угодно да их ограда од онаких бе-

да какве су се сручиле на Грчку и на племена словенска, и да им олакша напредовање у развијању наука, уметности и грађанског живота. Они су се користили милошћу Божијом и достигли висок умни развитак. Али заслепљени својим успесима, они су, с једне стране, постали (као што је познато) потпуно равнодушни к вишем добру - Вери, и остајући даље у слепилу духовном; а с друге стране - постали су не добротинци осталом човечанству (за што су били позвани) већ његови непријатељи, увек спремни да притискују и поробљавају друге народе. Горко искуство и сувише је јасно то доказало Словенима; па и у целом свету лађе европских народа нису весници мира и среће већ весници рата и највећих беда. Свак зна охолост једног Енглеза или кога му драго Немца (ма колико сићушна била његова рођена отаџбина), презирање свих осталих народа у свету, жељу да ногама гази сва њихова права и да их гради немоћним оруђем у своју корист. Убитачно семе рађа убитачан плод, и непријатељство западних народа, а нарочито Енглеза и Немаца, према свима, рађа природну и праведну мржњу свих народа према њима. То је казна за умну поноситост.

Обраћајући се к вама, браћо наша, с најискренијом љубављу, не можемо затајати од вас ни наше кривице.

После многих и тешких претрпљених невоља од најезде с истока и са запада руска земља ослободивши се милошћу Божијом од непријатеља раширила се на далеко по земној кугли, на целом пространству од Балтичког Мора до Тихог Океана, и постала највећа данашња држава. Сила је родила поноситост. И кад је утицајем западне просвећености унакажено уређење староруског живота, ми смо заборавили захвалност Богу и скромност, без чега од Њега не може добити милости ни човек ни народ. Оно, истина, у време великих општих опасности ми смо на речима и изретка заиста постајали смирени у души, али није тако било опште расположење нашег духа. Том материјалном снагом, којом смо се одликовали пред другим народима непрестано смо се хвалили и једино смо се старали да је увеличамо. Наше старање било је упућено да умножимо војску, да повисимо приходе, да застрашујемо друге народе, да ширимо - некад и неправедно - своје области; а да уводимо суд и правду, да укроћујемо насиље осионих, да штитимо слабе и који су без заштите, да чистимо нарави и да узвишавамо дух - то нам се чинило некорисним. О духовном усавршавању нисмо ни мислили; кварили смо народну наравственост; и на саме науке, о којима смо се божем старали, гледали смо не као на развијање Богом даног

нам разума, већ једино као на средство за увеличање спољне моћи државне, никад не помишљајући да само духовна моћ може бити сигуран извор и саме материјалне снаге. Како је наopak био правац нашега рада, како је богопротивно било наше развијање, сведочи то, што смо у нашем слепилу начинили робовима више од двадесет милиона наше слободне браће, сељака, и што смо од општег разврата (пијанства) направили главни извор државних прихода. То су били плодови наше поноситости. Рат, и то праведан рат, предузет против Турака да олакша судбину наше источне браће, постао је за нас казна; Бог није дао нечистим рукама да изврше тако чисто дело. Савез двеју најсилнијих држава у Европи, Енглеске и Француске, издаја Аустрије, коју смо ми спасли, и непријатељско расположење готово свих осталих народа принудили су нас да закључимо недостојни мир; границе наше су сужене, а војено господство наше на Црном Мору уништено је. Хвалимо Бога што нас је казнио ради наше поправке. Сад смо увидели наше заблуде, сад ослобођавамо своју потлачену браћу (сељаке), старамо се увести правду у судове, умањити разврат у народним наравима. Дај Боже да се дело нашег покајања и поправке не заустави, да добар почетак донесе и добар плод у нашем духовном очишћавању, и да насвагда познамо да само љубав, правда и скромност могу донети народу (као и човеку) милости од Бога, и добро расположење људи.

Свакојако је поноситост материјалном силом по самој својој природи нижа од поноситости духовне и умне; она управља све тежње људске крајње недостојном циљу, али се зато она не укорењава тако дубоко у душу, и лако се од ње може поправити што се њена лажност покаже при првим неуспесима и несрећама у животу. Несрећни рат нас је уразумио; - а тврдо се надамо да успеси (кад Богу буде угодно да нас њима обрадује) неће нас увући у пређашње заблуде.

И ви, браћо наша Срби, лако можете подлећи таком искушењу према другима, према нашој заједничкој браћи. Пред једнима можете се поносити гледајући њихову слепоћу у Богопознању; пред другима гледајући њихово робовање; пред многима, гледајући њихову слабост. - Али помислите да ваше боље Богопознање није од вас самих, већ од милости Божје: оцери ваши завештали су вам Православље, као што су другима завештали јерес, а лакше је очувати и одржати истину него од наслеђене лажи вратити се истини. За то се имате зашто радовати, али немате повода поносити се. - Тако и робовање не даје повода к презирању. Успех у борби често

зависи од прилика које ни највећа храброст не може победити. Зар и ви сами нисте дуго робовали? зар дуго није робовала и Русија под Татарима? и ето Господ је ослободио прво нас, а потом и вас, а Бугари, чије се царство на далеко славило, сад су под јармом, и Чеси, чији су напори достојни сваког дивљења, преклањају главу под туђом владом. Таква је сада воља божија, а будућност је непозната; јер иако по несрећи велики део Словена робује под туђином, сви они по својој храбрости достојни су слободе. - Исто тако и слабост неког племена не даје вам право да га презирете, јер често слаби и незнатни у свету постају најјача оруђа воље Божије. Зато не вређајте браће ваше презирањем, које пада теже него и само ропство, већ имајте на уму да су вам они равни, иако мање сретни. Ви, по милости Божијој православни, слободни и силни привлачите к себи искреним пријатељством слабе, ослепљене и који су у ропству. Нека сваки Словенин, из ма ког краја он био, видећи вашу братску љубав према њему, буде готов помагати вас добрим жељама, срдачном наклоношћу и заједничким радом. То заповеда Бог, а то је и ваша властита корист. Бог је тако уредио судбу данашњег света, да је најлепша човечија врлина, т. ј. братска љубав, у исто доба једини спас Словена од непријатеља и угњетача, које сами знате, и није их потребно именовати. Хвалимо Бога за његову свету вољу. Ми знамо да има словенских племена која се још ничим нису прославила, док се ви још из старине можете похвалити многим сјајним делима. Али и тога ради немате повода поносити се. Иако сте се и у пређашња времена одликовали јунаштвом, сетите се колико је у летописима вашим записано вашег разврата, издаје, међусобног крвопролића, братоубиства, па чак и оцеубиства, од чега се нехришћани гнушају. Зар се из тога не види да света Вера, која је озарила ваше претке није продрла у срца њихова и постала, као што би требало, за њих извор светости и врлине? За те њихове пороке и због њих Господ Бог казнио је многа њихова поколења. Ми ово не говоримо да бисмо вас, нашу драгу браћу, вређали, но да бисте ви, одбацивши сваку поноситост и појмивши како своје кривице тако и казан Божију, унапредак тежили свакој врлини и свакој часној слави, достојној хришћанског народа, и да бисте стекли поштовање и љубав од свакога, чему сте, као што смо рекли, добар почетак учинили.

*

Заиста, Срби, велике милости даровао вам је Бог, веће, држимо, него што ви и сами знате. Здравље је једно од највећих блага за човека, али га он позна тек кад га изгуби, или кад види туђе болести

и упореди са својим здрављем. Тако и ви можете познати своја преимућства само упоређивањем с недостацима других друштава (на што ви још нисте обраћали пажњу), или отвореним признањем тих друштава, која су искуством познала своје слабости и узроке им. Нека вам то сазнање послужи као опомена да бисте могли избећи погрешке, које други народи нису умели избећи, и да се не бисте, примајући оно што је добро и корисно, заразили оним што је зло, које се често меша с добрим и неприметно је за неискусно око.

Прва, најважнија и неоцењива срећа ваша, Срби, то је јединство ваше у Православљу, т. ј. у вишем знању, вишој истини, у језгри сваког духовног и наравственог напредовања. Ваше јединство у Вери тако је да за Турчина речи „Србин” и „Православни” значе исто. То најбоље од свих блага треба да цените више свега, и да чувате као зеницу ока, јер у самој ствари шта је Православље него зеница унутрашњег духовног ока. Хришћанство није по свету посејано насиљем, нити је насиљем разрасло, већ побеђујући свако насиље. И према томе оно не треба да буде насиљем чувано, и тешко онима, који хоће да силу Христову бране слабим човечијим оружјем! Вера је ствар духовне слободе и не трпи никакве принуде; јер истина вера побеђује свет, и не тражи светски мач за своју победу. Зато поштујте сваку слободу савести и Вере да нико не би могао вређати истину и говорити да се она боји лажи и да се не сме борити с лажју оружјем мисли и речи. Служите Божијим заповестима не с бојажљивошћу и сумњањем у њину моћ, већ смело и с мирним уверењем у њину победу.

Али, с друге стране, имајте непрестано на уму значај и достојанство Вере. Веома се варају они који мисле да се вера састоји само у вероисповедању, или у обредима или чак у директним односима човека к Богу. Не. Вера прожима цело биће човеково и све његове односе према ближњем. Она као невидним концима или жилицама обухвата и преплеће сва чуства, сва убеђења, све тежње човекове. Она је као неки бољи ваздух, који претвара и промењује у човеку свако земаљско порекло, или је као нека најсавршенија светлост која озарава све његове погледе на друге људе и на унутрашње законе који га везују с њима. Према томе Вера је виши друштвени принцип, јер и само друштво није ништа друго до видни облик наших унутрашњих одношаја према другим људима и наше везе с њима.

Здраво грађанско друштво оснива се на појмовима његових чланова о браству, правди, суду и милосрђу, а ти појмови не могу бити једнаки ако је друштво састављено од људи разних Вера. Јеврејин

и Мухамеданац исповедају једнога Бога као и Хришћанин, али јесу ли њихови појмови о правди и милосрђу једнаки с нашим? Неко ће рећи да они не знају ни таинства свете и приснопоклоњаеме Тројице, ни љубави Божије која нас је спасла кроз Христа, и да је према томе разлика међу нама сувише велика; али ми знамо да и међу Хришћанима, осим истине Православне Цркве, нема потпуно јасног појма ни потпуно искреног чувства браства. Тај по-јам, то чувство васпитава се и снажи само у Православљу. Није то случајно што се само у земљама православним очувала општина и светиња општинске пресуде и покорност свакога пред решењем браће. Верско учење васпитава душу чак и ако нема друштвеног живота. Католик тражи власт личну и ван свога друштва, као што је навикао покоравати јој се и у верским стварима; протестант иде у личној слободи до слепог самопоуздања као и у свом уображеном Богопознању; такав је дух учења њихове вере. Само православни, задржавајући своју слободу, покорав се једногласној одлуци оп-штинске савести. Зато је народна општина могла сачувати своја права само у православних; зато и Словенин, ако није православни, не може бити потпун Словенин. То с тугом признају и наша браћа, која су обраћени на западњачку лаж. То се исто огледа и у свима пословима суда и правде, и у свима појмовима о друштву, јер основа томе лежи у браству.

Нека је свако слободан у вери и њену исповедању. Нека нико не буде угњетаван и гоњен због ствари Богопознања и Богоисповедања, велимо нико па ма то био (сачувај Боже) и Србин који би скренуо с истинитог пута; нека вам он ипак буде брат, иако је несрећан и заслепљен. Али такав нека не буде ни законодавац, ни управитељ, ни судија, ни члан општинског збора, јер је друга његова савест а друга ваша. Велики Апостол народима вели: „зар вас Хришћане није срамота да вам суде незнабошци? нека вам суде браћа”. Зато иноверац нека за вас буде гост, кога заштићавате од сваке неправде, и који се користи свима правима као и ви у приватном животу, али он не треба да буде пуноправан грађанин или син великог Српског дома који суди с браћом у пословима општенородним. Бог вас је избавио од унутрашњег разједињења, немојте допустити разједињење у самим недрима савести народне и општенородног духа. Тешко нам је помислити да сви Словени нису Православни, али верујемо да ће се и они сви временом просветити истином. Ми их од срца волимо, и готови смо увек пружити им руку браства и помоћи против свакога, али мислимо да се ни они неће наћи увређени овим искључењем, и сами не би хтели у ваше друштво уносити семе раздора и разномишљења ради љубави према вама.

*

Међу вама има богатих и сиромашних, исто тако као силних и слабих, здравих и немоћних, умних и глупих. Али шта би ви рекли о закону у коме би се наређивало да тај и тај буде богат, а тај и тај сиромах; или тај и тај да буде силан, а тај и тај слаб или тај и тај да буде паметан, а тај и тај да буде глуп? Би ли био паметан такав закон, и би ли био сагласан са Хришћанством: зар ви сви нисте људи? зар сви нисте Словени? зар сви нисте Срби? Ви сте срећни над све народе у томе што сваки Србин гледа на Србина као њему равна, и међу вама нема виших и нижих, осим по служби народној која људма одређује разне чинове према заслугама или потребама државним. Чувајте ту једнакост и достојно цените то велико благо? Не допуштајте никакве законе, никакве мере владе, никакве обичаје који би могли уништити браство. У свима другим земљама заведен је таки наопаки принцип да се једни сматрају племенити а други ниски по крви: „тај и тај није ми раван”, или „тај и тај не може бити у нашем друштву, јер је ниског порекла”, или „тај и тај не сме просити моју кћер, јер није од племените куће” итд. Из велике неправде ниче велико општеноародно зло: поноситост тобожњих, виших, злоба и завист тобожњих нижих, а из тога проистиче раздор и општа слабост. Нека то зло остане код оних код којих се већ налази и потиче из историске прошлости. Не калемите на себе болест од које вас је Бог избавио. Не заборављајте пример Пољака, ваше једнокрвне браће! Тамо су неколике хиљаде сматрале себе народом, а народ су сматрале стоком једва достојном имена човечијег, и држава је Пољска пала и поред свих ратних успеха, све своје храбрости и све своје славе. Не заборављајте ту лекцију. Нека судија суди, нека управитељ управља, нека кнез кнезује како је и потребно друштву, али ван своје дужности нека сваки Србин и сад и свагда буде једнак са својом браћом!

*

Многоне којечему, браћо, морате се ви учити у народа, којима је Бог изодавна дао слободу од спољњег угњетача, и могућност да посвете своју мисао усавршавању у наукама и у уметности. Ви сами видите и није потребно доказивати вам какву моћ даје наука човеку и како му она покорави и саму природу. Али наука даје још и више нешто: она шири границе богоданог нам разума, просветљава наше умне погледе, открива тајне Божијег света и чудеса Његове творачке премудрости. Стицати науку не само да је неопходно за друштвени живот, него је и обавезно ради испуњења воље Божије,

која нам је дала разум као многоплодно поље, које не треба да лежи запарложено и зарасло у трње незнања и лажних мисли, него да се украшава жетвом знања и истине. И тако, велимо, да треба много добрих и корисних знања да добијете од других народа (Немаца или којих других) да би достигли онај степен умнога развитка за који сте позвани. Али знање још није право просвећење. Знање је раширење умног богатства, а право просвећење је поред тога још развиће виших принципа наравствених и духовних. Добити знање није веома тешко, али је виши задатак човеков добити више наравствено развиће. Многи људи, који су услед животних прилика остали без научног знања, али дубоко прожети наравственом светлошћу, ближи су правом просвећењу, него људи који много знају, али су без духовне моћи и живота духовног.

Верујте нама, Срби, који знамо и који смо на себи, а унеколико и на нашој отаџбини, искусили болести садашњег света. Многи и најбољи људи у целој Европи завиде вам на вашим преимућствима иако их потпуно и не познају. И та је завист разумљива, јер јединство вере, закон и осећање братске једнакости, заједница живота и простота нарави таква су блага који се не купују ни знањем ни појединачним напорима ни државном моћи и уређењем. Ви приступате развијању ваших умних богатава, и, разуме се, треба још многому којечему да се научите. - Али ви прилазите томе не као сиромаси већ као богаташи, не као нижи међу народима, већ као виши, јер све оно што имају други, ви можете добити с невеликим трудом, а оно што је ваше властито, Богом дано, то Они добити не могу. Чувајте та своја блага и високо их цените! Поноситост је велики и убитачан порок, али је исто тако убитачно и самоунижење, које не зна цене даровима даним нам од Бога. Нека вам наше погрешке буду опомена и лекција. И ми смо имали многа од тих преимућстава, која ви сад имате; нека у мањој мери, н. пр. братска једнакост и простота живота, а нека чак и у већој, н. пр. снагу и силу општинског уређења. И ми као и ви услед историских догађаја дошли смо у додир с Европом и њеном просветом. С тугом смо увидели своје незнање и туђе знање. Ми смо заволели то знање и трудили смо се да усвојимо његово благо; и били смо у праву, јер је така обавеза човекова. У слепом обожавању туђег богатства ми нисмо умели распознати његову злу примену, и заборавили смо своје више богатство. Нама се чинило да земље ученије од нас превазилазе нас у сваком погледу, да је сваки њихов обичај, свако уређење боље од нашег властитог. Уместо да смо се учили туђему како је требало, ми смо се стали на

њих угледати, подражавати им. Уместо правог смисла просвећења, уместо унутрашњег језгра мисли које је у њему, ми смо стали примати његову форму и спољни изглед. Уместо да пробудимо у себи самотворну снагу разума, ми смо стали изреда примати све што је туђи ум створио, слепо у то веровати чак и кад је лажно, тако, да оно што је требало у нама да пробуди крепку радљивост мисли и духа, потопило нас је у дуги умни сан. - Суд смо примили од Немаца с његовом тајношћу и с његовим формалностима, које не допуштају приступ човечијој савести; управу смо уредили на немачки начин, која не одговара нашим властитим потребама; грађанским и војничким чиновницима дали смо туђа имена; војску смо на немачки начин преобратили у покретне машине противно духу народном, и стезати те машине наказним хаљинама као ланцима који не допуштају слободно кретање делова тела; красно и удобно одело наших предака замењивали смо ружним оделом западних народа, о којем некад неће моћи људи помињати без подсмевке; мењали смо све своје обичаје да би примили туђе, и непрестано их мењамо како их туђинци мењају; напослетку (срамота је то и помињати) и сами језик свој, велико наречје словенског говора, најстаријег и најбољег од свих човечјих говора, презирали смо, напуштали у писању, у друштву, па чак и у пријатељском разговору, и замењивали жалосним муцањем најоскуднијега од свих европских језика (француским). Такво је било наше безумље: такви су били појави кад је материјалну поноситост државе пратило самоунижење народно. Али то самоунижење није било у народу, већ само у вишој класи која се оцепила од народа; она је хтела да се угледа у свему на туђина, хтела је да изгледа туђин, и за народ је туђин и постала. Ишчезло је свако поверење, свако духовно општење, свака размена мисли. Разум, милиона остао је бесплодан за друштво које се закључало у тесне границе невеликог броја хиљада људи који су пристали да се одреку од свих својих рођених обичаја. Ти људи у место за просветом јурили су за њеном сенком поносећи се тим што су у очима народа изгледали као Немци, а народ је бежао од правог знања видећи у њему као неку вражију и за руски народ убитачну силу. Погрешка виших увела је у супротну погрешку ниже, и наше слепо клањање европском знању и просвети зауставило је за дуго времена развиће знања и просвете у руској земљи.

Није потребно, браћо, објашњавати вам какве су убитачне последице биле овог унутрашњег разједињења, какво је мноштво погрешака проистекло из те једне, каквим неправдама и страдањима

у приватном, каквом бестидношћу у јавном и каквом слабошћу у државном животу кажњени смо били због овог нашег поклоништва туђинству. Ни сад се нисмо избавили, и скоро се нећемо избавити од горких плодова тога поклонства. Ми то видимо и осећамо свуда и у свему, али вама, који живите далеко, то не може бити тако очигледно. Зато сматрамо за врло потребно да вам изнесемо бар један пример, по коме ћете моћи судити о осталом.

Свима је познато да су брегови Црнога Мора пре цара Петра Првог припадали Турској, и само је ушће Дњепра било у рукама руских козака, наше браће Запорожаца. Они нису имали ни лађа, ни могућности да их граде. На лаким чамцима често и на ораницама пуштали су се они на бурно море, страшно још из старине морнарима, страшно и сада поред свег савршенства морске пловидбе, и налетали су хиљадама на брегове вечних непријатеља хришћанског имена. Од Батума до Цариграда ширили су страх и трепет. Трапезунт и Синоп и сама утврђења Боспорова дрхтали су пред њима. Турске флоте, које су слободно шетале Средоземним морем и често претиле обалама шпанским, француским и талијанским, скривале су се у пристаништа пред чамцима запорошким. Не хвалишемо се, но говоримо истину, а сведоци су нам сами турски летописи и још незаборавно предање у причама. У целој Европи нема ниједнога народа који би се могао похвалити тако дивним храбрим делима на мору. И опет без хвалисања можемо рећи да северњаци нису ни у чем уступали својој јужној браћи. Зар се није могло надати да ће руска флота с таким људима далеко наткрилити флоте других народа кад се чамци замене јаким и силно наоружаним бродовима? Такав успех не само да је био вероватан, већ смело тврдимо био је несумњив. Али, морамо признати, очекивања се нису испунила и поред неоспорне храбрости наших морнара. Откуд така недаћа? Зашто да људи који су на мору далеко били над својим такмацима постану им једва равни? - Узрок је сасвим прост. Они су постали сасвим други људи, а не они који су били пре. Цар Петар почео је први градити у нас велике лађе по угледу на холандске (и за то му част и слава!); али паметном послу он је додао велику лудост. Имена свих делова лађе, све речи које се тичу пловидбе, све речи за команду он је узео од Холанђана. Какве су се јавиле последице? Таких немачких речи, таквих имена која су за руско ухо без икаква смисла, и која руском уху не представљају ништа, накупило се на хиљаде. И сад ступа на лађу будући морнар, човек кога је Бог обдарио необичном окретношћу и смелошћу, човек као и они који су у стара времена са уским чамцима разоравали обале Црнога Мо-

ра, потресали Цариград и уништавали турске флоте - али он не ступа сад у морнаре, већ у ђаке. Он мора да учи напамет хиљаде бесмисланих речи, које му необично звуче, и у том бесмисленом учењу пролазе године његове ватрене и живе младости. У место да заволи свој посао, да стече морнарско искуство он постаје равнодушан и добија чак као неку одвратност од свога посла, од своје лађе, па и од самога мора. Прођу године, и морски јунак претвори се у полумртви немачки речник. Он ће, истина, вршити своје дужности зато што је хришћанин и Рус, али прави морнар у њему је безповратно изгубљен. - По томе примеру судите, браћо, о свему. - Сва руска земља претворила се у једну лађу на којој се чују само речи немачке команде.

По милости Божијој ми смо почели сад долазити к себи и враћати се своје језику, своје рођеноме духу. Нас је спасла вера, коју нисмо изневерили; спасла нас чврстина народа, који се није саблазнио примером више класе; али се болест не лечи брзо, а изгубљене године не повраћају се. Нека вам наш пример буде лекција! Учите се у западних народа, јер је то веома потребно; али се не угледајте на њих и не верујте им, као што смо се ми у својој слепоћи угледали и веровали им. Нека вас Бог сачува од те страшне напасти.

Туђ ум треба у вас да буди радљивост вашег властитог ума, и том радљивошћу ви ћете се све више и више уздизати. Ви не треба на себе да калемите туђи живот, јер ћете накалемити на себе не туђе здравље већ туђу болест. Да речемо још више: оно што у другом народу не само да није штетно, већ је чак и корисно, то ће код вас постати почетак зла и погибли. Свако живо створење има своје законе бића, свој ред и свој склад на чему је основан његов живот, и што са своје стране одређује својства његових појава и плодова. Али то што је у једном живом створу уредно и складно (јер је сагласно с његовим бићем), кад се накалеми на други, чије је биће основано на другом закону, постаје извором нереда и нескладности. Нико не може певати туђим гласом, нити лепо ходити туђим ходом.

Тако и унутрашњи живот неког народа долази у неред и у нескладност ако допусти да се у његове жиле улију струје туђег живота. Зато строго просуђујте туђе мисли пре него што их примите, и не будите брзи на увођење новина, осим, ако би корист од њих била јасна и несумњива.

*

Ви имате много једнокрвне браће ван граница ваше кнежевине, која вам искрено желе добра, и својом образованошћу и знањем могу вам често принети много користи. Примајте их с љубављу, саслушавајте њихове добре савете, користите се њиховом срдачном службом са срдачном захвалношћу, али »ту будите опрезни. Често бива да су они живели и образовали се под силним упливом туђинских принципа, рецимо н. пр. немачких, и заволели су их. Често се догађа да су по навици примљеној из детињства они несвесно изменили склад свога унутрашњег живота и свога ума, научили су се н. пр. да умножавање формалности држе за државничку мудрост, да притисак држе за услов поретка и реда да је тачност у актима јемство тобоже боље и верније него човекова савест, да је чиновничко мешање у све и чиновничко туторовање над свима једина заштита општег мира и поретка, и напослетку, научили су да немачку извештаченост сматрају за право образовање, а словенску простоту за остатак старинске дивљине. Разуме се да њих не треба за то кривити, јер је њихова заблуда сасвим природна, али вас молимо да се од ње чувате, а њих молимо да не верују сувише у своју уображену мудрост, и да имају на уму да они не ступају у вашу дружбу као најчистији и најбољи, већ као људи мало изопачени, који треба да своју душу оперу од туђе заразе. Простота је виши степен у друштвеном животу него најстарија извештаченост, и сваки принцип који истиче из духа и савести узвишенији је од формалности и административног пискарања. Прво је живо и живи, друго је мртво и умртвљава. Оставите ово друго Аустрији.

Истом таком речју обраћамо се и к вашим младим суграђанима, чедима православне Србије која су своје научно васпитање добили ван границе рођене земље у туђим крајевима на западу, а можда чак и у нашој Русији. Нема сумње они су стекли много умнога блага за обогаћење своје отаџбине, и другим начином не би га могли стећи, али ретко који, а можда ниједан није остао без икаква штетног страног утицаја. Они сами не треба да се сувише уздају у себе. Прекидање живе везе с отаџбином за неколико година не остаје сасвим без штете; много добрих и природних осећања - иако само за време - утрну, много саблажњивога и нечистога поткраде се у душу. Нека сваки вративши се стави се као на искушење! Нека се сваки опет потпуно саживљује са својим народом док се сам не осети опет правим, простим Србином, који се само научио којечему у других народа. Нека заслужује ваше поверење, пре него што стече поверење у себе самога.

*

Ни строгошћу ни законима не могу се сачувати обичаји од кварења. Строги закони само показују да друштво није тврдо у своје убеђењу, и под њиховом уображеном заштитом тајни извор наравственог кварежа расте док не одоли или измени сам закон. Често се строгост закона преживи и помаже оно од чега је пре требало да брани. Тако н. пр. у нас су некада мислили да оштрим и неразумним законима сачувају руске обичаје да се не промене на туђе, а после је цар Петар стао кажњавати смрћу или робијом не само оне који су се држали руског обичаја у оделу, него и оне који су тако одело правили онима који су га желели носити. Тешко је поверовати у таку безумну строгост против домаћих обичаја, али да ми не измишљавамо сведок нам је зборник руских закона, и признајемо да је извор потоњој оштрини у лудости ранијих божем заштитних мера. Само унутрашње уверење и осећање народно чува обичај, који истиче увек из душе, из унутрашњег живота. Нека у вас буде заштита српском обичају не строгост закона, већ друштвено презирање оних који га руше. - Ми знамо да обичаји не могу до века остати непромењени, и да потребе живота мало по мало мењају или прилагођавају их према променама самога живота. Унутрашњи осећај народни одређује колико је потребно то мењање. Тако н. пр. сам језик прима из туђих језика потребни притицај туђих речи за именовање предмета или појмова којих нема по природи појединих крајева или по животном уређењу становника. Не треба, разуме се, да Србин измишља своје називе за прекоморског тигра или крокодила, за енглеског пера, за француску моду или немачку дипломатију; али зашто би ви (као ми) стали искати туђе речи за предмете и појмове који могу добити имена из вашег рођеног језика? Изгледа да је тако притицање туђих речи ситна погрешка, али није тако. То је непосредна и велика штета од које је тешко избројити све последице. Узрок је њен умна лењост и немарност према свом властитом језику, а последице су: сиромашење самог језика, т. ј. сиромашење мисли народне, која је недељива од језика, погибаона примеса туђег живота и често рушење најсветијих начела народног живота. Дајте ма каквој власти туђе име и сви њени односи према народу измениће се и добиће други вид који се неће скоро поправити. Назовите свету веру религијом и покварићете и само православље. Тако је важна, тако много значи реч човечија, богом дана јој сила и печат њена величанства. Ми смо вам већ показали како је штетно за нас било туђе називање свих предмета за морску пловидбу, а могли бисмо вам показати још много и много

других примера. А шта да кажамо о несрећној Пољској? Рано је ступила она на тај погибаони пут, на који смо ми стали доцније, и, надамо се, само привремено; рано је она искварила свој живот том усменом туђинштином. Шљахта, кастелани, маршалки, рицари, војти нагрдили су њену словенску простоту, њене друштвене односе: народ се расцепио по пола, и клица будуће пропасти пала је, разрасла се баш у време тобожње државне силе. Пољска се поносила тиме што је у њој цвetaо римски језик (заједно с римском религијом); Пољска се поносила тиме што су се у Француској њима Французи дивили лепоти речи њихових панова; а народна реч и народна мисао спавали су као запарложено поље које човеку не доноси никаквих добрих плодова. Последице су вам познате. Тужно нам је говорити о погрешкама и гресима пољским, али смо дужни опоменути вас на несрећне примере код других народа, и, као што видите, непристрасно говоримо и о самима себи.

Обогаћавајте ум знањем језика, али не допуштајте у себе говор туђим језицима. Нека онај који у Србији говори туђим језиком, буде цењен онако као што се цени папагај. Нека шепури своју ћубу на свом седалу.

*

Изгледа да се сав обичај састоји из ситница, али он сам није ситница. Чег би н. пр. важног могло бити у оделу? Зар није свеједно како је човек одевен и како су сашивене крпе којима се он покрива? Та то је сасвим мртва ствар и не може утицати на живот. Тако и у нас говоре, али ви томе не верујте. Благородство душе човечије тако је да и мртва ствар добија од ње жив значај и утиче на живот. Промена народног одела на западно потиче од злог извора, од презирања онога што је своје и од клањања пред оним што је туђе. Слаже ли се тако осећање с братољубљем и с оним поштовањем које је сваки човек дужан одавати својој земљи и своме народу? Та би се промена могла опростити кад би се чинила ради удобности па и ради лепоте, али процените сами чег лепога и удобнога има у западњачком оделу почињући од везеног кафтана и посипања главе белим прашком до садашњег фрака и вратне мараме? О женском оделу да и не говоримо; оно је увек било или нагрдно или непристојно, а често обоје заједно, и нагрдно и непристојно. Западно одело непрестано се мења и непрестано се управља по такозваној моди. А шта је то мода? Тамо негде (понајвише у Паризу) мали круг људи одреди према свом нахођењу крој хаљине или начин чешљања, а остали Французи, а за њима и остали народи, то одмах примају не усуђујући

се да посумњају да је то лепо, ма како оно било ружно. Промислите беспристрасно о узроку тога подражавања и уверићете се да оно долази од душевног робовања тако званим вишима, а где је робовање тамо душа губи своју чистоту и благородство. Народно је одело слободни народни обичај; слободно је у нечему и мењати га ради боље удобности (јер је и сам обичај тако постао), али угледање на западно одевање није ништа друго до признање робовања укусу такозваног вишег друштва. Нека они којима је драго то признање буду уважавани онако како заслужују, т. ј. као што човек уважава мајмуна.

*

Многом којечему, као што рекосмо, треба да се учите у странаца, а често и да се користите њиховим услугама. Умејте их ценити, награђујте их, волите их и захваљујте им за користи које вам доносе; али их не примајте у своје друштвено браство, сем ако би били православни, а нарочито православни Словени, јер вам они нису туђинци. Ми велимо користите се њиховим услугама и према користи коју дају и награђујте их, али то све ми говоримо о пословима трговине, наука и уметности; у грађанске ваше послове они не треба да се мешају. - А шта да речемо о ратним пословима? Часно је и праведно бити се за своју отаџбину и своју браћу, часно је и праведно бити се за сваку правду човечију; али има људи који не питајући за кога ће и за што се бити иду у најам да се бију за туђине и за туђе државе. Они за новце продају своју крв и крв оних које ће убијати, и има царева и народа који је купују. Нека ни једно ни друго не буде код вас, благодарних и јуначких Срба. Оставите којекаквим Немцима да се продају за убице, а храбром Напољу, часној Енглеској и глави римске религије папи да их купују! Нека при њима остане така гадост. Држимо да не би требало ни да вас опомињемо за то, али ви сте ступили у друштво других народа код којих је појам о томе шта је часно а шта нечасно врло колебљив и неодређен, и по невољи морамо вас опоменути на то зло, које још није довољно обелодањено и осуђено, и према томе може саблазнити људе, ако им се то не каже. И ми смо у стара времена имали Немце да се за нас бију, зато смо им после доста и робовали.

Не подајте се саблазни да будете Европљани! Та се реч сада често употребљава, а какав јој је смисао? Шпанци, Швеци и Французи подједнако су Европљани, па јесу ли налик један на другог? Врло мало имају они заједничкога. - Да та реч не озна-

чава неки виши ступањ развића духа човечијег? Красно ми је то више наравствено развиће у народа који себе заштићује рукама најмљених убица, и још и не увиђа гнусност свога греха; а ти народи су такође Европљани. Лепо ми је то наравствено развиће код народа који су направили савез да спасу народ који је од вајкада непријатељ хришћанству и законима човечанским, а тај савез је савез европских држава. Дивно је наравствено развиће народа чији представници готови су братимити се с таким потурицама као што је Омер-паша! Врло је на ниском ступњу наравствено достојанство Европе. Ту недавно приликом једног бродолома Црнац, Африканац, да би спасао своје другове да не помру од глади, добровољно је жртвовао свој живот, и ти другови, европски Немци, примили су ту жртву, и појели га. Ко је био виши пред људима и пред, Богом? Или црнац Африканац који је дао свој живот да би спасао браћу, или Немац који га је појео да би продужио свој живот? Где је ту част европскога имена? И заиста полуримски и немачки народи међу собом не хвале се њоме. Они, или боље рећи њихови агенти и посланици и наша браћа која су изневерила своје народне обичаје, употребљавају ту реч као вешт мамац за Словене, да би им натурали духовно ропство, и по несрећи често се ми хватамо на ту обману! - Тежите за именом човека, и још више именом хришћанина, и да стечете све оно чиме се тако име оправдава, а ни мало не гледајте да ли ћете достићи свој високи циљ европским путовима или којим другим. Не одевајте своју умну слободу кицошким оковратником с натписом „Европљанин.”

*

Чувајте простоту својих нарави. Једино у њој наћи ћете јемство друштвене снаге и друштвеног здравља; у њој је корен праве храбрости и способности ка самопожртвовању. Нека Србин у својој отаџбини не гледа да се разликује од своје браће ничим другим сем услугама учињеним својој отаџбини или словенским земљама. Ако би он и заслужио почести у другим земљама, шта је вама стало до тога? За њега би било непристојно да се тиме хвали пред вама, и ви не треба да му допустите таку сујету. Рецимо да га страни владаоци и уважавају и да су му за што било захвални, он нека се хвалише знацима тога уважаења или захвалности ван Србије, а на скупу Срба то не треба да буде. И да ли ће похвала енглеске краљице или аустријског цара бити похвалом и у вашим очима? Ми сумњамо. Нека се Србин кити само наградама добивеним од народног мишљења и од српске државе. Ако се деси да његов рад баш у другим земљама буде на корист или част његовој отаџбини и браћи, нека

сама Србија о томе суди и награђује га, а туђ суд и туђе награде не треба да допуштате. У самим почастима и знацима одликовања будите опрезни. Нека она буду наградом само за службу општу. Ко је послужио отаџбини може од друштва добити сведоџбу своје службе, али не допуштајте и одбацујте свако спољашње одликовање за труд који човек хришћанин уложи за корист свога ближњег или за испуњење закона Христова. У томе он већ не служи људскоме друштву већ вишем судији, својој савести и томе ко суди његовој савести, Богу. Свака друштвена награда, сваки знак одликовања био би увреда за само дело и поруга на суд који је виши од вашег. Ми знамо да други народи допуштају себи таку противзаконитост, но ви бежите од тога с презрењем. Помислите сами би ли се ви усудили прикачити на груди Апостолу Павлу какву златну плочу за његово апостолство? Тако судите, само у мањој мери, о сваком делу које се учини ради савести и Бога, била то милостиња или спасење људи с опасношћу свога живота, или духовни труд. Шта може н. пр. бити неразумније и, рецимо још више, шта може бити богопротивније од знакова одликовања датих људима за проповеди, поуке или за црквену управу? Зашто не би давали награде и за пост и за молитву и за дарове исцељења? Друштво награђује за друштвену службу, но и то не треба да буде повод сујети; зато би вам ми саветовали да награђујете само старце који су свршили своју службу, да би их свако могао познати на сабору и радовати се гледајући на заслужног старца; а онеме који још служи нека буде наградом сама његова служба, његова дужност и ваше поверење к њему.

*

Презирите раскош, она је сама по себи недостојна паметних људи, и учинила би да плаћате данак другим народима. Не поводитите се за њима. Разликујте предмете који служе правој удобности живота од предмета раскоши. Први чине и сиромашу живот бољим (н. пр. боље осветљење, јака и лака одећа, несагориво посуђе и др.) а други служе само разнежавању богатих. Не мешајте уметност, која изражава најбоље тежње душе човечије и облагорођава је, с кицошлуком и увесељењем, које душу унижава. О свему томе ми ни од кога нисмо могли чути опомене, и падали смо, а често и сад падамо у погрешке штетне и по јавни и по приватни живот. Још и сад смо готови подједнако ценити великог песника који прославља своју отаџбину и позоришну играчицу, чија је уметност само за презирање. - Ви сте за сад још сиромашни, као људи који су се недавно ослободили ропства. Али ваша је земља богата дарима

божјим, а ви сте трудољубиви: богаство се ваше мора увеличати. Не употребљавајте ново богаство на празан блесак и раскош! Нека богаташ употреби сувишак свога богаства на помагање сиротиње (разуме се не идући на руку ленствовању) или на општу корист и опште просвећивање. Нека буде у земљи српској та света раскош да за трудољубивог човека у њој не буде нужде и оскудице. Нека су богато и сјајно украшене цркве: храмови божији! Али у вашим приватним кућама нека буде: скромност као и у вашем домаћем животу. Раскош појединог човека чист је губитак за друштво и крађа од њега, и треба да се од ње гнушате. Кадифа и златоткане материје пољских панова оденули су Пољску у дроње, а и ми се немамо чим похвалити. И у самим државним и јавним зградама гледајте на простоту која ипак може бити лепа. И у њима раскош, кићење и блесак свагда су на штету правој користи, па кад и изгледа да нису штетни, штетни су тим што служе као знак друштвене поноситости и државног самохвалисања, а обоје је противно Богу. Знајте, Срби, да је она земља велика у којој нема ни оскудице у сиромашних ни раскоши у богатих, у којој је све просто и без сјаја осим храма божијег. Таква је земља у истини силна, Богу угодна и од људи поштована.

*

По свету се о вама разноси велика хвала коју ви, држимо, заслужујете, хвала о чистоти ваших нарави. С тим је скопчана светиња и сила породичних веза, срећа и права радост живота, народно здравље, и - непосредно или посредно - сви услови друштвеног напредовања. Нека не буде поштован у друштву онај који је нечастан у свом домаћем животу, онај који нема савести или је не слуша у свом личном послу, неће је слушати ни у јавним пословима, па му не треба поклањати поверење, јер одликујући поверењем порочне људе само друштво постаје саучесник њихових порока. Немају право они који веле да и таким људма треба давати да врше грађанске дужности ради њихове памети. Напротив уклањајте их из јавних послова, јер ће се и међу добрима наћи људи исто тако паметних и који више заслужују ваше поверење. Мора се, напослетку, рећи да поједина корист, коју би могла причинити друштву памет поквареног човека у јавном послу, много је мања од рђавог примера који се даје поверавањем јавних послова такоме човеку.

Ви ћете одсад бити много више у додиру с другим народима, и не поводитите се за њима, нарочито за Французима и Немцима, што

они не пазе на чистоту нарави. У томе погледу Енглеска је испред свих народа, а од чистоте домаћег живота зависи и политичка моћ државе. У многих народа влада ружно и богопротивно мишљење да чистота нарави више личи жени него човеку. Презирите тако мишљење! Од владања човека зависи и владање жене, и кад би човек као јачи, круна божијег сздања, тражио од слабије жене оне врлине које сам нема, то би било не само непаметно него и непоштено.

*

Нека буде строг суд јавног мишљења, јер без тога нећете избећи од постепеног кварежа нарави, али се клоните неразумног подозрења и неповерења, и не отурујте од себе покајнике и не вређајте их. Али законски и кривични суд нека буде милостив. Сетите се да за сваки преступ више или мање има кривице до друштва које слабо чува своје чланове да се не саблазне, или се не брине о хришћанском образовању за младости њихове. Не кажњавајте преступника смрћу. Он се већ не може бранити, а јуначкоме народу срамота је убијати човека без заштите; хришћанину је грешно лишити човека могућности да се покаје. Одавно је у руској земљи укинута смртна казна и сад нам је свима одвратна, и не примењује се више у кривичном суђењу. Тако милосрђе дика је православном словенском племену. Од Татара и учених Немаца остале су нам сурове казне, али ће скоро ишчезнути и последњи њени трагови. Будите, велимо, милосрдни у казнама, али нека ваше милосрђе буде паметно. Боља је и по изгледу строга казна, али која погађа кривца, него божем блага, али која погађа и његову породицу. У такој је казни више неправде него милосрђа. Многи траже да казна не срамоти кривца, и мисле да је то човечно. Али то је велика заблуда. Свака казна (осим духовне утехе) тим самим срамоти човека што је она насиље које се над њим врши; али он је већ изгубио част својим преступом, и казни, као последица престапа, циљ је поправка и нимало не увеличава бешчашћење, јер се човек не срамоти тим што трпи по невољи, већ тим што чини по својој вољи. Свако друго схватање личи само људима који не верују у достојанство духа човечијег, н. пр. Немцима од којих је и постало, а не Словенима. Праведност и милосрђе у казнама састоји се у томе да не буде никакве излишне суровости, и да невини ни у колико не страда за кривога. И зар нема н. пр. више правде у кинеском суду (премда ми, разуме се, ни то не бранимо), у коме се каткад кажњавају оцеви за децу коју су васпитали, него у суду европском, у коме се каткад кажњавају деца

за оцева на које они нису могли имати никаква утицаја? - Казном, велимо, не срамоти се преступник, али она може бити срамота за онога ко је изриче, али и у том треба имати здраво схватање. Човек се не бешчисти испуњавајући непријатну дужност коју му је дало друштво ради одржања мира и живота своје браће. Стражар који стоји код тамнице, и - тако рећи - везује преступника, постаје оруђем кажњавања, али се тиме не бешчисти; то исто важи и за све привремене извршитеље војеног или грађанског суда, Бешчастан је занат онога који је свој живот посветио сталном извршавању казни - занат целата. Свуда је он презрен као лице безнаравствено које унижава човечију природу; али да ли је достојно поштовања друштво које је створило тај занат који понижава човека, па га после презире за оно што је само криво? То је или лицемерство или фарисејска лаж. Уредите кривичне законе тако да вам не буде потребан целат. Име тога заната бешчисти закон и друштво које тај закон има. Најпосле нека у вашим судовима буде више савести него формалности, и тада ће српски суд уважавати сви народи. Тако је било у старо доба код словенских племена; тако је сад у Енглеској и она се тим дичи. - Још да речемо: нека не буде никаквог свечаног извршења казне, јер сваки посебни преступ и његово кажњавање по себи је општа жалост. Дајте места савести и у грађанском суду. Срамота је да у друштву имају већи значај законски прописи него правда и добра савест, а то често бива у других народа. Не умножавајте међусобно тужакање и парничење, јер је то зло за мир и братску љубав. Ми држимо да би сваки спор требало решавати изборним судом, и ако у њему не буде сагласности нека га реши општина; а ако је спор међу члановима разних општина, нека га решава суд људи из треће општине, да не би било раздора међу општинама. Више се држите општинског суда и општинских уредаба. Ту је више правде него игде на другом месту, а осим тога људи се привикавају да траже поштовање у своје браће. Где сеоски или градски збор решава послове, тамо се од младости васпитава у човека здраво схватање о законитости и праведљивости, и уништава се погибаона равнодушност за опште послове, која је тако обична у многих народа. Општински збор је школа за народ виша од сваког књижевног васпитања, и не може се заменити никаквом књижевном мудрошћу. Општинске скупштине спасле су дух и разум руског сељака и поред ропства у које га је окувао неправедни закон.

Добро би било кад би збор решавао сва дела једногласно. Тако је од старине био обичај у Словена, а од Немаца нам је дошло да се броје гласови, као да је божем мудрост и правда на страни већине

гласова, кад у самој ствари та већина врло често зависи од случаја. Помислите и на то, да тамо где се дела решавају по већини гласова, пропада или бар слаби жеља да се браћа убеди, и зато слаби и сама тежња ка сагласности у савести и у разуму. А где се не може постићи једногласна одлука, боље би било предати да реши један човек кога цени и поштује цео збор. Савест и разум једног човека који ужива опште поверење даје више наде на правилно решење него играње на број гласова. У енглеском кривичном суђењу потребна је једногласност свих поротника за осуду, и њихов суд уважава цео свет.

Ви сте хришћани, ви сте православни, нека вам дакле буде правда изнад свега! Не верујте да би икаквом народу неправда могла бити основом дуговечног успеха и среће. Она ствара против њега злобу других народа, и опкољава га душманима. Има на свету много људи који мисле да је допуштено добар циљ постићи и рђавим путем. Тако, као што је познато, уче језуити. Али тако учење строго осуђују апостоли. Свака неправда долази од лажи и од мрачнога духа, а њега не можеш друкчије натерати да служи божијој светлости осим побеђујући га правдом. Не можеш га ни преварити, јер је сва његова памет усредсређена на превару. Ако се некад и учини да се злим путем постигао добар циљ, то је само обмана, и не треба томе веровати. Од рђавих средстава остаје у самом добру квасац који привидно добро претвара у неочекивано зло, и неразумни људи чуде се после тој промени, а не воде рачуна о путовима божије правде, која је увек непромењива. - Ми се, браћо наша Срби, усуђујемо опоменути вас на то, јер неки од вас, као што је познато, навикавајући се на живот туђих народа навикавају се и на њихове лажи, нарочито у дипломатским односима, и мисле да тиме могу послужити својој отаџбини. Варљива је така нада. У лукавству не може се превазићи ни језуит ни аустријанац, али се оно лако побеђује искреношћу и простотом; у томе, је сила, и то права сила. Она не само побеђује, но и обезоружава душмане.

*

Ви сте створили у себе власт. Покоравајте јој се и снажите је да не би пали у безвлашће и слабост; али чувајте у себе и слободу, а нарочито слободу мишљења како усменог тако и писменог. Она утврђује силу духа, царство правде и живот разума у народу. Без ње се заглушују сва добра начела, као што се види из искуства многих народа. Она је потребна грађанима, а можда је још потребнија самој

власти, која без ње упада у неизлечиву слепоћу и спрема самој себи пропаст.

Ми велимо чувајте слободу мишљења, и чувајте је не само од власти него и од вас самих. Нека се исказује свако мишљење, ма како оно било непријатно вама самима. Ако је оно справедливо, оно ће се распространити на опште добро; а ако је лажно, оно ће се изобличити опет на опште добро, јер је правда паметнија од лажи. А шта бива тамо, где се мисли не смеју исказати из страха. Истините пропадају, јер воле светлост, а лажне, које воле таму, не будући изобличене, шире се као потајна зараза и заражавају собом и саме изворе живота. Саслушајте све, изобличавајте лаж, и ви ћете победити својом вером у силу истине која је од Бога.

Не говорите много о праву и о правима, и много не слушајте оне који вам о томе говоре, него слушајте радо оне који вам говоре о дужностима, зато што је дужност једини живи извор права. Сазнање свога права за онога који је силан не значи ништа сем што освештава његову самовољу, а за онога који је слаб оно не вреди ништа, зато што је слаб. Сазнање дужности веже силнога, ствара и освештава права слабих. Себељубље говори о правима; братољубље о дужностима.

Поштујте своје духовне пастире! На њима је велика одговорност пред Богом, и право је да буду у великој почасту код људи, али не допуштајте да они себе величају црквом мимо остали народ. У томе будите врло осетљиви за своју част, јер сте ви сви чланови Цркве Божије. Латинско духовништво себе назива црквом одстрањујући грађане или држећи их за бесловесну стоку, зато у њих и нема праве Цркве. Источни патријарси и епископи открили су недавно ту латинску лаж, и заслужили су тиме велику и вечну захвалност од свега православног хришћанског света, иако на жалост многи од њих у самој ствари нису сасвим верни свом сопственом учењу угнетавајући права народа, и таком својом неверношћу дају против себе оружје иноверцима у Бугарској.

Напоследку, старајте се о образовању и раширењу знања по свему народу српском! Старајте се да би оно свима било приступно. Раширење сваких знања не само што је потребно ради опште користи, него и за саму справедливост, јер живот богаташа и иначе има много преимућства над животом сиротиње, па је ли право да

само богаташи за себе задрже то велико благостање? Волите и унапређујте науку не само због непосредне користи коју она доноси друштву и појединим људима у друштвеном животу, већ још више зато што она раширује и укрепљава разум, тај велики дар божији. Знајте и то да где наука ужива слободу и поштовање ради ње саме, тамо је она и многоплодна и силно помаже општем добру; тамо пак где је примају као најамну радницу, тамо је она слаба и не приноси плодова самоме друштву. То смо ми унеколико сами искусили, па чак и сад то осећамо.

Чувајте дакле и развијајте у себи све добре принципе! Будите верни православљу и сложни у духовном просвећивању! Не напуштајте никада братску једнакост и будите сложни у целини народној! Тежите ка образованости и правди, и будите сложни у постизавању сваког општег добра и разумног савршенства.

Остало што је справедљиво и корисно вам, казаће вам ваша рођена памет. Ми смо држали за своју дужност рећи вам оно што смо дознали из искуства, и подсетити вас на погрешке у које лако може пасти народ улазећи у непознату му област умних односа с другим европским народима. Друга словенска племена пре вас су ступила у те односе, и како их није имао ко опоменути од опасности, тешка је била њихова судбина. Чеси и Пољаци потпали су под туђу власт; ми смо се спасли, али тек сад се почињемо опорављати од болести, која нам је претила духовном смрћу. Нас је спасло, као што смо рекли, чврстина народна, свето православље и милост божија; али неће тако брзо ишчезнути трагови болести; нећемо скоро постати правом руском земљом која живи духом руске самобитности. Био би грех и срамота ако наше искуство не би послужило на корист нашој млађој браћи, која ступају на ново поље друштвеног живота, вама, и кога још Бог призове, јер се ми надамо да ће дан Божије милост сићи и за све друге. Може бити ми вам нисмо све казали, или смо казали нејасно, или шта више и погрешно. Ви, браћо, попуните што није речено, разумите што је казано нејасно, исправите што је погрешно, а наше речи, речи од срца и од љубави примите с љубављу и милошћу.

Срећна и силна била Србија на радост свих Словена; уважена била од свих народа!

Примите наш братски поздрав.

У Москви 1860. године.

Алексеј Хомјаков, Михаил Погодин, Александер Кошељев, Иван Бјељајев, Николај Јелагин, Јуриј Самарин, Петар Бесонов, Константин Аксаков, Петар Бартењев, Феодор Чижов, Иван Аксаков.

(Пренесено из: Ситнији списи Ђ. Даничића, Српска Краљевска академија, Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија, 1925)

О АУТОРИМА

Константин Сергејевич Аксаков (1817-1860). Један од истакнутијих људи свога времена. У почетку је припадао кружоку Н. В. Станкевича са чијим је члановима увијек био у пријатељским односима. Припада старим словенофилима заједно са Хомјаковом, Кирејевским и Самарином. Учествовао је у идеолошким скуповима на којим су се окупљали Хомјаков, Кирејевски, Херцен, К. Аксаков, Самарин, Грановски, Чаадајев и др. Аксаков је проповиједао хегелијанство у његовом словенофилском тумачењу и примјени. Аксаков је такође био и један од критичара западне културе, у којој је хипертрофија државе довела до тога да „правда“ као унутрашње начело, нађе израз у закону.

Алексеј Степанович Хомјаков (1804-1860) био је свестран и оригиналан човјек, између осталог пјесник и драматург, публициста, историчар богослов и философ. Био је вођа групе словенофила, њен инспиратор и главни актер. По оцјени Н. А. Берђајева, Хомјаков је био „витез Цркве“, а Самарин му је додијелио донекле претјерану титулу „учитеља Цркве“. Био је у непрекидном и интензивном контакту са истакнутим савременицима: Чаадајев, браћа Кирејевски, Одојевски, Алекс, Тургењев, Херцен, Погодин, Шевирјов и др.

Александар Иванович Кошељев био је пријатељ словенофила Ивана Кирејевског са којим је основао „Друштво љубитеља мудрости“, а касније је био уредник Московског часописа „Руски разговори“.

Михаил Петрович Погодин био је историчари професор московског универзитета који се са изразитим одушевљењем посвећивао хегелијанству. Припадао је философском кружоку „Друштво љубитеља мудрости“ гдје су били и: В. Ф. Одојевски (председник), Д.

В. Веневитинов (секретар), И. В. Кирејевски, С. П. Шевирјов, А. И. Кошељов. Био је уредник часописа „Московски вјесник“ (1827-1830).

Јуриј Фјодорович Самарин (1819-1876) истакнути право-славни мислилац и филозоф. Имао је дубоко изражену националну свијест и припадао је групи старих словенофила заједно са Хомјаковим, И. В. Кирејевским и К. С. Аксаковим. Учествовао је на идеолошким скуповима на којима су се окупљали најистакнутији људи тога времена (Хомјаков, Кирејевски, Херцен, К. Аксаков, Грановски, Чаадајев и др.).

Првих шест бројева овога часописа изашло је под именом **Распеће језика српскога.**

Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори.

Од августа 2006. излази под именом **Слово.**

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају